

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 23 верасня 1988 г. № 38 (3448) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

СВЯТЛО ЯГО ЗОРКІ

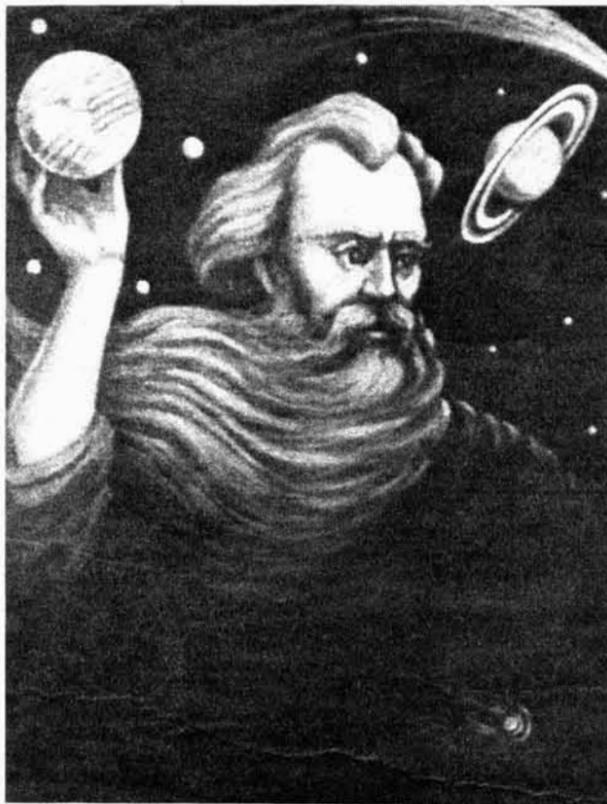
У Дзяржаўным мастацкім музеі БССР адкрылася выстаўка твораў аднаго з найбольш вядомых беларускіх жывапісцаў, графікаў і скульптараў, гарахага падзвіжніка і асветніка Язэпа Драздовіча, прымеркаваная да 100-годдзя з дня нараджэння творцы.

Арганізатары выстаўкі — Міністэрства культуры БССР, Беларускай фонд культуры, Саюз мастакоў рэспублікі, Дзяржаўны мастацкі музей Беларусі — парупіліся, каб па магчымасці найбольш поўна прадставіць творы Я. Драздовіча з фондаў таго ж мастацкага музея, а таксама Дзяржаўнага музея БССР, Музея старажытнай беларускай культуры АН БССР, фундаментальнай бібліятэкі імя Якуба Коласа АН БССР, Літаратурнага музея Якуба Коласа, гісторыка-этнаграфічнага музея Літвы, з прыватных калекцый. Тым самым пашыраецца ўяўленне аб сапраўдным мастакоўскім подзвігу, што здзейсніў гэты «вечны вандроўнік» (А. Ліс), які асноўнае сваё прызначэнне бачыў у самаадданым служэнні роднаму народу, Радзіме, пастаянна дбаў аб тым, каб народ далучаўся да вытокаў культуры, добра ведаў сваё гераічнае мінулае.

Знаёмства з выстаўкай — зайздросная магчымасць прайсціся сцяжынамі творцы — падзвіжніка, удыхнуць паветра, што жыла яго, надавала сілы і моцы, штурхала на ўсё новыя і новыя мастакоўскія пошукі.

«Друкарня Ф. Скарыны ў Вільні».

«Космас».

Выстаўка — свайго роду выбоанае з перажытага і здзейсненага Я. Драздовічам. Калі знаёмішся з ёю, міжволі прыгадваецца, што свой першы твор, датаваны 1909 годам — малюнак для вокладкі «Першага беларускага календара «Нашай Нівы», ён падпісаў псеўданімам І. Разора. Селянін арэ зямлю, пракладаючы баразну на зямлі, якую перадаваць яму нашчадкам.

Шчодро апрацоўваў свой мастакоўскі загон і сам Я. Драздовіч, кідаючы ў барозны зерні свету, добра, справядліваці. І сімвалічна тое, што яго творчая зорка, запаленая ва ўмовах, дэлека не спрыяльных для развіцця беларускай нацыянальнай культуры, заззяла на яе гарызонце ва ўсю моц сёння, калі менее «белых плям» у гісторыі.

«Партрэт брата Баляслава».

На адкрыцці выстаўкі выступілі дырэктар Дзяржаўнага мастацкага музея БССР Ю. Карачун, сакратар праўлення Саюза мастакоў БССР М. Бушчык, загадчык аддзела Беларускага фонду культуры Я. Шунейка, мастак А. Марачкін.

Пасля Мінска з выстаўкай твораў Я. Драздовіча пазнамяцца літоўскія глядачы.

НАШ КАР.

УНУМАРЫ:

СУСТРЭЧЫ
З КІТАЙСКІМІ
СЯБРАМІ
2—3

«У МЯНЕ НЯМА
ВЕСЯЛОСЦІ...»

Нататкі старшынкі
праўлення Беларускага
аддзялення Савецкага
дзіцячага фонду
У. ЛІПСКАГА

4

«ЖАНЧЫНА У ЧОРНЫМ
І АФГАН»

Апавяданне
В. КАРАМАЗАВА

8—9, 10—11

ЗДЫМАЕЦЦА КІНО...

Новая роля
У. Гасцюхіна

10—11

ПРЭСТЫЖ РОДНОЙ МОВЫ

«Круглы стол»
у Міністэрстве
культуры
рэспублікі

13

МУЗЕЙ НАРОДНАЙ
АРХІТЭКТУРЫ:
пакуль ідуць спрэчкі

Вяртаючыся
да надрукаванага

14—15

● КРОПЛІ «ЖДАНАЎСКОЙ ВАДКАСЦІ»

● ПІРОГ З МАКАМ

● СПРАЧАЦА—З КІМ І ДЗЕ?

А. А. Жданаў. Сталінскі «апрычнік», сааўтар 1937-1938 гадоў. Многія справы гэтага «чыстага ідэолага» нам ужо вядомыя. Тут і жудасныя ганенні на дзеячаў літаратуры і мастацтва (дарэчы, вядомая жданаўска-сталінская паста нова 1946 года і да нашых дзён не адменена!), і лінія на ўзмацненне «пільнасці», за якую дарага заплаціла наша партыя і народ!

Аднак і сёння імя Жданава носіць тры гарады, два ўніверсітэты, тысячы калгасаў, саўгасаў, вуліц, школ, фабрык, палацаў піянераў... Словам, уся краіна яшчэ ў кроплях «жданаўскай вадкасці». Даходзіць часам да парадксаў: у Мінску вуліца Жданава — побач з вуліцай Тухачэўскага!

Да Беларусі, дарэчы, Жданаў не меў зусім, можна сказаць, ніякіх адносін. Але ў рэспубліцы, на сённяшні дзень, імя гэтага дзяржаўнага дзеяча носіць 31 калгас, 3 саўгасы, сярэдняя школа, 36 вуліц у гарадах і гарадскіх пасёлках, 1 праезд, 2 вёскі, 3 завулки!

Што гэта? Цынізм тых, хто свядома не хоча адмовіцца ад уласнага вядомага, але скампраметаванага, імя?

Пойдзем далей. Хіба не выклікае, мякка кажучы, здзіўленне, што, скажам, імя Калі-

ніна носіць 162 беларускія вёскі, калгасы, саўгасы, школы, вуліцы, завулки? Ці не замнога? Імем Варашылава ў нашай рэспубліцы названы вёска, 2 калгасы і 41 вуліца. У гонар Будзённага названы 2 вёскі, 3 калгасы, 55 вуліц і завулкаў. Нават імя амаль забытага ў нас партыйнага дзеяча сталінскага гадоў А. А. Андрэева далі калгасу і тром вуліцам.

У рэшце рэшт, усё тут зразумела. Калі сотні тысяч найменаванняў былі пазначаны імем «вялікага правядыра ўсіх часоў і народаў», дык чаму не магло быць і назваў, прысвечаных малым «кульцікам»? Але ж гэта — было! Чаму ж усё (акрамя імянаў Сталіна, Молатава, Кагановіча, Маленкова і некаторых іншых) у гэтым сэнсе застаецца па-ранейшаму? Чаму на слыху ўсё яшчэ тыя імяны, якія ўспомніў у пачатку гэтага ліста? Што, чаканам каманды зверху? Як было раней, калі без санкцыі вышэйстаячага начальства чыноўнік баяўся не толькі самастойна дзейнічаць, але і самастойна думаць?

Дарэчы, у Літве, як паведамляе газета «Советская Литва» (28.06.1988), з сямі калгасаў імя Жданава — шэсць па ініцыятыве калгаснікаў ужо перайменаваны.

Што, у нас на Беларусі няма таленавітых людзей, гістарычных асоб, імя якіх слаўнае ў вяках? Амаль не гучаць у назвах імяны Скарыны, Каліноўскага, Цёткі. А дзеячы Кастрычніка, станаўлення Савецкай улады ў рэспубліцы (напрыклад, ёсць толькі адна на ўсю рэспубліку вуліца імя Галадзеда)?

Наогул, калі знаёмімся з назвамі многіх нашых вуліц па дзедніку «Іх імянамі названы...», міжволі думаеш, хто і з якой нагоды іх называў так, а не інакш. Напрыклад, па ўсёй рэспубліцы не сустрэнеш на вуліцах імянаў беларускіх мастакоў (акрамя В. К. Бялыніцкага-Бірулі). Не знойдзем мы вуліц імя Ваньковіча, Гараўскага, Драздовіча, Жукоўскага, Хруцкага, Грубэ, Керзіна, Глебава, Ахрэмчыка, Бембеля... Затое ёсць 13 вуліц Рэпіна, 4 — Шышкіна, 5 — Васняцова, 2 — Айвазоўскага, ёсць вуліца, завулак і праезд Сурыкава, вуліцы Верашчыгіна, Фядотава, Стасава, Сярова, Крамскага і нават баталіста Грэжава. Безумоўна, усё гэта цудоўныя майстры. Але да мастацтва Беларусі яны мелі вельмі слабое дачыненне.

Мне могуць запярэчыць: маўляў, на шляху перайменавання вуліц, населеных пунктаў ёсць сур'ёзныя перашкоды — пера-

фармленне дакументацыі, праніскі людзей і г. д. Але не гэтага трэба палюхацца там, дзе гаворка ідзе пра гадзі рэпрэсій. Маральнае ачышчэнне, узмацненне гістарычнай справядлівасці — гэта галоўнае! Што тычыцца эканамічных затрат, дык можна абвясціць і добраахвотны збор сродкаў для частковай кампенсацыі выдаткаў на гэтую акцыю. Няма сумнення: людзі адгукнуцца.

Б. КРЭПАК, мастацтвазнаўца.

У многіх вёсках Беларусі, у прыватнасці на Магілёўшчыне, унукі нярэдка чуюць ад разгневаных бабуль:

— Трасцы ты хочаш з макам!
Гэта азначае, бабуля ніяк не можа падабраць малому ежу па душы. І наогул ён не вядома чаго хоча, але абавязкова з макам.

Так было.
Але пачынаючы з сёлета года нашым бабулям давадзецца забываць гэту прымаўку. Указ Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР ад 31 ліпеня 1987 года забараняе насельніцтву пасевы маку ў сваіх агародах. І ўказ нежартоўны: ён пагражае пазбаўленнем свабоды да пяці год.

Указ прыняты быццам бы з высякароднай мэтай барацьбы з наркаманіяй: пазбавіць наркаманаў сыравіны. Але ці патрэбна дзеля гэтага пазбаўляць насельніцтва цэлай рэспублікі традыцыйнага, шматвяковага хоць і не першаступеннай важнасці прадукта? Вякамі радалі вясковага (ды ці толькі вясковага) жыхара ярка і бледна-ружовыя кветкі ў гародах. І смачны кавалак пірага з макам за святонным сталом ніколі не быў лішнім.

І нарэшце, ці той гэта шлях

для барацьбы з наркаманіяй? Забараніць — вельмі проста, прасцей некуды. Ці не лепей было б узмацніць барацьбу з наркаманіяй, паставіць заслон не маку, а наркаманам? Праўда, гэта значна цяжэй. А цяжкасці далёка не ўсім падабаюцца. Вось і выбрана самае лёгкае: забараніць. Гэта яўна аджылы, бюракратычны шлях.

А калі ўжо забараняць, чаму б не пайсці далей? Не саркэ, што знаходзяцца не зусім свядомыя грамадзяне, якія гоняць самагонку, выкарыстоўваючы ячмень і бульбу. Вось і забараніць бы пасевы гэтых культур. І ўжо самі сабой прасяца пад забарончы ўказ цукровыя буракі. Заадно наогул бы забараніць і продаж цукру. Глядзіш, і ніякай барацьбы з самагонкай! Вось і трэба. Цішыня ды супакой.

Адным словам — трасцы нам усім з макам?

Георгій ЮРЧАНКА.

АД РЭДАКЦЫІ: Публікуючы гэты ліст, мы добра ўсведамляем, што ў работніку Міністэрства ўнутраных спраў рэспублікі, наркалагічнай службы ёсць свой, супрацьлеглы пункт гледжання на праблему. Дарэчы, яны выказалі свае погляды ў артыкуле «Пастка», апублікаванай у «Ліме» 25 верасня 87 г. Але галоўная думка чытача — перасцерагчы ад магчымых перагібаў у барацьбе са страшным злом — наркаманіяй, — думаецца, усё-такі слушная.

У № 3 за гэты год часопіса АН СССР «Советское славяноведение» апублікаваны пісьмоартыкул беларускіх даследчыкаў пад назвай «Неужели запретная зона?». Яе аўтары — доктар гістарычных навук, прафесар А. П. Грыцкевіч, сапраўдны член Геаграфічнага таварыства СССР В. П. Грыцкевіч, доктар філалагічных навук А. І. Мальдзіс — уздымаюць важнейшыя праблемы аичынай і, у прыватнасці, беларускай гістарыяграфіі.

НАШЫ ГОСЦІ

«Нінь хао!» — «Добры дзень!»

«У ходзе магутных працэсаў абнаўлення, якія адбываюцца ў абодвух вялікіх сацыялістычных дзяржавах, мноства кроплі судакранання паміж Савецкім Саюзам і Кітаем. У гэтых сацыялістычных дзяржавах ідуць вельмі глыбокія ўнутраныя перамены. Мы можам канстатаваць, што ўсё больш становіцца добразычліваці і даверу ў адносінах паміж нашымі народамі, аднавіліся і напалняюцца новым зместам глыбока цікавасць адзін да другога, расце, я б сказаў, узровень прыязнасці», — гаворыў М. С. Гарбачоў у сваім надаўнім выступленні ў Краснарску.

Адным з фактаў, якія пацвярджаюць слушнасць гэтых слоў, з'яўляецца анжыўненне кантактаў паміж работнікамі культуры, у прыватнасці, паміж пісьменнікамі дзюх краіны. На старонках «Літаратурнай газеты» і «ЛіМа» расказвалася аб пазездцы гэтым летам у Кітай дэлегацыі нашых пісьменнікаў — прадстаўнікоў літаратурных выданняў краіны. І вось з візітам у адзін з нас наведвала група кітайскіх пісьменнікаў, супрацоўнікаў літаратурных выданняў КНР. Сустрэчы ў Маскве, Ленінградзе, Мінску...

Праёду кажучы у народзе, што ёсць людзі, у якіх лёгкая рука. Не так даўно, у мінулым годзе, гасцяваў на Беларусі кітайскі літаратурнавец, перакладчык славянскіх літаратур, у тым ліку твораў Янкі Купалы і Максіма Танка, прафесар Гэ Баоцюань. І вось з яго, можна сказаць, лёгкай рукі да нас зноў завіталі госці з Кітая.

Тры дні кітайскія літаратары былі гасцямі Саюза пісьменнікаў БССР і рэдакцыі газеты «Літаратура і мастацтва». У склад дэлегацыі ўваходзілі член праўлення СП Кітая, намеснік старшыні Шанхайскага аддзялення Саюза пісьменнікаў У Цян, намеснік галоўнага рэдактара пекінскай газеты «Вэньбао» («Літаратура і мастацтва»), намеснік старшыні Асацыяцыі эсэістаў Кітая прафесар У Тайчан, намеснік старшыні аддзялення Саюза пісьменнікаў Гуандунскай правінцыі, галоўны рэдактар часопіса «Хуачэн» («Кветка») Лі Шыфэй. Дэлегацыю суправаджаў першы сакратар пасольства КНР у Савецкім Саюзе Гуань Вэньсюэ.

І на гэты раз — як і Гэ Баоцюань — кітайскія госці пачалі знаёмства з радзімы Янкі Купалы — Вязынкі. З цікавасцю яны аглядалі хату, у якой нарадзіўся паэт, знаёміліся з рэчамі, сярод якіх жыў малалетні Янка (а музей у Вязынцы, як

вядома, пэўнае ўяўленне пра гэта дае). І вось ціха, пранікнёна, як малітва, працятаў самы маўклівы з гасцей Лі Шыфэй верш Янкі Купалы «А хто там ідзе?». На кітайскай мове, паказаны гасцям супрацоўніцай музея. А калі вярталіся ў Мінск, Лі раптам пачаў чытаць свае, толькі што напісаныя радкі:

У драўляным доміку
вісць старадаўняя люлька...
Не спадабалася дзіцяці,
што люлька малая.
Устаў ён з яе
і пайшоў у ляс і палі,
і знайшоў там пакуты народа...

Даведка. Лі Шыфэй нарадзіўся ў 1930 г. Празвіск і паэт. За апаўданае «Нянавісць» атрымаў першую прэмію правінцыі Гуандун, лаўрэат Усекітайскай прэміі за лепшы нарыс (зборнік «Гарачая кроў мужчыны»).

Кітайскія сябры казалі мне, што Лі Шыфэй — паэт эмацыянальна - лірычнага складу, шырока вядомы на радзіме. Ды і наогул, як расказвалі нашы госці, кожны член СП Кітая — гэта заслужаны, паважаны літаратар. Мяркуючы, чытачы, самі: у краіне больш як мільярд насельніцтва, а ўсекітайская пісьменніцкая арганізацыя налічвае ўсяго тры тысячы дзвесце членаў. Праўда, ёсць яшчэ правінцыяльныя саюзы, члены якіх не ўсе з'яўляюцца членамі ўсекітайскага. (Для параўнання скажу: у Савецкім Саюзе дзесць тысяч членаў СП на дзвесце восемдзесят

мільёнаў чалавек).
Пасля Вязынкі госці наведвалі Літаратурны музей Якуба Коласа ў Мінску. Экскурсію з імі правіў сын народнага песняра Міхась Канстанцінавіч.

Першыя ўражанні ад горада, ад музеяў, першыя водгукі... Гаворыць У Тайчан:

— Я ведаў, што ёсць такі горад — Мінск, сталіца Беларусі, які мужна змагаўся супраць гітлераўскіх захопнікаў, панёс вялікія ахвяры. І вось мы прыехалі сюды і ўбачылі цудоўны, заліты вераснёўскім сонцам горад, сустрэлі тут сваіх сяброў і адчулі сардэчны прыём мінчан. Калі наведвалі родныя мясціны вашых паэтаў — Янкі Купалы і Якуба Коласа, то я думаў: яны падобны на нашых вялікіх паэтаў, бо гэтак жа дбалі і пісалі пра народ і Радзіму. Цяпер я ганюся і вашымі народнымі пэстамі. Я хацеў бы набраць кітайскіх кветак і вярнуцца сюды зноў, каб пакласці іх да помніка вялікіх паэтаў... Мая праца звязана з пазездкамі і падарожжамі. І я спадзяюся, што яшчэ раз прыеду ў Беларусь, пабуду тут даўжэй, буду мець магчымасць палюбавацца надзвычай прыгожымі беларускімі мясцінамі, дакрануцца ў Вязынцы да Купалавай крыніцы.
Даведка. У Тайчан нарадзіўся ў 1937 г. Празвіск, крытык. Акрамя непасрэднай працы ў

Максім ТАНК з кітайскімі гасцямі

газеце «Вэньбао», з'яўляецца членам рэдкалегіі часопісаў «Свет асэ», «Штомесячнік прывы». Дзіцячая літаратура. Аўтар шэрагу прац па гісторыі і тэорыі літаратуры, праявіўшы творчы ўвайшлі ў зборнік «Выбраныя».

Назаўтра была Хатынь. Было доўгае маўчанне ад убачанага. І толькі як паказаўся Мінск, У Тайчан папрасіў свайго аднафамільца У Цяна, старэйшага члена дэлегацыі, удзельніка барацьбы за вызваленне Кітая ад японскіх мілітарыстаў, падзяліцца сваімі ўражаннямі.

— Убачыўшы мемарыял, даведаўшыся пра ўсё, што тварылі акупанты на беларускай зямлі, я зноў адчуў прыліў нянавісці да фашыстаў, да ўсіх агрэсараў, — гарача зазначыў У Цян. — Народы Савецкага Саюза і Кітая, народы ўсёй зямлі не хочуць вайны, а хочуць міру. Мяне глыбока ўсхвалявалі гераічны дух беларускага народа, яго самаахварнасць у змаганні з ворагам. У час вайны мы пільна сачылі за ходам баёў пад Масквой, Ленінградом, на Волзе. Мы верылі, што Савецкі Саюз пераможа, і зналі, што гэта наблізіць нашу перамогу.

У свой час, — працягваў У Цян, — я напісаў раманы «Чырвоная сонца» і «Крэпасць», прысвечаныя гераізму кітайскага народа, яго барацьбе за вызваленне. Азнаёміўшыся з

Хатынскім мемарыялам, я яшчэ раз адчуў, што мае творы напісаны, па сутнасці, пра тое ж самае. Больш таго — адчуваю цяпер, што напішу яшчэ твор на гэтую тэму: і ў нас таксама было спалена многа вёсак.

Хатынскі помнік, — дадаў госць, — робіць вялікае ўражанне. Гэта сапраўдны твор манументальнага мастацтва. Наведанне мемарыяла — цэлае для мяне адкрыццё, яно пакідае глыбокі след у душы.

Даведка. У Цян нарадзіўся ў 1910 г. Член Усекітайскай асацыяцыі дзеячаў літаратуры і мастацтва. У 1933 г. уступіў у левую Лігу кітайскіх пісьменнікаў. У сваіх праявіўшы творах, напісаных яшчэ да 1949 г. — да ўтварэння КНР, — адлюстравалі этапы барацьбы супраць захопнікаў. Асабліва вядомасць набыў яго роман «Чырвоная сонца» (у Маскве выдадзены на рускай мове ў 1959 г.).

Адбыліся сустрэчы з кітайскімі калегамі ў Саюзе пісьменнікаў і ў Доме творчасці «Іслач». У іх прынялі ўдзел кіраўнікі СП Максім Танк, Ніл Гілевіч, Васіль Зуёнак, Валерый Скварцоў, галоўны рэдактар «ЛіМа» Анатоль Вярцінскі, загадчык рэдакцыі замежнай літаратуры выдавецтва «Мастацкая літаратура» Барыс Сачанка, дырэктар аддзялення Літфонду Васіль Вільтоўскі. Народны паэт Максім Танк расказаў, як ён ездзіў у Кітай, дзе прысутнічаў на адкрыцці моста

Цяпер няма недахопу ў сцверджаннях, што забароненыя зоны ліквідаваны, што няма тэм, закрытых для абмеркавання. Як добра было б, калі б гэтыя новыя лозунгі аказаліся напоўненымі такім жа важкім зместам, які неслі ў сабе ранейшыя незлічоныя табу. Яны нарадзілі такую своеасаблівую гісторыю, што яе, акрамя ўсяго іншага, аказалася немагчыма здаваць нават школьнікам на выпускных экзаменах... Ці не карыкатурны гэта сімвал? Да чаго ж мы дажылі, ператварыўшы тое, што некалі паважліва называлі гістарычнымі аналізі, у ідэалагічны цыркуляр, які перапісваецца наоў фасля кожнай чарговай змены каравула ўлады!

Добра, калі б гаворка ішла толькі пра гісторыю бліжэйшую да нас — тут яшчэ патрэбны адлегласці для разгляду вялікага і нікчэмнага, — а то ж і ў сярэднявеччы праблем не злічыць, як паказалі аўтары прыгаданага пісьма.

Схемы, догмы, міфы — і над усім гэтым непарушны твар псеўданавуковага начальніка, які пастуліруе ўласныя кан'юнктурныя погляды як адзіна правільныя. Якое мноства евангеліяў нарадзілі сталінска-брэжнёўскія часы ва ўсіх галінах грамадскіх навук, і цяпер мы разгублена раптам заўважаем, што ўсе гэтыя евангелі — апокрыфы. У чалавека, які цікавіцца гісторыяй, але прафесійна не займаецца ёю, натуральна ўзнікае пытанне: у што ж верыць?

Аўтары пісьма ўказваюць на прычыны гэтага нецярпімага становішча, абсалютна справядліва гавораць пра пагарду да першакрыніц — аўчынных і замежных, пра «ўхілы» ў развіцці гістарычнай навукі ў Беларусі, якія прывялі да перакосаў у даследаваннях і выкладанні, што, па сутнасці,

дыскрэдытавала гісторыю як навуку.

Трэба аддаць належнае прафесійнаму такту аўтараў пісьма: гаворачы пра негатыўныя тэндэнцыі, яны пазбягаюць эмацыянальных ацэнак. Куды «ярчэйшыя» былі ацэнкі, дадзеныя беларускай гістарыяграфіі на нядаўнім пленуме праўлення СР БССР «Гісторыя народа і літаратура». Але ацэнкі ацэнкамі, а насцярожвае вось які факт, дарэчы, адзначаны самімі аўтарамі. І цяпер жа не створаны гаранты сапраўды навуковага абмеркавання праблем. У якім жа выданні маглі б весціся спрэчкі, выказваюцца ад розныя ад «агульнапрынятых» канцэпцыі, гіпотэзы, версіі — без чаго не можа існаваць ніякая навука?

Невыпадкова са сваім пісьмом аўтары вымушаны былі звяртацца «ў Маскву», хоць праблемы заслужваюць перш за ўсё гаворкі на месцы. Аднак названае пісьмо не мела шанцаў быць сёння апублікаваным у рэспубліцы: у «Веснях АН БССР» строга кантроль чыноўнікаў Інстытута гісторыі АН БССР, супраць якіх і накіравана крытычнае вастрыё ліста. У рэспубліканскай прэсе падобныя пытанні, спасылаючыся на іх прафесійную складанасць, не бяруцца абмяркоўваць, а калі і бяруцца, то атрымліваецца такая палеміка, ад якой патахае застоўнай цвіллю ды вяльможнымі вокрыкамі, як гэта здарылася з «дэбатамі» з прычыны артыкула М. Ермаловіча пра старажытны Полацк...

Ці не час і на самай справе стварыць беларускі славістычны ці гістарычны часопіс, свабодны ад ведамаснага дыктату і групавых схільнасцей?

А. ВАРВА,
член краязнаўчай камісіі
Беларускага фонду
культуры.

г. Мінск.

ЧЫТАЧ ПРЫЙШОЎ У РЭДАКЦЫЮ

Аб'ясціўшы ў № 36 «ЛіМа» прэм'еру рубрыкі «Чытач прыйшоў у рэдакцыю...», мы, натуральна, не без хвалявання чакалі: ці прыцягне яна ўвагу людзей, ці будзе жыццяздольнай? Сведчанне таму, што — так, прыцягнула, — наша наступная сустрэча, яшчэ адзін пантэкс з чытачом у аддзеле пісьмаў штотыднёвіка. На гэты раз у рэдакцыю прыйшоў са сваім клопатам Чэслаў Нікадзімавіч МУЛІЦА — намеснік начальніка Упраўлення культуры Мінскага гарвыканкома.

НЕ ПАЛОХАЙЦЕСЯ, АЛЕ...

— У панядзелак, як заўсёды, на чарговую планёрку ва Упраўленні культуры сабраліся дырэктары паркаў культуры і адпачынку нашай сталіцы, — сказаў ён. — Сабраліся і заявілі: больш так працаваць немагчыма! — І ледзь не заявы па ўласным жаданні на стол пладуць.

Справа ж вось у чым. Мала хто з тых, хто наведвае мінскія паркі (а мо наогул ніхто) і карыстаецца там рознымі «чортавымі коламі», «суперамі» і «паратруперамі», ведае, што кожнае ўключэнне атракцыйнаў каштуе тэхнікам, якія абслугоўваюць іх, вялікіх нервовых напружанняў, ці не страсаў. Не, я не ўтрырую, не перабольшваю. Атракцыйны тыя да такой ступені маральна і фізічна (!) састарэлі, што не «біць у званы», а лічу, злачынна! Бо кожны дзень можа прынесьці ахвяру. Страшна сказаць: напрыклад, у парку культуры і адпачынку 50-годдзя Кастрычніка з 14 атракцыйнаў — 7 ужо дэманціраваны і 7 падлягаюць неадкладнаму спісанню! А мы — эксплуатаем іх.

Дзе ж выйсеце? Наспеў час у рэспубліцы адкрыць цэх або нават невялікае прадпрыемства па вырабу і рэканструкцыі атракцыйнаў тэхнікі для паркаў культуры і адпачынку. Трэба, каб былі і выпрабавальныя палігоны, і спецыяльныя кадры. Словам, паставіцца да праблемы сур'ёзна.

Яшчэ ў 1985 годзе Савет Міністраў БССР прыняў пастанову «Аб дадатковых мерах па развіцці сеткі і ўмацаванні матэрыяльна-тэхнічнай базы паркаў культуры і адпачынку». У сваю чаргу Мінскі гарком партыі і выканком Мінскага гарсавета распрацавалі праграму развіцця гарадскога гаспадарні г. Мінска на XII пяцігодку. Напрыклад, планам прадугледжвалася рэканструкцыя летняга тэатра і танцавальнай веранды ў парку Чэлюскінцаў. Думаецца, там ва ўсю ідуць работы? Памыліцеся. Падрадчыні — будэтрэст № 1 — не «ўключаецца», бо аб'екта няма ў плане ВА «Галоўмінсбуд». Чаму? А таму, што ў заказчыка няма сродкаў на рэканструкцыю (як вядома, Упраўленне культуры не мае ні сваёй матэрыяльнай базы, ні грашовых рэсурсаў). Міністэрства культуры рэспублікі ліміты на будаўнічыя матэрыялы, тэхніку, абсталяванне размярнуў дае далёка не на патрэбы паркаў. Ну а тыя прадпрыемствы, якія маглі б выдаткаваць сродкі, дапамагчы рабочай сілай, будаўнічымі матэрыяламі і якія тэрытарыяльна разам з пэўным паркам знаходзяцца ў адным раёне сталіцы? (Дарэчы, такая дапамога з боку прадпрыемстваў у згаданай пастанове Савета Міністраў БССР агаворваецца). Прадпрыемствы — «самоустраіліся», хоць грошы ім самім ні ў кога не трэба пазычаць, асаблі-

ва цяпер, калі яны перайшлі на газраілі і самафінансаванне. Возьмем, да прыкладу, парк культуры і адпачынку 900-годдзя Мінска, што ў мікрараёне «Чыжоўна». У гэтым раёне ў асноўным жывуць тыя, хто працуе на Мінскім аўтазаводзе. Вось чаму па наказе дэпутатаў аўтазавод павінен быў пабудавать у гэтым парку летні тэатр, адміністрацыйны будынак і г. д. Яшчэ летась мы перадалі на прадпрыемства ўсю каштарысна-праектную дакументацыю, але яна так і засталася нікому не патрэбнымі паперкамі.

Здавалася б, той жа парк 50-годдзя Кастрычніка маглі ўзяць пад сваю апеку ажно тры раёны сталіцы — Партызанскі, Ленінскі, Заводскі, дзе столькі буйных прадпрыемстваў. Маглі б снапервацца і зрабіць там цудоўны куток адпачынку. Ды куды там... Затое на тэрыторыі парку ёсць аб'ект, які ніякім чынам не звязаны з арганізацыяй вольнага часу наведвальнікаў. Гэта — прафіланторый трантарнага завода, які, бадай, існуе толькі для таго, каб рабочыя, якія маюць пуцёўкі, схадзілі туды тры разы на дзень пасці. У самім жа парку няма нават адміністрацыйнага памяшкання...

Наогул, калі пэўны аб'ект знаходзіцца на тэрыторыі парку культуры і адпачынку, дык ён павінен выкарыстоўвацца менавіта для адпачынку жыхароў, хто сюды прыйшоў. А які, напрыклад, выкарыстоўваецца каток у парку Горкага? Вельмі проста: для трэніровак спартсменаў (план жа платных паслуг выконваецца), астатнія могуць толькі быць у якасці гледачоў. Тое ж самае і з тэніснымі кортамі, якія пабудаваны завод Вавілава ў парку Чэлюскінцаў, утворыўшы тым самым на яго тэрыторыі «прыватную» гаспадарку. Між тым, корты ў асноўным пустыюць. А калі паддзіці да праблемы сапраўды па-гаспадарску, дык два-тры разы на тыдзень завод мог бы гэтыя корты за плату здаваць наведвальнікам парку. І грошы б мелі, і людзям дабро зрабілі б...

Вось тыя праблемы, што прывялі мяне ў рэдакцыю. Думаецца, іх вырашэнне — клопат не адно толькі гарадскога Упраўлення культуры, — сказаў на заканчэнне Ч. Муліца.

У ЦЯН у Хатыні

праз раку Янцы, пабудаванага паводле савецкага праекта: як пазнаёміўся з Гао Манам і Гэ Баоцзюнем, у перакладзе якіх выйшла пасля кніга яго вершаў. Спачатку, — прыгадаў Яўген Іванавіч, — ён не надаў значэння прапанове кітайскіх сяброў выдаць кнігу яго паэзіі, палічыў, што гэта звычайная ветлівасць. Ды праз нейкі час атрымаў ліст ад кітайскіх сяброў з просьбай прыслаць падрадкоўнікі. Як бачым, падкрэсліў Максім Танк, у нашых кітайскіх сяброў словы не разыходзяцца са справай. І вопыт перабудовы таксама сведчыць пра гэта.

Ніл Гілевіч гаварыў пра добрыя пачуцці, якія здаўна жывуць у беларусаў у дачыненні да вялікага кітайскага народа, да яго гісторыі, яго літаратуры. Ён, у прыватнасці, нагадаў той факт, што ў гады грамадзянскай вайны ў чырвоўзрмейскіх часячэ былі кітайцы, былі яны і ў Першым беларускім палку.

У час гутарак закраналіся пытанні ўзаемаадносін паміж дзвюма краінамі, выказвалася ўзаемнае задавальненне, што яны зноў уваходзяць у нармальнае рэчышча — аб чым сведчыць абмен пісьменніцкімі дэлегацыямі дзвюх краін, далейшы працяг нашых колішніх творчых сувязей.

І сапраўды, колькі было ўкладзена душы і працы ў нашу дружбу, наша супрацоўніцтва ва ўсіх галінах, у тым ліку і ў літаратуры. За пасляваенны час тройчы выходзілі ў Беларусь зборнікі апавяданняў кітайскіх пісьменнікаў, шмат разоў выдаваліся па-беларуску кнігі народных казак, асобнымі выданнямі выпускаліся творы Ду Фу, Дзінь Ліна, Ло Даня, Лу Сіня, Мао Дуна, Сань Шанфэя, Хуа Шаня, Чжао Шулі, Чжоу Лібо. Неаднаразова з'яўляліся публікацыі твораў кітайскіх пісьменнікаў у перыядычным друку, змяшчаліся і артыкулы пра іх. Я і сам, да слова сказаць, меў некалі маленькае дачыненне да такіх публікацый: будучы студэнтам Брэсцкага педінстытута змясціў у абласнай газеце «Заря» свой водгук на кітайскі фільм «Стальны салдат».

Ёсць падставы зазначыць, што вытокі нашых літаратурных сувязей сягаюць да нашаніўскай пары, калі ў 1910 г. на створонках першай беларускай газеты былі надрукаваны пераклады кітайскіх народных казак (падрабязней гл. нататку У. Содалы «З кітайскай пераклаў прыватдаэнт Аляксееў», «ЛіМ», 16 верасня 1988 г.).

Пра сённяшні стан беларуска-кітайскіх літаратурных сувязей, пра новыя пераклады з кітайскай гавары Барыс Сачанка: у

У ТАЙЧАН. Гуань ВЭНЬСЮЭ, М. К. МІЦКЕВІЧ у Літаратурным музеі Якуба Коласа.

«Даляглядах-88» змешчаны апавяданні Чжоў Кэціня і Чжан Канкана, у «Даляглядах-89» будучы апублікаваны творы Ван Цзэнці і Ма Фына, у выдвецтве рыхтуецца дз выпуску кніга класічнай паэзіі Кітая і зборнік сучаснай кітайскай апвасці. Новыя пераклады з кітайскай з'яўляліся апошнім часам і на старонках «ЛіМа».

Натуральна, што і ў час сустрэч літаратараў дзвюх краін заходзіла размова і аб выданні твораў нашых прызікаў і паэтаў у Кітаі. Называліся імёны Купалы, Коласа, Мележа, Быкава, Брыла, Шамякіна. Госці прывезлі з сабой і падарылі нам новыя выданні — кнігу С. Алексіевіч «У вайны не жаночы твар» і альбом мастацтвазнаўцы Чжэнь Пэн «Сучасныя савецкі жываліс», у якім змешчаны рэпрадукцыі работ Г. Вашчанкі і М. Савіцкага і артыкулы пра іх.

Госці былі прыняты ў ДOME дружбы — Беларуска-таварыства дружбы і культурнай сувязі з замежнымі краінамі. Старшыня праўлення таварыства Арсень Ваніцкі расказаў аб дзейнасці беларускага аддзялення таварыства савецка-кітайскай дружбы, аб асабістых уражаннях ад паездкі ў Кітай, аб фактах культурнага супрацоўніцтва паміж нашымі краінамі.

Паводле жадання кітайскіх пісьменнікаў ім была прада-

Глыток вады з Купалавай крыніцы ў Вязынцы (У Тайчан).

стаўлена магчымасць наведаць адно з прадпрыемстваў горада Мінска — гадзінікзавод «Прамень». Госці пабывалі ў зборчым цэху завода, гутарылі з кіраўнікамі прадпрыемства, цікавіліся ходам перабудовы ў нашай прамысловасці.

На развітанай гутарцы я папрасіў кіраўніка дэлегацыі У Цяна напісаць некалькі слоў на памяць. Вось што ён напісаў: «Беларусь, Мінск зрабілі на мяне незабыўнае ўражанне. Я адчуваю, што гэтыя дні гасця-

вання на Беларусі — самая радасная часіна майго жыцця. Калі ў мяне будзе яшчэ адна магчымасць прыехаць сюды разам са сваімі сябрамі, то я буду самым шчаслівым старым. Дзякуй мамі дарагім сябрам! Да сустрэчы!» Салідарызуючыся з ім, услед за подпісам У Цяна паставілі свае подпісы У Тайчан, Лі Шыфэй, Гуань Вэньсюэ. (Ніжэй узнаўляецца фатакопія гэтага аўтографа кітайскіх гасцей).

Аляксей ГАРДЗІЦКІ.

白俄罗斯，你是我的印象是无限的。在已经
生时，你对我，你对我一生中最快
马路上；如果你能有机会，希望你先和你们
们在一起，你将是最好的老人。祝你经济
的顺利和朋友们！再见！

1988.9.13. 解
吴静 李娜
王丽娜

...Жанчына ўвайшла ў кабінет, стомлена села ў крэсла.

— З Бабруйска да вас прыехала. Дапамажыце...

Расказала, што дзесяць год стаіць у чарзе, каб удачыць дзедмаўскую выхаванку.

Сумна ўсміхнулася:

— Для дзіцячага дома, відаць, лягчэй купіць аўтобус ці нават касмічны карабель, чым зрабіць адно дзіця шчаслівым...

Усе мы, хто працуе ў дзіцячым фондзе, імкнёмся скіроўваць свае намаганні на канкрэтную чалавека. Дапамагчы ў нечым сіраце, шматдзетнай сям'і, абараніць правы дзіцяці, заступіцца за пакрыўджанага, падтрымаць упаўшага духам.

Не памылюся, калі скажу, што Савецкі дзіцячы фонд сваімі дзеяннямі і намерамі ўскалыхнуў грамадскую думку, прымуціў смела, адкрываючы «забароненыя» лічбы і факты, зірнуць на праблемы грамадзянскіх правоў нашых дзяцей.

На рахунак нумар 707 у рэспубліцы ўжо паступіла звыш паўтара мільёна рублёў. Гэта добраахвотны ўзнос людзей, без панукі, без прымусу, без лішняй агітацыі. Прыемна, што грашовую падтрымку фонду аказалі многія калектывы. Пералівалі атрыманыя прэміі, ганарары, заробак аднаго дня. Дзеляцца сваім прыбыткам кааператары. Пералічваюць грошы школьнікі.

На сродкі дзіцячага фонду некаторыя нашы дзеддомы і школы-інтэрнаты займелі (упершыню!) свае аўтобусы. На гэтыя ж сродкі будзе пабудаваны пад Вілейкай эксперыментальны дзіцячы дом сямейнага тыпу. Мы хочам унесці ўзнос на будаўніцтва санаторыя для маці і дзіцяці, куды перш за ўсё накіроўваць дзяцей з раёнаў Гомельскай і Магілёўскай абласцей, якія пацярпелі ад чарнобыльскай аварыі. Мяркуюем устанавіць стыпендыі дзіцячага фонду, прэміі «Сябар дзяцей», стварыць свой кааператыв.

Задумак шмат вялікіх і малых, аператыўных і перспектывных. Есць і пэўныя здабыткі, якія радуюць і натхняюць. Але ёсць яшчэ і шмат балючага, і пра гэта нельга маўчаць.

Чаму ж так здарылася, што нашы дзеці, «самы прывілеяваны клас», нашы «кветкі жыцця» не маюць таго, што ім усенародна абяцалі шмат дзесяцігоддзяў?

Прычына адна, яна агульная для ўсіх нашых бед, пралікаў і недахопаў. Яна ў чыноўніцкай адміністрацыйна-каманднай сістэме, супраць якой так ваяўніча паўстала перабудова. Чыноўнікам было выгадна прыкрывацца лічбамі (ідзі, правер!) і яны прыкрываліся імі. Калі з трыбуны вымаўляўся лозунг «Усё лепшае — дзецям», то следам за ім ішла бухгалтэрыя: у нашых шчасліўчыкаў вунь колькі школ, дзіцячых садоў, дамоў і палацаў піянераў. Факт, зроблена для дзяцей

розных памяшканняў. У Ашмяннах, напрыклад, раённы Дом піянераў пераехаў у былы будынак райкома партыі. Гэта ж адбылося ў Ваўкавыску, Астравіцы, Бярозаўцы, Любчы, Астрыне. Але, на вялікі жаль, такія падарункі пакуль адзінаквыя.

Я быў прыемна ўражаны, калі ўбачыў у Мядзеле, на беразе

хаваеш добры густ у нашых дзяцей.

Урэшце рэшт лёс перабудовы залежыць ад таго, як мы сёння ставімся да дзяцей, якімі рыхтуем іх у заўтрашні дзень. Яны ж так хутка растуць, што не паспеем азірнуцца, як прыйдуць нам на змену. Якімі прыйдуць? Вось пра гэта давайце клапаціцца шчыра, па-бацькоўску ме-

навіча Пятліцкага, якая ўзяла на выхаванне ўнукаў-сірот.

Праз паўтара месяца атрымліваю адказ, у якім Т. Некрашэвіч распісваецца ў сваёй немычы: маўляў, мы не займаемса разменам.

Складваецца ўражанне, што многія нашы кіраўнікі развучыліся чытаць пісьмы сэрцам. Чалавек пры вялікай уладзе, народны абраннік, у падпарадкаванні якога цэлы штат работнікаў, у тым ліку і кватэрны адзел, разводзіць рукамі.

Вось і атрымліваецца, што Савецкі дзіцячы фонд ускалыхнуў сумленне простых людзей, грамадскасці, але толькі не чыноўнікаў. А яны ж, кіруючы асобна, ад якіх залежыць лёс дзяцей, першымі павінны былі ўсвядоміць, што гэта па іх віне, па віне іх папярэднікаў узніклі і накіпіліся ўсе праблемы, якія ўзяўся вырашыць дзіцячы фонд.

Псіхалогія бюракрата: усё рабіць, каб утрымацца на плаву, фармальна захоўваць усе інструкцыі, хоць многія з іх даўно састарэлі.

У рэспубліканскім дзіцячым фондзе тысячы шчырых сяброў. Што тычыцца штатных супрацоўнікаў, дык іх на ўсю рэспубліку ўсяго пятнаццаць чалавек.

Я, як старшыня, працую на грамадскіх пачатках. Гэта ж і старшыні абласных аддзяленняў фонду. Ствараем грамадскія саветы ў раёнах, гарадах. Энтузіястаў шмат. І хацелася, каб энтузіязм людзей, іх сардэчнае жаданне дапамагчы дзецям падтрымалі ўсе таварышы, якім даверана займаць тое ці іншае кіруючае крэсла.

Прыемна, што ў склад праўлення Беларускага аддзялення Савецкага дзіцячага фонду імя У. І. Леніна выбраны аўтарытэтныя людзі. Яны ўсё робяць, каб дапамагчы станаўленню новай арганізацыі, працягваюць асабістую адказнасць і актыўнасць. З удзячнасцю хачу назваць пісьменніка Васіля Вітку, настаўніка СШ № 32 г. Мінска, шматдзетную маці Валянціну Мікалаеўну Глаз, галоўнага педятра Міністэрства аховы здароўя Нону Рыгораўну Рысь, рабочую вытворчага аб'яднання «Інтэграл» Зінаіду Аляксандраўну Ячню, дырэктара Навукова-доследнага інстытута аховы мацярынства і дзіцінства Анатоля Канстанцінавіча Усціновіча.

На вялікі жаль, не ўсе выбраныя ў склад праўлення зразумелі «важнасць грамадскага даручэння. Не называючы пакуль што прозвішчаў, прывяду такі прыклад. Разаслалі мы пісьмы ўсім членам нашага праўлення з просьбай наведваць дзіцячыя дамы, школы-інтэрнаты, высветліць іх патрэбы, матэрыяльна-выхаваўчы стан сіроцкай установы. Многія адгукнуліся на нашу просьбу аператыўна. А былі і такія, што праігнаравалі рашэнне прэзідыума.

Праблем і клопатаў, як бачыце, у новай грамадскай арганізацыі шмат. Мы імкнёмся энергічна іх вырашаць. І хочацца верыць, што ў дабрачыннай і міласэрнай справе будзе прымаць удзел усё больш і больш энтузіястаў.

...На Гомельшчыне мне расказалі, як адзін замежны карэспандэнт спытаў у шасцігадовага Андрэйкі са Жлобіна:

— Як ты перанёс Чарнобыль?
— Перанёс добра, — адказаў Андрэйка. — Але ў мяне няма весялосці.

Давайце ж зробім усё, каб нашы дзеці ніколі-ніколі не гублялі весялосці. Вернем нашым дзецям даўгі.

Р. С. Пакуль рыхтаваўся артыкул у друк, вернуць (праз шэсць месяцаў барацьбы!) даўгі сем'ям Пятліцкіх і Макаравіч. Узніклі, на жаль, новыя. Уплывовае ведамства замаханулася «прагнуць» Рэспубліканскую станцыю юннатаў з агародам, цяліцамі, пабудовамі. Пад пагрозай казанчае яленяе царства на пяці гектарах, якое стваралі дзеці на працягу 23 гадоў. На яго гатовы рынуцца бульдозеры. Што робіце, дарослыя дзядзі?!

Перабудове — і гэі абнаўлення

Уладзімір ЛІПСКІ,

старшыня праўлення Беларускага аддзялення Савецкага дзіцячага фонду імя У. І. Леніна

«У мяне няма весялосці...»

шмат. Але ці ўсё патрэбнае, ці ўсё зробленае — лепшае?

Не трэба быць вялікім знаўцам, каб ведаць, што школы нашы (хоць і новыя) вельмі бедныя. А яны ж павінны быць насычаны камп'ютэрнай тэхнікай, абсталяваны рознымі сучаснымі прыборамі. Шаблонна, безгустоўна, без фантазіі будзем мы пакуль што і дзіцячыя яслі, сады, дзе чалавек атрымлівае першыя ўрокі прыгожага, мудрага, эстэтычнага. А якія ў нас дамы і палацы піянераў?

Нядаўна еду ў тралейбусе па вуліцы Клары Цэткін у Мінску. Мужчына не без гумару тлумачыць свайму спадарожніку, відаць, гошцю сталіцы:

— Зірні налева — гэта гараж Саўміна. Зірні направа — гэта Дом піянераў.

Усе пасажыры тралейбуса таксама зірнулі налева і направа. З аднаго боку — велічная сучасная вежа-гмах з шыкоўнымі прыбудовамі і шлагбаўмам. Зроблена ўсё адмыслова, якасна. Як жа інакш — тут стаіць урадавыя легкавыя машыны! З другога боку вуліцы — двухпавярховы, прыплюснуты да зямлі, з вузкімі вокнамі жоўты дамок. Гэта і ёсць Дом піянераў Маскоўскага раёна. Колькі, цікава, дзетак можа сабраць пад свой дах гэты дамок, калі ўлічыць пры гэтым, што ў раёне звыш дзесяці тысяч піянераў. Вось і «асвойваюць» дзеці падвалы, гарышчы і іншыя цёмныя закуткі.

Апошнім часам усе мы парадваліся рашэнню Цэнтральнага Камітэта Кампартыі рэспублікі аб перадачы ўстановам аховы здароўя і сацыяльнага забеспячэння вызваленых адміністрацыйных і іншых будынкаў. Толькі ў Гомельскай і Магілёўскай абласцях знойдзена дадаткова для гэтых мэт 98

возера, шыкоўны дом са светлымі вокнамі. Падумалася, вось бы сюды мясцовы Дом піянераў, бо ведаў, што ён знаходзіцца ў драўляным будынку, там жа месціцца і музычная школа. Старую будыніну штогод «латаюць», рамантуюць. Аж не, у самым шыкоўным доме Мядзела размасціліся райкомы партыі і камсамола. Дарэчы, дом гэты стаіць «спіной» да горада. Адварнуліся, аддзяліліся начальнікі ад гараджан. А размышаліся ж у двухпавярховым будынку ў райцэнтры, мелі прыстойныя кабінеты. Не, хочацца, каб было яшчэ лепей. І гэта ў той час, калі ў горадзе няма лазні, добрай гасцініцы, бальніцы, прыстойнага стадыёна.

Дзіцячы фонд часта атрымлівае ад грамадзян лісты з прапановамі ўзяць на ўлік усе дзяржаўныя дачы, так званыя «домкі паляўнічых», спецасініцы ў маляўнічых дубровах і пушчах, на берагах азёр і рэк, якія гадамі ці месяцамі не чуюць людскога голасу, а вартуныкі дзічэюць ад адзіноты. Пытанне вострае, шчыткатлівае, але ж і вельмі зладзённае.

Нядаўна на прэзідыуме рэспубліканскага дзіцячага фонду былі абмеркаваны праблемы медыцынскага абслугоўвання дамоў дзіцяці. Іх у рэспубліцы трынаццаць. І ў кожным да двухсот падкідшыаў-немаўлят. Есць там невылечныя дзеці, але іх даглядаюць, гадуюць, бо як жа інакш.

Ды нельга не сказаць пра тое, што большасць дамоў дзіцяці туляцца ў непрыстасаваных памяшканнях, да таго ж, амаль усе яны патрабуюць рамонт. Ніводзін дом дзіцяці не мае летняй дачы за горадам, каб вывезці туды дзяцей.

У цяжкіх жыллёвых умовах знаходзіцца дзіцячы туберкулёзны санаторый пад Мінскам, у Баравой. Яшчэ да мая гэтага года працаваў дзіцячы санаторый у Чэрыкаве, адным з радыеактыўна забруджаных раёнаў пасля чарнобыльскай трагедыі.

Амаль у цэнтры Мінска, на вуліцы Чырвонаармейскай, знаходзіцца Першая дзіцячая гарадская бальніца. Яна размешчана ў невялікім будынку. Разлічана на сорак хворых, а на самай справе ўтрымліваюць тут восемдзесят дзяцей, большасць якіх ляжыць з цэрабральным паралічам. У пакоі — па 6 — 8 чалавек. Як іх лячыць, вучыць рухацца ў такім стоўпішчы? Дзяцей з падобным захворваннем у рэспубліцы некалькі тысяч. А адпаведнай рэспубліканскай бальніцы няма.

Такіх прыкладаў набіраецца шмат. У рэспубліцы, напрыклад, катастрафічна мала малочных кухань, няма завода (ці хаця б цэха) дзіцячага харчавання. Ніхто пакуль не займаецца працаўкай і выпускам дзіцячай мэблі. Нам, дарослым, павінна быць сорамна за прымітыўныя цацкі, гульні, якімі аніак не вы-

навіта цяпер.

Пакуль жа прыходзіцца з горьчучу даводзіць, што мы (на ўсіх узроўнях) злучылі мала займаемса праблемамі дзіцінства. Наколькі мне вядома, Арганізацыя Аб'яднаных Нацый збіраецца на чарговай сесіі разгледзець і прыняць Канвенцыю аб правах дзяцей. Важны і настпелы дакумент. Патрэба ў ім узнікла ў міжнародным свеце. Але ж мы павінны найперш навучыцца абараняць правы дзяцей у сваім доме, у сваёй дзяржаве.

Вось ужо пяты месяц стукаюся ў розныя кабінеты г. Мінска, каб дапамагчы адной маці і яе дзіцяці, але пакуль што натыкаюся на глухую бюракратычную сцяну. Справа васьм чым. Жанчына ўзяла на выхаванне дзяўчыну-сіротку. У гэтым годзе яе прыёмная дачушка пойдзе ў школу. І маці вельмі заклапочана тым, што можа рассакрэціцца факт удачарэння. Каб гэта не здарылася, яна хоча памяняць месца жыхарства. А тут падварнуўся і шчаслівы выпадак. З Масквы ў Мінск пераехала на жыхарства яе бабуля, персанальная пенсіянерка, і просіць, каб унучка з прыёмнай дачкой перасялілася да яе. Чаму б не адгукнуцца на гэтую просьбу?

Пішу самае сардэчнае пісьмо старшыні Савецкага райвыканкома г. Мінска тав. Сысу. Шаблонны адказ: «Паведамляем, што ваша заява разгледжана і просьба пакінута без задавальнення з-за адсутнасці па ўказаным адрасе нормы жылой плошчы». На старой кватэры, дзе жыве жанчына з прыёмнай дачкой, на чалавека прыпадае 6,3 квадратных метра жылля, а там, куды хоча перасяліцца, — аж па 9 м (неабходна, аказваецца, 12 м). Выходзіць, што 6,3 м — гэта нармальна, а 9 м — не хапае да нормы. Парадасальна!

Новае маё пісьмо — у Мінскі гарвыканком. Апроч пісьма, званю члену праўлення дзіцячага фонду, намесніку старшыні гарвыканкома П. Кішкурне. Праз месяц атрымліваю ўсё той жа бюракратычны адказ: «Па паступіўшым хадаініцтве падстаў для перагляду рашэння аб адмаўленні ў прапісцы выканком гарсавета не знаходзіцца».

Што ж, пастукаўся вышэй, да намесніка Старшыні Савета Міністраў БССР, члена праўлення фонду Ніны Мікалаеўны Мазай. Спадзяюся, што справядліваць возьме верх, бо ў аснове ўсёй гэтай валакітнай гісторыі — лёс дзіцяці.

Кажуць, калі нават адно дзіця ў бядзе, дык бяда ўсяму грамадству. Мы ж, здаецца, яшчэ не ўсвядомілі гэтую простую ісіціну. Вось яшчэ адзін прыклад бюракратыі.

Пішу ліст старшыні Ленінскага райвыканкома г. Мінска тав. Некрашэвічу з просьбай дапамагчы размяняць кватэру сям'і ўдзельніка вайны Пятра Сцяпа-

Другі год працуе музей «Літаратурная Салігоршчына» у сярэдняй школе № 3 г. Салігорска. Некалькі гадоў збіралі матэрыялы для музея дырэктар школы Мацвей Яфімавіч Кнапель і настаўніца беларускай мовы і літаратуры Таццяна Іванавна Навіцкая. На стэндах музея адлюстравана творчы шлях пісьменнікаў-землякоў. Частымі гасцямі тут бываюць літаратары з Мінска, сустрэкаюцца з вучнямі школы, праводзяць ўрокі літаратуры, чытаюць вершы, расказваюць пра літаратурнае жыццё рэспублікі.

Нядаўна ў школе адбылася сустрэча з Максімам Лужаніным, у якой таксама прынялі ўдзел Валянціна Аколава і Барыс Сачанка.

На здымку: Т. НАВІЦКАЯ, Максім ЛУЖАНІН, М. КНАПЕЛЬ у музеі «Літаратурная Салігоршчына».

Імя Яніса Петарса, выдатнага латышкага паэта, першага сакратара праўлення СП Латвіі, стала шырока вядомае ў краіне дзякуючы яго вострапубліцыстычным, сугучным духу перабудовым выступленням ва ўсеагульным друку — на старонках «Правды», «Літаратурнай газеты», «Труда» і іншых выданняў. Своеасаблівым працягам гэтай размовы з чытачом з'яўляецца артыкул-п'сьменнік «Я веру ў здаровыя сілы», змешчаны наадына ў адным з вераснёўскіх нумароў рускамоўнай газеты «Советская молодежь» (орган ЦК ЛКСМ Латвіі).

Грамадзянскі пафас артыкула, думкі і назіранні п'сьменніка-камуніста падаліся нам вартымі ўвагі нашага чытача. Яны шмат у чым перагукваюцца з тымі дыскусіямі, якія ідуць сёння ў беларускім друку, у тым ліку і на старонках «ЛіМа». За гэтай пераклічкай-агульнасць праблем і падыходаў да іх вырашэння, рэальны — а не паказны, не на словах, — інтэрнацыяналізм. Вось чаму мы і вырашылі перадрукаваць у перакладзе артыкул Я. Петарса з нязначнымі скарачэннямі.

ЧЫМ ДАЛЕЙ развіваецца і чым больш незваротнай становіцца перабудова, тым відавочней, што гэта працягла, дыялектычна бесперапынная і драматычная праца. Нашу грамадскую перабудову вельмі ўскладняе тое, што ў нашым распараджэнні няма і не можа быць праекта, які трэба было б літаральна ўзнавіць, перанесці з паперы ў жыццё. Яшчэ горш — у нас няма нават грунтоўных навуковых даследаванняў аб грамадскай сістэме, якую мы перабудоўваем. Проста даследаваць няма часу, гэтую работу трэба рабіць разам з перабудовай. Кожную секунду мы рызыкуем наткнуцца на нечаканыя адкрыцці — аказваецца, у будынку сацыялізму, які мы перабудоўваем, невукі ці зламаныя мінулых гадоў здолелі шчыльна замураваць ці хоць бы забраць кратамі светлыя і шырокія вокны, прарубленыя ў першыя гады рэвалюцыі; часам мы знаходзім дзверы, якія зусім не патрэбны шырокім народным масам, нават наадварот — іх адчыняюць і зачыняюць толькі дзеля таго, каб сьцэтай бюракраты было што адчыняць і што зачыняць, каб ёй было куды зайсці раніцай і адкуль выйсці вечарам. Гэтыя дзверы трэба замураваць. Адкрываем і дагэтуль нікому не вядомыя апартаменты, дзе пануе поўная пустэча і ўсеадымнае цемра. Мы адбіваем цвілія кавалкі тынкоўкі ў адным з пакояў сацыялізму, а пад ёю ў яркім сонечным святле адкрываецца «буржуазны» і ўсё ж шэдэр — насценны роспіс, фрэска, народны арнамент, гістарычныя традыцыйныя спалучэнні колераў. Усё гэта ў «пралетарскай» паспешлівасці і пад кіраўніцтвам карыфея замазваў не адзін домакіраўнік, што выдаваў сябе за камуніста.

Самыя небяспечныя ў нашым будынку падземныя камунікацыі, таму што ў падвалах іржаваець міны. Яны могуць выбухнуць ад першага парыву ветру, ад старасці, забраўшы з сабою жыцці многіх.

Таму пад зямлю нельга пускаць тых, у каго гарачыя галовы, там павінны працаваць прафесійныя мініеры, якія выкарыстоўваюць самыя сучасныя электронныя сродкі размініравання ХХ стагоддзя, гэта значыць — інтэлект.

Працягнуўшы аналогію з перабудовай дома па неіснуючым праекце і з недастатковымі ведамі аб структуры перабудоўваемай сістэмы, хачу папярэдзіць усіх пра самае небяспечнае — пра істэрыку. У нас проста няма права на яе, бо істэрыка, паводзячы сябе істэрычна, могуць справакаваць выбух. І хоць мы з кожным днём усё больш паглыбляемся ў невядомае і ніколі не існаваўшае па-сапраўднаму — гэта значыць у сацыялізм, у нас усё ж ёсць і адна вялікая перавага, а менавіта — **горкі ўрок гісторыі**. Па-мойму, менавіта гэты ўрок — у аснове дзейнасці Міхаіла Гарбачова і Аляксандра Якаўлева, Віталія Кароціча і Андрэя Сахарова, Людмілы Азаравай і Джэмы Скулме, Яна Страдыня і Эдвіна Інкена, Яна Луцана і Марыны Касцянецкай, Адольфа Шапіры і Аляксандра Ніканава.

спектаклем. У час гэтай гутаркі я ўпершыню даведаўся аб горчы і непакоі, якія выклікаў у лідэра нашай перабудовы артыкул Андрэевай у «Советской России». У той вечар я пашкадаваў, што не з'яўляюся чытачом гэтай газеты і не магу ацаніць артыкул Андрэевай. Рэдакцыйны артыкул «Правды» за 4 красавіка зрабіў Андрэеву не толькі сумна вядомай, але і папулярнай... Недарэмна ж Міхаіл Сяргеевіч папярэдзіў нас у той вечар, што на гістарычным этапе, які мы цяпер перажываем, на авансцэну вылезуць самыя

ня прававой дзяржавы, а на справе — патрабуюць адміністрацыйных рэпрэсій не толькі ў дачыненні да асобных парушальнікаў парадку, але і ў дачыненні да ўсяго глыбокага палітычнага працэсу, які адпавядае рэзалюцыі XIX партканферэнцыі аб палітычнай рэформе. Так, лозунг «Мігранты — латвійскі Чарнобыль» сведчыць аб вельмі нізкай культуры людзей, балансуе на мяжы цынчнага расізму. Але прысмак расізму ёсць і ў артыкуле дацэнта педагогічнага інстытута імя В. Лаціса В. Сандара «Нацыянальны ці нацыя-

тышы», якія складаюць палову жыхароў Латвіі і чые погляды падтрымліваюць «інтэрнацыянальна настроеныя латышы».

Хочацца спытацца, хто даў В. Сандару права гаварыць ад імя ўсіх рускіх і «нелатышоў» рэспублікі? І якія выкладкі дацэнта і нават кандыдата філосафскіх навук В. Сандара з выпадку працэнтных адносін «інтэрнацыянальна» і «неінтэрнацыянальна» настроеных латышоў у Латвіі? В. Сандар не задавальняецца тым, што, перадухвенсоўна абараняючы «парадак перыяду культуры асобы і стагнацыі», ён у канцы артыкула без ценю збытанэжанастві згадвае і XXVII з'езд КПСС і XIX партканферэнцыю. Добра ведаючы, што газета «Коммунист» дубліруецца на рускую мову, таварыш яшчэ раз выкарыстоўвае магчымасць пасталінскага дагматызаваць гісторыю, пасеяць недавер'е да пленума праўлення Саюза п'сьменнікаў, даць скажонае уяўленне пра старажытныя латышскія міфалагічныя знакі — гэта значыць, ён спрыяе развіццю канфлікту паміж народамі, дэзінфармуе іх. Элементарнай сціпласці ў яго не хапіла нават на тое, каб не запляміць латышскі знак сонца ў свядомасці рускамоўных чытачоў. Ці з'яўляецца гэта экстрэміскай істэрыкай? Вядома, і досыць «афіцыйнай», бо тытулы аўтара артыкула непараўнальны са званнем члена Клуба абароны асяроддзя, лідэрам якога В. Сандар дазваляе «займацца аховай асяроддзя», але ў той жа час адміністрацыйнай бюракратыі, у ліку якой ёсць і тыя, хто спустошваў Латвію, дацэнт не раіць не гаварыць з трыбуны пра палітыку. Ці спрыяе артыкул В. Сандара супрацоўніцтву народаў, якія жывуць у Латвіі, іх узаемапавязе і ўзаемаразуменню? Вядома ж, не. А калі не, значыць, яна перашкаджае і перабудове. Адзінае «добра» ў дадзеным выпадку гэта тое, што артыкулчык Сандара прымітыўны, можа быць, нават зярок прымітыўны для таго, каб яго гэтак жа прымітыўна разумець. Ясна, што сёння большая частка грамадзян Латвіі — латышоў, рускіх, украінцаў, беларусаў, ўжрэў, палкаў, літоўцаў — правільна зразумее артыкул, напісаны з такой адкрытай злосцю. Яны ўспрымуць яго як атавізм халоднай вайны, як водгулле таго часу, калі кіраўнічыя ідэалогі лічылі сваёй задачай утрымліваць грамадства ў заўсёдным напружанні, нервознасці, у страху перад «дзяржаўным пераваротам», «ворагамі народа» і «буржуазнымі нацыяналістамі»... Хочацца спытаць, няўжо гэтая напружанасць сталінскага часу, необходимая для таго, каб адцягнуць увагу ад палітыкі ліквідацыі сацыялізму, ад правакавання голаду, ад знішчэння камуністаў, ад забойства лепшых камандзіраў Чырвонай Арміі, ад вынішчэння інтэлігенцыі, ад высылкі цэлых народаў, не спрыяла заняпаду эканомікі, дэградацыі маралі, заплямванню чырвонага сцяга? Няўжо гэта неабходна нам і сёння?

Ёсць людзі, якія любяць сродкамі спрабуюць драматызаваць сітуацыю, яны падбурваюць правахоўныя органы і палітычнае кіраўніцтва да адміністрацыйнага падаўлення, забываючы, што XIX партканферэнцыя на першае месца высунула метады палітычнага пераканання. Так, напрыклад, газета «Орбита», што выходзіць на вытворчым аб'яднанні «Альфа», піша:

«...Чаму бяздзейнічаюць органы аховы правапарадку, якія ўтрымліваюцца за ношт заробленых нам сродкаў? Чаму маўчыць ЦК Кампартыі Латвіі? Такія пазіцыі спараджае недавер'е ў адносінах да гэтых органаў з боку рабочых і ў асяроддзі працоўнай інтэлігенцыі».

(Заканчэнне на стар. 12).

Я ВЕРУ У ЗДАРОВЫЯ СИЛЫ !!!

Яніс ПЕТАРС

Палемічны роздум, выкліканы чытаннем прэсы і ўдзелам у палітычным жыцці Латвіі

Ураўнаважаныя, спакойныя, дасведчаныя ў сваёй справе людзі, якія абаяваюцца і на класавы, і на агульначалавечы, здоліваюць з хаосу, пакінутага горкай гісторыяй, узвесці такі грамадскі будынак, у якім народы будуць адчуваць сябе раўнапраўнымі і раўнацэннымі, нескароннымі і незасмучанымі. Гэта абавязкова збудзецца, калі мы хочам адрадыць той сацыялізм, пра які заявіла рэвалюцыя і які быў забіты Сталіным.

Сёння — амаль праз тры месяцы пасля пленума праўлення Саюза п'сьменнікаў Латвіі з удзелам кіраўнікоў і іншых творчых саюзаў і экспертаў — я хачу падзяліцца паасобнымі развагамі. Яны ўзніклі ў выніку актыўнага палітычнага жыцця — пасля сустрэч у якасці дэлегата XIX партканферэнцыі з тысячамі людзей, пасля маіх сустрэч з людзьмі ў якасці паэта і публіцыста. Мноства думак выклікаюць горы п'сьмаў, якія я атрымліваю штодзённа, думаць змушае і прэса, у якой паяўляюцца самыя розныя меркаванні. І, вядома ж, у гэтых меркаваннях адчувальны не толькі здаровы розум. Экстрэмісцкая істэрыка асабліва адчуваецца ў паасобных раённых, гарадскіх, шматтыражных газетах, нярэдка і ў рэспубліканскіх выданнях. А карэспандэнт газеты Прыбалтыйскай ваеннай акругі «За Родина» дайшоў да таго, што ўклаў у вусны генерала словы, якіх гэты высокапастаўлены палітработнік наогул не гаварыў.

Усё гэта робіць нас уважлівымі і змушае думаць — ці не імкнецца адміністрацыйная бюракратыя выкарыстаць дэмакратыю, каб разыграць самы небяспечны тур — нацыянальна адносіны. Маўляў, станем нашкоўваць, падзяліць і расколаваць — тады і будзем кіраваць.

Перш чым пераходзіць да канкрэтных прыкладаў, дазволю сабе ўспомніць пра 28 сакавіка 1988 года. У гэты дзень на мерапрыемстве, прысвечаным 120-годдзю з дня нараджэння Максіма Горкага, мне і маім калегам, вядомым савецкім п'сьменнікам, выпаў вялікі гонар — пагутарыць з Міхаілам Сяргеевічам Гарбачовым у нязмушанай і нефармальнай абстаноўцы. Гаворка праходзіла за кулісамі Маскоўскага Мастацкага тэатра паміж урачыстым сходам і

розныя элементы — ад «манархістаў» да «анархістаў».

І сапраўды. Дыяметральна супрацьлеглыя пункты гледжання са сваёй істэрычнай левай ці правай паказухай навіязваюцца сутнасці перабудовы, збіваючы з толку людзей, якія не арыентуюцца ў палітыцы з прафесійнай свабодай і якіх у «палітычнай музыцы» больш прываблівае па-эстрадану гулкі гом барабанаў.

І ў нашай рэспубліцы ў «андрэўшчыны» ёсць свае палкі прыхільнікі. І не толькі ў друку, але і на адміністрацыйных мітынгах, і нават... на афіцыйных форумах. Істэрыка, якую выклікае развіццё дэмакратыі ў многіх быццам бы паважаных людзей, сведчыць, што яны думаюць так: будзем хутка развіваць эканоміку, але без лішніх дыскусій аб нашай гісторыі, без асаблівага раўнапраўя ў выкарыстанні моў, без спынення бяздумнай міграцыі, без зацвярджэння нацыянальнага аднавання ў сэрцы, а таксама і ў чыста візуальнай сімволіцы, без суверэнітэту рэспублікі, без твораў Салжаніцына і поглядаў Сахарова і г. д. Паважаныя таварышы, не забывайце аднаго — без усяго таго, што я тут пералічыў, таго, што і стварае свабоду, наш мозг не стане свабодным. Гуманітарна скаваны мозг не ў стане вынайсці камп'ютэр, добра ўзараць зямлю, пабудаваць самалёт. Стварыць усё названыя мною каштоўнасці ў такой колькасці, каб яны ў цывілізаваным грамадстве сталі рэальна даступнымі ўсім. Мозг, які трымаецца ў гуманітарным рабстве, кампраметуе сацыялізм, а ў некаторых галінах — асабліва звязаных з навукова-тэхнічным прагрэсам — прыводзіць сацыялізм да цемрашальскай адсталасці ў параўнанні з капіталістычнымі дзяржавамі. Росквіт эканомікі, навукі і тэхнікі немажлівы без праў і свабод чалавека, без вызвалення літаратуры і мастацтва ад любой цензуры.

Па-мойму, ідэалагічна цензура патрэбна разгневанаму рабу, свабодных людзей дысцыплінуе ўласнае сумленне.

Аб чым думаюць сёння трыбадуры «андрэўшчыны», якія істэрычна пагражаюць палітычнаму кіраўніцтву рэспублікі за тое, што дэмакратызацыя ў Латвіі паспяхова развіваецца? На словах яны, хоць і праз зубы, прызнаюць ідэю стварэн-

нялістычны, апублікаваны ў лепайскай газеце «Коммунист» 28 чэрвеня гэтага года:

«Што ж на самай справе адбываецца зараз? Выкарыстоўваючы дэмакратыю і галоснасць, хавачыся за перааудовай, выступаючы ў якасці самых сапраўдных прыхільнікаў перабудовы, нацыяналісты арганізуюцца, мэтанакіравана займаюцца арганізатарскай і ідэалагічнай работай. Нацыяналістычна настроеныя элементы прэтэнзійна выступалі на пленуме Саюза п'сьменнікаў. Клуб абароны асяроддзя (якому трэба было б займацца абаронай асяроддзя) арганізуе кампанію за рэабілітацыю чырвона-бела-чырвонага сцяга. Правадзяцца мерапрыемствы для таго, каб па ўзроў Эстоніі стварыць Народны фронт (нібы для барацьбы з бюракратызмам), сцягам якога, напэўна, будзе чырвона-бела-чырвоны. Нацыяналісты выкарыстоўваюць нацыянальныя пачуцці латышкага народа, рост нацыянальнай самасвядомасці для таго, каб сабраць латышскі народ пад чырвона-бела-чырвоным сцягам. Пад гэтым сцягам і знакам сонца быў выдатна наладжаны этнаграфічны фестываль «Балтыка-88». Асмелюся нагадаць, што знак сонца быў на нунарах фуражак у салдат арміі буржуазнай Латвіі, а гэтая армія была арганізавана і выхавана для барацьбы з бальшавікамі, Савецкай Латвіяй і Расіяй. Знак сонца быў і на падпольных выданнях нацыяналістычных оандытаў пасля Вялікай Айчыннай вайны».

Усё гэта спараджае неразумнае абгрунтаванне сумненні і абурэнне ў рускіх, іншых нелатышоў рэспублікі, якія складаюць палову жыхароў Латвіі, і сярод інтэрнацыянальна настроеных латышоў. Незадаволенасць выклікае і прыміраўная пазіцыя некаторых кіраўнічых ідэалагічных работнікаў рэспублікі, пастаяннае адступленне пад націсам нацыяналістычных элементаў. Дзе застаюцца іх класавы падыход, дзе кіруючая роля рабочага класа (калі ад імя ўсяго народа гавораць новаспеланыя пракуроры з творчай інтэлігенцыі)?

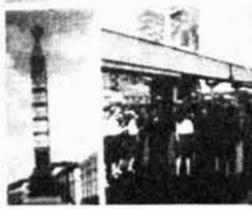
У такіх умовах трэба яшчэ больш мацаваць дружбу латышкага і рускага народаў, адзіства латышскіх і рускіх рабочых, камуністаў. Зыходзіць з рашэнняў XXVII з'езда КПСС і XIX партканферэнцыі, трэба даць рашучы адпор прошукам латышскіх нацыяналістычных экстрэмістаў. Развіццё падзей у Нагорным Карабаху, у Армянскай і Азербайджанскай ССР неадкладна вымагае — не дапусціць абману гучнымі лозунгамі, усіх крыкуноў ацэньваць па іх рабоце па рэалізацыі перабудовы».

ВЫКАЗАНЬІЯ тут думкі не толькі хаатычныя, як, скажам, падзел жыхароў рэспублікі на дзве дзіўныя часткі, з аднаго боку — «рускія і іншыя нела-

Кнігарніс

БЕЛАРУСЬ МАЯ ЯСНАЧОЛАЯ

БЕЛАРУСЬ МАЯ ЯСНАЧОЛАЯ. Мастацка-публіцыстычны зборнік. На ўкраінскай мове. Для сярэдняга і старэйшага школьнага ўзросту. Кіев, «Вясёлка», 1988.

Серыя ў «Сям'і адзінай», у якой выйшла кніга «Беларусь мая ясначолая», заснавана выдавецтвам «Вясёлка» ў 1986 годзе. Мэта яе — знаёмства юнага чытача з жыццём братніх саюзных рэспублік. На гэты раз «слова даецца» Беларусі.

Разнастайныя матэрыялы згрупаваны ў раздзелы «Зямля гэтая Беларуссю завецца», «Гісторыя адгунаецца крон», «І вецер веку новага павеў», «Іх дружба павяла за шчасце на бой», «Зямля ў промнях сонца ажыла» і іншыя. Прадстаўлены творы Янкі Купалы, Януба Коласа, Цёткі, Змітрака Бядулі, Кузьмы Чорнага, Янкі Маўра, Васіля Быкава, Пімена Панчанкі, Максіма Танка, Уладзіміра Караткевіча, Максіма Лужаніна, Станіслава Шушыневіча, Васіля Вітні, Сяргея Грахоўскага, Ніла Гілевіча, Пётруся Макаля, Уладзіміра Ліпскага, Яўгенія Янішчыца і іншых — усяго больш 40 аўтараў, творы якіх перакладзены М. Рыльскім, М. Нагнібедам, М. Цярэшчанкам, Т. Каламіец, К. Скрыпнічанкам, Б. Чайкоўскім. Дапаўняюць расказ пра рэспубліку калероўскія здымкі, якія адлюстроўваюць яе сённяшні дзень, у тым ліку і культурнае жыццё.

В. БЛАКІТ. Аповесці. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1988. У аднатомнік Валянціна Бланіта ўвайшлі аповесці «Адчай», «Вяселле ў Беражках», «Шануй імя сваё», «Усмешка фартуны». Творы гэтыя, якія ўзнялі востры маральна-этычныя пытанні, вядомыя чытачу па-ранейшых публікацыях. Сабраныя разам, яны ўспрымаюцца свайго роду калектыўным партрэтам нашага сучасніка, які шукае, знаходзіць, памыляецца.

Б. СПРЫНЧАН. Светло каханья. Выбранае. На рускай мове. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1988.

Тры з паловай дзесяцігоддзі працягваецца творчы шлях аднаго з найбольш вядомых рускіх паэтаў, якія жывуць у Беларусі, Браніслава Спрынчана. Аднатомнік «Светло каханья» — выбраныя старонкі творчасці аўтара. У яго ўвайшло ўсё лепшае, што ў свой час пабачыла свет у зборніках «Над ірочамі Сожа», «У цэнтральным пралёце», «Плаўня», «Ясень», «Надзёй пшчотныя парасткі» і іншых. Поруц змешчаны таксама вершы, напісаныя пад уражаннем паездак па краіне, прыцягваюць увагу падборка «З партугальскага шчытна», Паэма «Хатынь» — сваё слова пра лёс народа ў гады вайны. Прадмову да кнігі напісаў А. Лойка.

Новы паэтычны зборнік Зінаіды Дудзюк «Абрысы лета» адкрываецца вершам «Дзве фарбы».

Верш гэты гарманічны ўсім вобразным ладам, у ім празрыстае, светлае адчуванне жыцця, яго змянога характа. І ўслед за паэтэсай бачыш і

«трыбуны словамі шмальце». Таму і не дзіўна, што такі кіраўнік «дзеля славы пад бульбу заараў кладу». Адна бездухоўнасць парадзіла другую. І вось ужо... «гуляюць чарапамі продкаў падлеткі весела ў футбол».

І менавіта дзеля таго, каб

кога нельга ўвагай абдзяліць. Паэтэса імкнецца зразумець (і не без поспеху) псіхалогію пажылой жанчыны, якая не можа звывкнуцца з адзінотай (верш «Анюта»). Сучаснае («звяла нявестка сына з хаты») і нялёгкае мінулае (вайна, якая забрала мужа, пасляваен-

што нехта іншы пошту прынясе.

Шчырыя, сардэчныя радкі знайшла паэтэса і для таго, каб расказаць пра народных умельцаў. Мясца на ўвазе верш «Пінскія ткалі», напісаны на добрым мастацкім узроўні. Тон верша лірычны, вобразны лад яго надзіва багаты, як і самі чудадзейныя ўзоры на палотнах народных умельцаў:

Стварылі з промняў сонечных аснову,

Уток з палескіх песень навілі. Пераплалі таемнай сілы словы з вясноваю мелодыяй зямлі. Такія выйшлі з добрых рук палотны —

Не адвадзеш захопленых вачэй. І шэры дзень пры іх глядзіць святочна,

Гамонка і прыветней, і званчай.

Тэматыка кнігі «Абрысы лета» — разнастайная. Яна шырока прадстаўлена творами спадвечных тэм: каханні і дружбы, медытатывнымі вершамі аб ролі і прызначэнні чалавека і чалавечтва на зямлі, аб жыццядайнай сіле паэзіі і мастацтва. Есць у кнізе і паэтызацыя родных мясцін.

З Дудзюк шмат піша пра каханне, пра чалавечую любоў. Яна сьвярджае, што гэта крытэрыі існага, сапраўднага ў чалавеку, выноса яго добрых спраў і памкненняў: **Мой кожны дзень у працы дацяма.**

Ствараю свет вакол сябе з любові

Дзе жэстам, дзе усмешкаю,

Хаця работа зразу не віда.

Я на зямлі і дня не прахыла б,

Паветра не хапіла б для дыхання,

Каб не была народжана з каханья,

Каб да любові па жыцці не йшла.

Хто не любіў мяне, дарую тым,

А хто любіў, хачу добром аддзячыць,

Бо кожны з іх так многа ў лёсе значыць,

Яны мяне ляпілі з дабраць.

Паасобныя вершы інтымнай лірыкі З. Дудзюк шчымымі ці нават гартотна-палановыя. Але ў іх не адчуваецца песімізму, у іх пануе светлая чалавечая страсць з яе пакутамі і драматычнымі перажываннямі. Герая і сама заўляе: «Але на што магу я наракаць, Калі жыццё азорана каханнем?»

Звяртаючыся да свайго сучасніка ў раздзеле «Вузлы

Крытыка, бібліяграфія

У ПОШУКАХ СВЯТЛА І ДАБРАТЫ

З. Дудзюк. Абрысы лета. Вершы. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1988.

адчуваеш, як «умытае сонца ўзлятае», як слотнай восенню «неба вяснова світае». Душэўным характаром напоўнены ў творы свет прыроды і свет чалавека; яны непадзельнае цэлае, узаемны працяг светлай гармоніі, музыкі і паэзіі: **Самотна блукаю. Разліў верасоў.**

І лес пра мой боль не пытае. **Дзве фарбы вачэй тваіх і валасоў —**

Блакітная і залатая.

Расстайныя песні вецер пле,

І шэпчуцца кронны густыя,

Што ноччу табе «свецаць зоры мае —

Блакітныя і залатыя.

Лірычная герая З. Дудзюк добра адчувае і ўсведамляе хуткаплыннасць жыцця, тую яго адметную мяжу, калі наступае сумыярэнне сябе, сваёй асобы са справамі і клопатамі і сучаснікаў, і далёкіх папярэднікаў. Гэта той час, калі ў тваю сьвядомасць актыўна ўключаюцца людскія вопыт і памяць як неад'емныя часткі сённяшняга быцця, як «праўды соль», як «праўды смак». І як асобу маральна здаровую, чуйную да радасцей і болю людскога лірычную герая абурэае чэрствасць і бяздушнасць паасобных людзей. Не пераваляўся ў нас іхчэ кіраўнікі, ці дакладней, іх спецыфічны тып, што

«не пракладаць на хлебным полі нікчэмных і пустых дарог» з мінулага часу, з гістарычнай даўніны, калі «за вольнасць каралі, за праўду каралі, за талент каралі вялікі народ», шчырым, балесным голасам Паўлюка Багрыма заклікаюць нас да добра і ў «горане часу неспалялімы над Беларуссю яго жаўрукі».

Пра людзей звычайных, нястомных працаўнікоў сяла і горада з цеплынёй, а часам з лёгкім, дасціпным гумарам расказвае З. Дудзюк. Паэтэса ўмеа адкрываць у іх характарах душэўнае характа, багацце чалавечай прыроды, умеа суадносіць лёс людскі з праблемамі грамадства. На першы погляд, здаецца, што можна цікавага сказаць пра малапаэтычную працу аучніка. І ўсё ж паэтэса знаходзіць адметнае ў абліччы гэтага «вясёлага дзядзькі з возам», які «мяняў старызу на дабро такое, над чым душа жаночая трымціць».

Вернасць жыццёвай праўдзе, умение спасцігнуць псіхалогію індывідуальнага чалавека і сацыяльнага ў іх непарушым адзінстве — прывабная рыса верша пра старога аучніка, які сваёй працай даруў людзям радасць, бо ведаў: «Ні-

ная нястача) балюча адгукаюцца ў растрывожанай душы гераяні. Праз унутраны душэўны маналог сваёй гераяні З. Дудзюк умеа пераканаўча перадаць і тыя істотныя працэсы, якія адбываюцца ў сучасным жыцці маладога пакалення, раскідананага па свеце. Пра гэта яна гаворыць вуснамі гераяні то журботна, то з лёгкай добразычлівай усмешкай:

Не я адна. Ва ўсіх суседзях Дзяцей па свеце не сабраць. Другі дамоў зусім не едзе. Ці ад бяды?.. Ці ад дабра?.. Жывіце, дзетачкі, жывіце. Мо як адолею нуду. Вось кліну ў прымы дзеда Міцю..

Ці хату цэглай абкладу?..

Не пакідае чытача абыякавым і верш пра паштарку Таню, якая «тупае па вёсцы», і ёй «цяжкая сумка муляе плячо». Так склаўся лёс гэтай рухавай і ўсюды чаканай жанчыны, што яна засталася «дзеўкай-векавухай, з вайны не прычакала жаніхоў». Не толькі адкрытая любасць, спягада да папшальнікі Тані, а і затоеная трывога за далейшы лёс вёскі чуецца ў заклучных радках верша:

Жанкі ёй спагадаюць на дарогу І прыкмячаюць сівізу ў касы. Але пры гэтым уявіць не могуць,

А „скарб тут адмысловы...“

П. Макаль. Чарадзейная скарбонка. Мінск, «Юнацтва», 1987.

Схільны ў «дарослай» паэзіі да рацыяналістычнасці, мастацкай умоўнасці, ускладнёнай метафарычнасці, Пятрусь Макаль у творах для дзяцей — эмацыянальны, вершы яго графічна выразныя, малюнкавыя, рытмічна зменлівыя. У іх разна адчуваецца народна-песенная аснова, творчае выкарыстанне лепшых традыцый дзіцячага фальклору: займальнасць і дынамізм сюжэта, нязвычайна гульлівае паэтычнае радка. Гэтымі асаблівасцямі адзначаны творы з новай кнігі П. Макаля для дзяцей «Чарадзейная скарбонка».

Доўгі скарб збіралі гэты і матулі і дзядулі, каб яго пачулі дзеткі, каб дарослыя пачулі, —

піша П. Макаль, падкрэсліваючы сувязь сваіх вершаў з фальклорнымі вытокамі. Традыцыйныя вобразы і прыёмы народнай паэтыкі не супярэчаць сучаснаму спосабу мыслення аўтара, у творах якога казачная стыхія арганічна зліта з рэальнасцю. Тут знаходзім прыкметы нашага часу, адзначанага развіццём тэхнікі, клопатамі аб захаванні міру на зямлі, аб духоўным узабагачэнні чалавека.

«Пятрусь Макаль, — пісаў С. Гаўрусёў, — прафесіянал высокага класа», і гэтая атэс-

тацыя цалкам адносіцца да дзейнасці П. Макаля як аўтара твораў для дзяцей.

Ен тчэ са слоў дзівоўна палотны, складае мелодыі пранікнёныя, нацыянальна адметныя.

Нарадзіўся ў лесе зайчык — Шустрэчок і пасканайчык. Ды бяда: з дзіцячых дзён Усяго балюў ён. Залапоча крылам пташка — Стане зайку цяжка-цяжка, Трэсне высахлы сучок — Затрасецца шустрэчок. Упадзе з галіны ліст, — Данясецца ветру свіст, — І — душа камага ў пяткі, І бяжыць ён без агляды... («Храбры заяц»).

Вызначальная танальнасць голасу аўтара — гумар. Вершаваныя радкі паэта то праменяцца гарэзлівацю, то раптам прыцішаюцца, абяцаючы чытачам шмат незвычайнага. Месяц Студзень, зусім як чалавек, гаворыць з дзецмі, дае ім парады, а звычайна зярняты, нібы малыя дзеткі, заплюшчваюць вочкі, сныць сны, мараш, хвалююцца. А вось вядомы герой народнай казкі Калабок гуляе ў даганялкі са сваім круглатварым братам Месяцам, імчыць за ім на кані, «аж сыплюцца іскры з пад капытоў», потым едзе на Машыне-Старыя Шыны, садзіцца на Цеплавоз-Сто калёс, на Самалёт-Быстралёт і, нарэшце, на Ракету.

І вось пачынае Ракета уздым: на касмадроме І грунат, і дым. Праходзіць хвіліна, праходзіць другая — І ўжо Калабок паміж зорак мільгае. Галінамі, быццам рукамі, здаля яму прывітальна махае Зямля. («Як Калабок брата даганяў»).

Падзеі-прыгоды імкліва змяняюць адна другую, дзіцячую фантазію актывізуе жывая плынь выразнага слова, азарт гульні ў даганялкі, да якой аўтар з самага пачатку падключае сваіх чытачоў. Ен робіць іх удзельнікамі ўсіх гульняў, забаў і прыгод, пра якія піша ў сваіх творах. Дзецям па-новаму адкрываецца навакольны свет, у якім усё становіцца незвычайным, прывабным. Нават няскерны мароз, які хапае за шчокі, нават падзенне з горкі. «Куляцца ў снезе пуховым — гэта таксама шчасце», — заўважае аўтар.

Забаўляючы, радуючы дзяцей, паэт непрыкметна фарміруе ў іх пачуццё прыгожага, асновы народнай маралі, светаадчування. І тут П. Макаль ідзе ад традыцый фальклору, арыентуецца на вопыт народнай педагогікі, сутнасць якой у тым, каб забаўляючы — ву-

чыць. Вучыць дабраце, чалавечнасці, працавітасці, вернасці народным вытокамі. Сімвалам жыцця, працавітасці і ўвогуле ўсяго спадчыннага, запаветнага з'яўляецца ў паэма-казцы «Адкуль прыходзіць хлеб» бохан хлеба, каравая. Гэты традыцыйны вобраз народнай паэтыкі надзелены аўтарам чалавечымі рысамі.

Жывую душу ўдыхнуў П. Макаль у зярняты, расточкі, сцяблінкі, каласы, расказаў пра іх пяшчотна, з бацькоўскім замілаваннем. У паэме «Адкуль прыходзіць хлеб» — аўтар і дасведчаны экскурсавод, і ўдзячны нашчадак хлебарабаў, якому ўласціва пачуццё замілавання зямлёй (зямліца — так ласкава называе яе П. Макаль).

Эпізод з'яўлення «яго вялікасці хлеба», якім пачынаецца паэма, поўны значнасці, урачэнасці.

Раптоўна — стук у дзверы, нібыта бухнуў цэп... Адкрылі — дайце веры — яго вялікасць хлеб!

Па-мастацку тлумачыць П. Макаль дзецям, «адкуль прыходзіць хлеб», непрыкметна абуджае ў іх любоў і цікавасць да працы хлебараба. Гэты твор гучыць як велічальная песня жыццю, роднай зямлі, «заступніку ўсяго жывога на зямлі — Чалавеку». Гэта ён кінуў зярняты ў пухкую і цёплую раллю, выратаваў кволяны сцяблінкі ад спекі, руплівай рукой знішчыў нахабныя «пустазельныя ордры», пажаў палетак самаходным камбайнам, выпек духмяны бохан. Хлеб, узрошчаны вольным хлебарабам, не толькі плён працы, але і ўва-собленая мара чалавека-працаўніка аб міры, дабрабыце,

памяці», паэтэса гаворыць аб самым запаветным, без чаго чалавеку нельга пражыць: Сам песняй падзяліся, нібы хлебам, Свайго народа мову беражы. Няхай добро трымае наша неба, Дабру ў няпэўным свеце памажы.

Чалавецтва павінна вырашаць свой лёс, глыбока разумеючы драматычны абставіны нашага часу. Ад трыюшых веку нельга адгарадзіцца, бо «мы на зямлі жыццём адзіным звіты ў цесняй спрадвечнай вузлы».

Такая склалася гістарычная сітуацыя, што «і лёс Зямлі, і зоркі дальняй у чалавецтва на плячах». Адкрыта, рашуча, з усёй душэўнай страстцю гаворыць паэтэса пра самае трывожнае, балеснае на зямлі:

У войнах, у палітыцы, сябе Ты, чалавек, затузаны, стамлены. Утаймуй ліхое, не забі сябе, Засей жыццём і хлебам палігоны.

Кніга З. Дудзюк «Абрысы лета» сведчыць не толькі пра яе творчыя набывкі, але і пра пэўныя мастацкія пралікі. Сустрэкаюцца радкі і вершы, напісаныя, на жаль, без асаблівага напружання душэўных сіл, інтэлекту. Не ўдаўся, на наш погляд, такі верш, як «Шчаслівая субота», дзе распавядаецца пра бабулю Касю, пра яе клопаты адрамантаваць плот, пра тое, як яна свеціцца ад шчасця і «варыць на сем страў абед». Нічога новага не адкрываюць нам і «Балада пра маці», а таксама вершы «Пакінулі луг мой дзівосы», «Шчасце», «Каб мне не каяцца ў грахах». Яны не ўражваюць паэтычнай свежасцю, навізнай мастацкіх дэталей, нейкім новым паваротам думкі, пачуцця.

Такіх вершаў у кнізе мала, і не яны складаюць творчы актыву здольнай паэтэсы, якая ўмее мысліць вобразна, свежа, арыгінальна. Наколькі пільны мастацкі зрок у паэтэсы, гавораць самі за сябе яе вобразы, тая ж «бярэзка ў сасоніку чорным», што, «як белая жылка дрыжыць». І таму голас Зінаіды Дудзюк не губляецца ў шэрагу іншых паэтычных галасоў.

Міхась ГУБЕРНАТАРАУ.
г. Гродна.

шчасці, нездарма ён параўноўваецца з сонцам.

Хай бохан, яні зарумяніцца ў печы, як сонца, прыходзіць у дом чалавечы! Пасля ж для славы адабранае збожжа у полі нанова пачне падарожжа...

Хай гэтымі радкамі і закончылася паэма, бо фінальнае патэтычнае чатырохрадкоўе з «урадлівымі нівамі» і «залатым ураджаем» ненатуральна выпячэнае... Думаю, што тут аддадзена даніна не лепшым традыцыям, якія зараз пераадоўваюцца нашай паэзіяй. Добра, што ў «Чарадзейнай скарбонцы» такія мясціны — выключэнне. Напісаныя ў лепшых фальклорных традыцыях, творы П. Макаля вызначаюцца нацыянальнай своеадметнасцю. Гэта можна сказаць і пра нізку загадак, у якой слова адгадкі рыфмуецца з адным радком верша.

Па паной ходзіць робат — У яго гумовы хобат. І з усіх гырчыць ён сіл, І глытае ўсюды пыл, Суне ўсюды доўгі нос А завецца

(Пыласос).

Кніга напісана з любоўю і павагай да дзяцей, са шчырым жаданнем крануць іх сэрца, абудзіць прагу характава, прыгажосці.

Вядомы літоўскі паэт Марцінкявічус пісаў, што не толькі ў буйным эпічным, але ў любым сапраўды мастацкім творы «прысутнічае «канцэпцыя свету і чалавека». Прысутнічае, безумоўна, яна і ў лепшых творах для дзяцей Пётруся Макаля.

Маргарыта ЯФІМАВА.

Сяргей Грахоўскі адзначае 75-гадовы юбілей. Пражытыя тры чвэрці стагоддзя, здаецца, не састарылі пісьменніка. Ён шмат піша і перакладае, часта выступае перад чытачамі, любіць падарожнічаць.

Не, не знойдзем мы ў апошніх кнігах С. Грахоўскага («І радасць і боль», «Верую», «Асеннія гнёзды» і інш.) стомленасці ад прайшоўшых гадоў, сталай супакоенасці, халаднаватай сузіральнасці. І сёння ён можа радасна застыць у плёскаце і гудзе навалнічнага да-

сябе чалавекам, які ўзяўся не за сваю справу. Вядома, не ўсе яго зборнікі і кнігі сталі з'явай літаратуры, але ўсе яны напісаны сумленна і шчыра, з тым выдаткаваннем душэўных сіл, якое немагчыма не паважаць.

У час абнаўлення грамадскага жыцця ў многім абнаўляец-

лося ў самым канцы 60-ых гадоў. Перад пераможцамі рэспубліканскага конкурсу школьных сачыненняў да 50-годдзя БССР выступалі пісьменнікі. Грахоўскі не выступаў, толькі прысутнічаў, а як закончылася мерапрыемства, адразу ж накіраваўся да выхаду. Злавіла яго за крысо ўжо на лэвіцы, папрасіла падпісаць кнігу. Завязалася кароткая гаворка:

— Чаму гэта вы кінуліся да мяне? Вунь Іван Шамякін раздае аўтографы (Іван Пятровіч

друкуецца. Здаецца, усё як мае быць. Нічога асаблівага не сказала мне ў той час і прадмова А. Лойкі да зборніка 1968 г. «Вершы», прынамсі, вось гэтыя радкі: «Цікаўны чытач, гартаючы старонкі, несумненна заўважыць, што даты, якія стаяць пад вершамі, — даты апошніх дзесяці — дванаццаці гадоў. Паэту ўжо было за сорак, калі пісаліся сабраныя тут вершы. Але ці заўважылі вы, што яны — творы немаладога ўжо аўтара? Наўрад ці! У іх столькі маладой радасці, духоўнага здароўя, запалу і энергіі, што ім могуць пазайздросціць і бязвусыя яшчэ юнакі. Такі ўжо характар паэта, такое ўжо стаўленне яго да жыцця!» І далей: «Пісаць вершы Сяргей Грахоўскі спрабаваў яшчэ ў 30-ыя. (Першы твор быў надрукаваны ў 1926 г., калі будучаю пісьменніку споўнілася трынаццаць. — Т. Г.). Паэтам, аднак, ён стаў толькі ў другой палавіне 50-х. «Цікаўны чытач», безумоўна, адчуў у тагачасных творах С. Грахоўскага маладую радасць, запал і энергію, чысціню пачуццяў, на што слухна ўказваў аўтар прадмовы. Але ён не ацаніў па-належамаму гэтыя якасці, бо не заўважыў (і з «падказкамі» А. Лойкі) «вирваную старонку», а заўважыўшы праз гадку, не мог уявіць яе драматызму.

Таму, пэўна, сёння многае апыкае ў новым зборніку паэта «І радасць і боль» (1988 г.) Як, напрыклад, адказ на досыць частае ў нашым жыцці пытанне да чалавека немаладога «ці не ветэран вайны ён?»:

— Я — ветэран панутаў без віны, І стаж мой — два дзесяцігоддзі... Даўно рубец на целе не баліць, А васьмь душу ніяк не загаіць. Было б збавеннем не прыйсці з вайны, Чым зведаць столькі гора без віны. Ды і цяпер смыліць у горле ком... («Шчыры адказ»).

Паэма «Балючая памяць», таксама ўключаная ў зборнік, нарэшце напоўніла рэальным жыццёвым зместам скупыя радкі біяграфіі, назаўсёды ўзарваўшы іх спакойную бясстраснасць: «працаваў на лесанарыхтоўках», «жыў за межамі рэспублікі».

Відаць, і праўда, — дагараю, Нібы фіцілі; увесь алух, Як ачмурэлы, пазіраю, Пакуль зусім не выйшаў дух...

Да нар прыпнутага папружыка Дні па чатыры мерцвіна Хавалі часам пад дзяружыкай Сабе для лішняга пайна...

Вось так «працаваў» і так «жыў».

У святле такога ведання пісьменніцкага лёсу зусім пачынаюць успрымаюцца яго неаднойчы заўважаны ў творах імкненне да дабра і вера ў праўду, сумленнасць, справядлівасць. Радкі, што памянчаюць са школьных гадоў, «Усё праходзіць, быццам дождж няроўны, — і боль, і злосьць, і дробная брыда, а застаецца важны і галоўны і самы светлы талент — дабрата», цяпер не здаюцца проста ўдалым афарызмам. Яны выпактаваны, аплачаны лёсам.

Невыпадкова сёння бачыцца і назва першага зборніка С. Грахоўскага «Дзень нараджэння» (1958 г.), хоць, магчыма, сам аўтар укладваў у яе іншы сэнс. Са спазненнем, на суперак усім бедам і несправядлівасцям нарадзіўся пісьменнік. Прышоў у літаратуру. З нявыстуджанай на крыжавых дарогах, жывой душой, якая даўка не стоміцца любіць жыццё.

Таіса ГРАМАДЧАНКА.

«Люблю ўсе колеры жыцця»

жджу, перапоўнены характам прыроды і жыцця («Цвітуць рамонкі»), чую, як «па полі імчыцца зіма маладая» («Маладая зіма»). Пісьменнік востра рэагуе на радасці і беды, што спадарожнічаюць сучаснаму чалавецтву. Яго голас гучыць у абарону міру і ў абарону прыроды, помнікаў гісторыі, роднай мовы, чалавечай годнасці. Яго трывожаць апусцелыя вёскі, якія сталі чужымі тым, хто тут нарадзіўся і вырас. З горкай іроніяй звяртаецца С. Грахоўскі да сваіх сучаснікаў:

Нам за плуг ужо не брацца. Прыучаем слых і зрок, Каб найлепш у славіць працу Спрацаваных мацірок, Расказаць, як Тэклі, Стэфы Гаспадарку паднялі...

Ну, а мы? Мы — толькі шэфы Нашай дзедаўскай зямлі. («Зварот»).

Ён выкрывае кар'ерыстаў і прыстасаванцаў, людзей несумленых і здрадлівых. А побач з гэтым жыве на старонках твораў чыстае, трапяткое пачуццё замілаванасці і кахання...

«Люблю ўсе колеры жыцця» — сказаў у адным з ранейшых твораў паэт пра сваё стаўленне да свету. Гэта любоў не аціхла, не зменшылася і сёння.

Гадзі ж нагадваюць пра сябе ўспамінамі, якія неўпрыкмет замяняюць мары і вяртаюць на пройдзеныя сцежкі, імкненнем асэнсаваць уласнае жыццё, падлічыць набывкі і страты. І нараджаюцца тады радкі, напоўненыя восенскім настроем. Аднак восень у творах С. Грахоўскага, хоць і стала з нейкага часу досыць частай гасцяй, усё ж не з'яўляецца парой суму і смутку. Яна — пара засяроджанага і няспешнага роздуму, заглябленага погляду на сябе і ў сябе.

Варта адзначыць, што пісьменнік ставіцца да ўласных набывкаў без скідкі, часам нават занадта патрабавальна. «...Не многа значыць запознены няроўны мой засеў», — прызнаецца ён у вершы «Фінал загадкі». Аднак за гэтым скрушлівым прызнаннем — не адчай і не папрок няласкаваму лёсу, а імкненне «з апошніх сіл рабіць усё, што можна, каб у здабытках лавузеў прагал».

Азіраючыся на творчы засеў С. Грахоўскага, здзіўляешся яго жанравай разнастайнасці: вершы і апавяданні, паэмы, аповесці, нарысы, успаміны, эсы, артыкулы, пераклады, творы для дзяцей — звыш трох дзесяткаў кніг. Ні ў адным з названых жанраў пісьменнік не адчувае

ча і пісьменнік (калі, вядома, ён змог захаваць здольнасць да гэтага), быццам скідае з сябе пугу ранейшых забарон і рэгламентацый. А яшчэ гавораць у такіх выпадках, што ў творцы з'явілася другое дыханне, такі імклівы ўзлёт у творчасці. Што значыць для С. Грахоўскага сённяшняе перамены ў грамадскай атмасферы, калі «праўда стала Праўдай сапраўды», можна меркаваць па ягонай творчай і грамадзянскай актыўнасці.

У апошніх творах С. Грахоўскага вельмі заўважна, як, на словах самога аўтара, «выпростаецца» яго душа. Параўнаем хоць бы ўспаміны пра драматурга Васіля Шашалевіча, зместурага ў зборніку «Так і было» («Аўтар «Сімфоніі гневу») і надрукаваныя гэтым годам у «Маладосці». Не, С. Грахоўскі і там і тут не адступае ад праўды. Але ў адным выпадку быццам усечаная, укарочаная. У другім, калі аўтар мог вольна выказацца пра ўсё, што чуў і бачыў, яна не толькі больш поўная. Больш эмацыянальная, непасрэдная, жывое сведчанне трагізму часу. Пісьменнік нарэшце смела, адкрыта загаварыў пра тое, што дзесяцігоддзі вымушаны былі насіць у сабе.

У вершы «Страчаная старонка» (прадапошні паэтычны зборнік «Верую», 1987 г.) С. Грахоўскі згадвае, што ў яго біяграфіі нестасе самай горкай і драматычнай старонкі. Сапраўды, гэта старонка жыцця пісьменніка да зусім нядаўняга часу заставалася быццам вырванай, невядомай. Быццам у 37-ым юнака паклікала на лесанарыхтоўкі ў Горкаўскую вобласць рамантыка невядомых дарог, а ў 50-ым за тры гады, пражытыя на радзіме, яму зноў апырталі родныя мясціны і ён з'ехаў шукаць шчасця ў Сібір. Гэта той чалавек, які напісаў па вяртанні дамоў такія працэлыя словы любові, шчырыя і простыя, як і зямля, што яго нарадзіла.

...Напэўна б са светам расстаўся лягчэй, Каб тых не запомніў кастроў і начэй, Каб дзічкі вясной на мяжы не цвілі, Каб песень купальскіх не чуў аніколі, Каб жытам не пахла даспелае поле, Каб так не любіў беларуснай зямлі.

(«3 гадамі маленства здаецца бліжэй...»).

Успамінаю сваё знаёмства з Сяргеем Іванавічам, якое адбы-

сапраўды быў шчыльна акружаны ўдзельнікамі сустрэчы).

— Але ў мяне ёсць ваша кніга...і падабаюцца вашы вершы.

— Дык чаму тады на рускай мове? На беларускай не знайшлося?

Разгублена тлумачу, што выпадкова ўбачыла «Горыводу» ў кіёску, калі ішла на сустрэчу, што пашукаць іншы зборнік не мела магчымасці. Кнігу Сяргей Іванавіч падпісаў і развітаўся, пакінуўшы ў маёй досыць уражлівай на той час душы быццам нейкую стрэмку: чаму ён такі? Чаму не чакаў, што да яго падедуць (нас запрашалі да гэтага)? Чаму проціпаставіў сябе Шамякіну? Магчыма, усё тлумачылася вельмі проста: пісьменнік некуды спытаўся ці кепска на тую хвіліну сябе пачуваў... Але тады такое тлумачэнне мне і ў галаву не прыйшло, чамусьці яго не магу прыняць і сёння.

А з другога боку, не было ў гэтага чалавека зайздрасці да чужой славы і вядомасці (у той час я гэта інтуітыўна адчувала, цяпер — упэўнена). Вельмі мала хто з пісьменнікаў жыў ў такой ступені клопатам не даць згубіцца ў лёгкаважнай памяці сучаснікаў падзеям, імёнам, творах. Будзіруюць нашу памяць успаміны С. Грахоўскага (яны сабраны ў зборніку «Так і было», 1986 г.) пра тых, з кім таварышаваў, быў знаёмы, сустрэкаўся ў маладосці і ў сталым узросце. А гэта, па сутнасці, уся беларуская літаратура 20-ых і 30-ых гадоў, многія знакамітыя прадстаўнікі іншых літаратур. Піша ён пра паэтаў, празаікаў, крытыкаў, драматургаў з вялікай павагай і тактам, з непадрабнай сімпатый да кожнага з іх. Побач з успамінамі, артыкуламі пра творчасць колішніх сваіх равеннікаў і сяброў, жыццёвы шлях якіх аказаўся намнога карацейшым, С. Грахоўскі робіць усё магчымае, каб іх творы сталі вядомы чытачу. Думаецца, пісьменнік мае поўнае маральнае права сказаць былым таварышам і папелічкікам:

Не знойдзе самы кляпатлівы, Дзе ваш прапаў апошні след, Хоць толькі знікнеце тады вы, Як я пакіну гэты свет.

(«Балючая памяць»).

Няхай першая сустрэча з С. Грахоўскім так і застаецца нявытлумачанай. Істотна тое, што яна прыцягнула ўвагу да асобы пісьменніка, прымусіла думаць.

Што я, школьніца, ведала пра яго? Жыве недзе ў далёкай сталіцы паэт, піша вершы,

РАНИЧКАЙ у нядзелю, калі яшчэ мала хто, прагнуўшыся, паказаецца ў двары нашага дома і пад вокнамі гуляе адно мятла сліваносага дворніка Варака, за недалёкім часам гвардыі падпалкоўніка, будзіць настэрна-дзяркатым шорганнем па асфальце, з пад'езда выходзіць Афган — чорны, з падсіненым бляскам, нібы экватарыяльная ноч, з нябеснай зорачкаю на лобе, чацвераногі жыхар першага, для пенсіянераў, паверха. Іншыя сваякі, розныя там балонкі ды спанільнікі, аб'являюць тут пазней, будуць вылятаць з пад'ездаў, быццам мячыкі, з незразумелай урані злоснай брахлівасцю і сыта-здаволеным віскатам, кідаюцца, як ад смерці, у кусты, газоны, кветкі, і Варака ўскіпне гневам да іх, пачне клясьці, пляваюцца, мятлой замахаецца на каторага брахунчыка, шаргане пылам-смеццем пад хвост. Калі ж з пад'езда выходзіць Афган, Варака кідае шоргаць мятлюю, стаіць задумлівы, трымаючы дворніцкую зброю перад сабой, доўга глядзіць на сабаку і твар яго робіцца бязвольны, у вачах пачынае блішчаць спагада ці нават пакута, што жывуць-варушацца, як сам кажа, пад вострай гарлавою косткаю.

Афган доўга стаіць на адным месцы, усё роўна як баіца саступіць з нізкага, на адну прыступачку, ганка. Яго сваякі, выскачыўшы на волю, то чаць насы ў кожную дзірку і шчыліну, абнюхваюць кожны каменьчык, кожны драбок зямлі, кожную травінку. Афган — іншы. Ён стаіць з годна ўзнятай галавой на высокіх калматых нагах, стройных і моцных, такі малады і не па ўзросце задумліва-самотны, нават убок не зірне, усё роўна як нішто яму не цікава, нішто не хвалюе. Чорным аксамітавым носам п'е ранішняе паветра, а вочы глядзяць далёка-высока, вышэй за наступныя, што насупраць, дамы — у замлэнае неба. Яно, неба, прываблівае мацней, як зямля і ўсё, што на зямлі, навокал, хоць і здаецца пустое.

Абапёршыся грудзмі на мятлу, Варака ўважліва сочыць за Афганам. Яго хвалюе ў сабаку таямніца, якую ён, стары чалавек, адчувае, а зразу мець не можа. Не першы раз углядаецца ў Афгана, у яго не па-нашаму асансавана-вытанчаную постаць, а таямніца не адчыняецца. Ён ловіць сабачыя вочы, ведаючы, што праз вочы да свету зьяртаецца жывая душа і ўсё, што ў ёй, добрае і злое, выходзіць на свет праз вочы, але вялікія чорныя вочы Афгана хаваюцца пад змрочна густымі брывамі.

Следам за Афганам на ганчак выходзіць жанчына. Яна яшчэ, можа, маладая, з твару прывабная, постаць стройная, але яе старыць вопратка. Жанчына ў чорным доўгім плашчы і ў чорнай шапачцы, на шыі — чорны, з сярэбранай нітачкай шалік, а як захалядае, тады замест плашча на ёй лёгкая палічэчка, на галаве цяплейшая шапачка ці хустка, ды і тая палічэчка, шапачка, хустка таксама чорныя, таксама стараць. Яе старыць чорны колер. Хоць і не толькі старыць. Калі яна праходзіць міма, Варака адступае ўбок з дарогі, і тады усё яго нутро ледзянее. Аднойчы, першы раз адчуўшы гэтую сваю слабінку, адчуў і прыкрасць: чаму ён, ветэран найцяжэйшай вайны, губляецца перад жанчынай? Але заўважыў, што іншыя жыхары дома перад ёй таксама спыняюцца і замаўкаюць. Нават дзеці, яе ўбачыўшы, перастаюць скакаць, робяцца ціхія, слуханьня.

На ганку жанчына нейкую хвілінку стаіць побач з Афганам, глядзіць, як і сабака, у неба, потым схіляецца над ім, чапляе на карабінчык раменны павадок да ашыйніка, і яны разам ідуць міма дома, пад яго вокнамі і балконамі. Ідуць нетаропка, маўкліва, быццам з адной думкаю на дваіх, баючыся яе згубіць.

Яны, сабака і жанчына — не пабаімся паставіць іх побач і ў нашым аднолькавым спагальным да абай радку, — падобныя і бездакорна чорным колерам сваіх вопратак, і настроем, і нечым яшчэ — большым.

Там, дзе дом канчаецца, яны спускаюцца па бетонных сходках, і Варака з мятлюю ў руцэ крочыць следам за ім. Ён даходзіць да сходак і бачыць, як жанчына і сабака, сшышоўшы з гары, стаяць на тратуары, як яна пазірае налева, направа — ці не бгюць машыны? Калі машыны няма ні з аднаго боку, ні з другога, яны пераходзяць праспект, і нават цераз праспект ідуць тым самым разважліва-замаруджаным крокам, хоць там, дзе машынам дарога ў два бакі, разумней было б паспяшацца.

Далей — парк і возера, узгоркі і лагчынікі. За ўзгоркамі хаваецца спачатку Афган, а неўзабаве хаваецца жанчына ў чорным.

Варака стаіць на гары ля дома, глядзіць у той бок — ужо не на Афгана, не на жанчыну. Ён ён не бачыць. Глядзіць на парк, на возера, якое блішчыць за старымі таполямі. Ёсць і ў яго думкі, ёсць настрой душы, якая пакутуе пад гарлавою косткаю. Пастаяўшы, вяртаецца на ранейшае месца, якое меў, пакуле не згледзеў Афгана, і зноў пачынае шоргаць па шурпатым асфальце, быццам нічога не здарылася. Але пад гарлавою косткаю ў Варака варушыцца камяк горы-

шлі сваё месца. Але іх месца не тут. Ёсць на рынку падплочце, дзе збіраюцца сабачыя галасы і ўсе, каго цікавяць сабакі, дзе іх прадаюць і купляюць. Гэтае месца Афган і жанчына ў чорным добра ведаюць. Пагрэўшыся на сонечнай ніўцы, яны ідуць далей да таго зялёнага плота — сабачае выставы.

І не даходзяць — спыняе дзяціны голас:

— Мама, глядзі... Які сабачка! Мама, давай купім?..

Іншых сабак, акрамя Афгана, блізка не відаць, зялёны плот, дзе яны ўсе, далей, і значыць гэта ён, Афган, віноўца слёзнай дзяцінай радасці.

Адзін яго канец на сабачым ашыйніку, другі знікае паміж мужчынам і дзяўчынкай. Гэтыя двое расступаюцца, і тады ўсе бачаць, што павадок трымае перад сабой жанчына ў чорным плашчы, у чорнай шапачцы, з чорным на шыі шалікам. Яна стаіць нібы скамянелая, глядзіць некуды далёка праз натоўп, быццам тут, побач, нікога не бачыць і не чуе.

— Гражданачка? Афганская борзая ваша?..

Яна ўздрыгвае, нібы прагнуўшыся, кідае спалоханы позірк на сабаку і, быццам цяпер здагадаўшыся, дзе яна і што з ёю, губляецца яшчэ мацней:

Проза

ЖАНЧЫНА І ЧОРНЫМ І АФГАН

*Віктар
Гарамазаў*

ПАВЯДАННЕ

чы, і, кінуўшы мятлу, ён нервова крочыць у клятх да кантэйнера, загрузае жалезнае чэрава смеццем з дванаццаціпавярховай трубы, выкатвае на двор, зноў хапаецца за мятлу, бяжыць да бачкоў з харчовымі арызямі, вяртаецца да кантэйнера — збіўся гвардзею з ладу.

Тым часам Афган і жанчына ў чорным мінаюць возера і завулкам падмаюцца да Старавіленскага рынку.

Гэтай сцэжкі Варака ўжо не бачыць.

Перайшоўшы брук, пахраманы трамвайнымі рэйкамі, Афган і жанчына ў чорным уваходзяць праз белую браму ў закутак, дзе горад як бы знікае, дзе яго мала што нагадвае і нават трамвайная трэль за белай рыначнай брамай падсвядома ўспрымаецца як званочак з неба, з-пад сонца, з вышыні, на якой жывуць жаваранкі.

Тут ганарыста-свядома думка ці не ўзрадуецца магчымасці грэбліва пасмяяцца з пачуцця падсвядомага? Але ці не сама яна, свядомаць, пачынаецца з падсвядомаці? Як бы там, урэшце, ні сталася з гэтым антаганізмам, сюды, на рынак, часцей за ўсё прыходзяць з пэўным гукам у душы, з яе таемным памкненнем, бо тут, у палоне жалезна-каменнага меху, усім на дзвіа і радасць дыхае першароднасць зямлі. Сюды прыходзіць той, у каго вайна са сваім д'яблам, бо тут, можа, як нідзе яшчэ, піруе дзень зваротнай вечнасці і хоць нейкай надзеі. Усё гэтае — у памяці пра Конскі базар і яго цыганскую кроў, у калейдаскапічна-шматфарбным святле жывельнага свету, у парасячым роханні, конскім іржанні, пісклявым кукарэканні маладога пеўніка, у нечуваным для горада хоры, дзе салруюць яшчэ і каровы, і авечкі, і козы, і каты, дзе адно сабачае племя можа выставіць унікальны па дыяпазоне галасоў хор. А які б кірмаш узняўся-раскніўся над усім гэтым хорам, калі б раптам зніклі птушыныя клеткі і птушкі ўскінулі ўгару свае галубіныя, канарэччыны, канаплянчыны, сівагракавы і ўсе астатнія разнапэра-размаітыя хвасты ды крылы? Тут, толькі тут, ва ўсякім выпадку тут куды хутчэй, як дзе яшчэ, можна забыцца, што свет ганебна падзелены, пашкуматы на законы і ласкуты, што ён дваісты, жыве ў разладзе, варожасці. Хоць параненае, збалелае сэрца ўсё гэта адчувае і тут.

Афган і жанчына ў чорным нейкі час губляюцца ў людскім стоўпішчы ля белае брамы, але не затрымліваюцца, з яго душнаты выбіраюцца на сонечную прагаліну, дзе красавіцае сонца чэпка грэе зямлю і яна, засеяная саламянай ды сянной пацярухай з вазоў ды кузавоў, пахне праропчанай у цёплым ніваю, бражкаю і потнай аўчынкаю. Афган і жанчына спыняюцца, падставіўшы твары сонечным промяням, усё роўна як знай-

Але ў мамы свае погляды на жыццё:

— Яшчэ нам блох не хапала.

— Я хачу сабачку!..

Апошнія слоўкі малага тонуць у людскім натоўпе.

Ля зялёнага плота ўжо няма дзе прытуліцца, хоць яшчэ рана, з рынку ніхто не спышаецца, а сюды людзей і сабак усё прыбывае. Ды месца тое Афгану не трэба. Яшчэ ён і жанчына ў чорным не падышлі да плота, а ўжо іх абступілі купцы, проста аматары падзівіцца з сабакі, з яго калматай пыскі, спартыўна-падрабранага экстр'ера, бездакорна, без бруднай прымесі, чорнай акрасы, пацягнутай блакітнаватым дымком горных паўднёвых пейзажаў, а галоўнае — з яго незалежнасці, самавітасці ў галасіста-ўзварушаным страката-мітуслівым свеце.

— Якая ж гэта парода? Адкуль фрэар?

— Афганская борзая ўжо не рэдкасць. Інтэрнацыяналісты панавезлі сувеніркаў.

— А я, напрыклад, першы раз бачу.

— А вы, мадам, не эталон. Вы, можа, наогул першы раз бачыце кабыля? І што з таго?

— А вы мяне, малады чалавек, не зневажайце.

— Ці ёсць на сабаку пашпарт? Хто тут гаспадар? Чый сабака?

— Які пашпарт? Не відаць па мордзе, што душман? Ціхім прыкідваецца, маўчыць, а дай яму ночку цёмную...

— Ды аўтамат...

Натоўп рагоча. Але камусьці рагатаць ахвоты няма:

— Як вам не сорамна? Гэта ж сабака...

— Ніхто не кажа, што слон. Ці можа, душманаў не бачылі? Хоць сабе і ў тэлевізары. Калі бачылі, дык параўнайце. Дзе ў душмана вочы? Хаваюцца пад чорнымі калматымі брывамі. Не так? А ў гэтага — тое самае? Ці нос — які ў душмана і які ў гэтай Істоты? Доўгі і прамы, як калун. Глядзіце і параўноўвайце. Жывот падгалы. Яго, па сутнасці, няма, адны вантробы, падшытыя да хрыбціны. А які галоўны колер душмана? Кожны скажа, што чорны. Ноч — яго стыхія...

— Вы мастак, малады чалавек? Але вашы доўгія прамовы не надта прыстойныя і ў адносінах да сабакі, і ў адносінах да ўсіх нас. Акрамя вас, тут няма ворагаў гэтай мілай Істоты. У вас проста злыя вочы і брудны язык.

— Каб бачыць, да вачэй трэба тое-сёе яшчэ. Хоць бы памяць.

— Ну... вы яшчэ малады, каб шмат памятаць.

— Не кусайцеся, людзі. Хто прадае сабаку? Чый сабака?.. Хто прывёў сабаку, таварышы?..

— А ён жа на шморцы. У чый руцэ шморка?

Усе глядзяць на чорны павадок.

— Афган?.. Так-так. Мой Афган...

— Вы яго прадаеце?

— Ну як жа! Прадаю, вядома.

— Ваша цана?

— Ах, цана?.. Ну, вы самі бачыце. Якая можа быць цана гэтакім сабачку? Не які-небудзь падваротнік. Вы... пыталіся пашпарт? — жанчына згадвае нейчы голас, цымяна заселы ў памяці. — Ёсць і пашпарт. Дзіця міжнародных лаўрэатаў. Кроў выдатная. А пашпарт дома. Калі хто купіць сабаку, той атрымае пашпарт. І ашыйнік. І павадок. І дыванок аддам, на якім Афган спіць. Усё аддам. Нічога сабе не пакіну. Мне нічога ад Афгана не трэба.

Як стаміўшыся ад гэтай сумятлівай размовы, жанчына чырванее, пад шапачкай на лобе з'яўляюцца дробныя расінкі поту, які, можа, ніхто не заўважае пад чорным аксамітавым брыльком, белай шаўковай насоўкай выцірае павільгатнелы лоб, заплюшчваючы вочы, як бы зноўку на ўсё забываючыся.

— Яна трохі не-э... таго... Разумееце?

І нават калі б мужчына, што гэтак сказаў, не хікінуў у кулак, яна, пачуўшы, зразумела б яго як след, бо чула гэта неаднойчы. Расплюшчыўшы вочы, на яго нават не глянула.

— Дык усё ж? Колькі вы хочаце за сабаку?

Пытанне да яе, на яго трэба што-сьці адказаць, і яна ледзь чутна вымаўляе, усё роўна як абы адмахнуцца:

— Колькі?.. Ну...пяць?.. Пяць... дзесят?..

Натоўп маўчыць, а яна думае: няўжо не вераць? Назвала малую цану? Ці надта вялікую? А колькі прасіла ў мінулую нядзелю? Кожны раз яна называла розную цану, пра грошы не думаючы, абы сказаць, і таму не памятала, колькі прасіла раней.

— Дык я забіраю Афгана.

Ад рашучага мужчынскага голасу яна губляецца, быццам яго, гэтага голасу, больш за ўсё баялася. Што адказаць? Што рабіць? Яна прысядае, абедзвюма рукамі абдымае сабаку, туліць да сябе, насавачкай выцірае лапы, грэючы іх, кожную, у далонях, чуючы, як яны замерзлі ад мокрага і халоднага ранішняга асфальту. Побач прысела дзяўчынка, цянецца да Афгана ручкамі, каб паглядзіць ці хоць дакрануцца да яго кучаравага бляску. Яе тварык ззяе, нібы сонейка. Але над ёю стаіць мама, падобная ледзь не на ўсіх строгих мам:

— Вось ён табе зараз зубы пакажа. Прыкідваецца ціхім, а ты, дурніца, яму верыш. Злосны, нябось, як той душман.

— Шчыпец — о-го! Мёртвая, відаць, хватка.

Дзяўчынка не хоча пагадзіцца ні з мамай, ні з яе суседам:

— Ён хатні...
— Ты праўду кажаш, дзяўчынка, — падтрымлівае яе жанчына ў чорным. — Афган любіць ласку. Ты яго не бойся. Ну, паглядзі. Ён, бачыш, глядзіць на цябе. — І сама глядзіць на дзяўчынку, быццам я адну перад сабою бачыць.

Малая глядзіць сабачку па лобіку, пальчыкам кратая белую зорачку і чорны нос. Афган задзірае галаву ўгару, і чорная блішчстая пасмачка спаўзае з ягонага вялізнага цёмнага вока.

Дзяўчынка ў захваленні:

— Глядзі, мама! Якое вока!..

Людзі, што стаяць за спіною жанчыны ў чорным, злева і справа ад яе і Афгана, прысдаюць, падсоўваюцца да дзяўчынкі, каб з яе месца, яе вачыма зазірнуць у сабачыя вочы. Не чорныя, як здавалася, калі хаваліся пад чорнай пасмаю, яны амаль чорныя, як тая пасма, але яшчэ і сінія, цёмна-сінія, гэтакія цёмныя і сінія, што сінка ў іх аж пераліваецца, як пераліваецца ў начной крыніцы густая, пад начным небам, вада. Глыбіня чароўная і жаклівая, ледзьледзь барвяная, падагрэтая водбліскамі нейкіх далёкіх пажараў, якую кожны чалавек можа зразумець па-свойму, па-рознаму.

Афган сьце нос у руку дзяўчынцы, ліжа цёплым языком, але паміж дзяўчынкай і яе мамаю наперад прасоўваецца мужчына ў зліняла-абшарпанай шэра-зялёнай куртцы рыбака ці паліўнікага, з малой злінялай кепачкай на круглай і дробнай, што гарбузок, галаве, з раменнымі шлейкамі ад плеч пад рукі, на якіх за спіною вісіць рюкзак. Над галавой з рюкзача тырчыць нешта ў чорным чаклае, можа, стрэльба. Ён працягвае да жанчыны руку з грашыма і звонкім, нібы метал, голасам, жадаючы хутчэй падвесці рысу пад размовай вакол сабакі, кажа:

— Тут усе пяцьдзсят, гражданачка.

Жанчына падумаецца з Афганам на руках, пераводзіць позірк на мужчыну, на шырокую, нібы капыт, руку з грашыма, нетаропка, як штосьці прыгадаючы, аглядае ўсяго, усю яго вопратку і тое ражню, што тырчыць з-за спіны, зачалёнае, затрымлівае позірк на кепачку, на прыжмураных пад казырком вачах — ён глядзіць на яе ўсё роўна як праз прыцэл стрэльбы. — І ў твары яе штосьці мяняецца. Усё, што бачыла перад сабою, быццам адплывае ў далечыню, да іншага берага, позірк робіцца адчужаны, вочы глядзяць на ўсё і ўсіх з іншага, далёкага адсюль свету, яна сцінаецца ў сваім чорным плашчыку, мацней тупіць да сябе чорнага сабачку, і на твары, як раней, з'яўляюцца расінкі поту. Сабачку яна трымае ўсё роўна як баючыся, каб яго ў яе не вырвалі з рук.

Але ўжо і мужчына глядзіць на Афгана як на свайго:

— Дык я забіраю, гражданачка. Вось вам пяцьдзсят. Усе, якія вы просіце за Афгана.

— Якія пяцьдзсят? Ды вы што? Як вы мне можаце такое казаць?.. Натопіць няме, не варушыцца.

— Ну, пяцьдзсят, як вы казалі. Людзі — сведні...

— Вы такое мне кажаце?.. Ды вы... вы...

Яна выглядае страшэнна абуранай купцом і абурэнне ні ад каго не хвае. Але купец таксама абурецца не менш за яе і маўчаць не збіраецца:

— Вы ж самі казалі, што пяцьдзсят? Людзі чулі. Ці перадумалі? Вы ўжо хочаце болей?

Ён глядзіць на яе раз'юшанымі вачыма, быццам патрабуе сваё, ёю прысвоенае без усялякага права, патрабуе груба, нахрапіста. Як спыніць гэтую нахрапістасць? І яна нетаропка, па складах, але рашуча адказвае:

— Пяць-сот!..

— Га?! — рот у мужчыны расчыняецца і зачыніцца не хоча. — Чулі?.. Вы чулі?.. Яна просіць, як за карову!..

Натопіць заварушыўся, але яе не цікавіць, пра што гамоніць натопіць, хто з кім згодны і хто з кім не згодны.

— Карову? — перапытвае, быццам штосьці не разумее. — А чаму карову?.. Купіце каня!.. Быка!..

Натопіць у яе вачах плыве, накрываецца рабаціннем, як бывае з ціхай вадою, нейкім лясным ставочкам, калі ў яго бухне каменьчык і ад каменьчыка, ад вароначкі, дзе даў нырца каменьчык, ва ўсе бакі разбегуцца дробныя хвалі, і светацені, якія дагэтуль трывалы ляжалі на вадзе, адбіты навакольнай прыроды, загойдаюцца, расплывуцца пашкуматаным, пакарабачаным, нічым ужо не падобным на тья, якімі былі. Гэтак і на-

тоўп быў — няма. Былі твары — няма. Пакарабачаныя абрысы твараў, сплюснутыя насны, вочы, раты расплываюцца, як на вадзе. Жанчына, жакнуўшыся, адступае ад натоўпу-ставочка назад, яшчэ крок, яшчэ і яшчэ. За спіною таксама стаяць людзі, але яны расступаюцца, даючы дарогу, не бачачы, як бачаць тья, што стаяць перад ёю, яе жаклівых вачэй, чуючы сутаргавае, балючымі глыткамі, дыханне, у якім, тымі глыткамі, яна ўсё роўна як захлынаецца, тонучы. Быццам, тонучы, вырываецца на свой бераг, не бачачы яго, але чуючы за спіною. І вось ужо, вырваўшыся з людскога стоўпішча, паварочваецца тварам у той бок, куды хацела бегчы, спіною да натоўпу, які яе не зразумеў, і была пабегла, прыскакуючы да грудзей сабачку, але іншы натоўп, які апынуўся наперадзе, паўстаў густым штыкетам і не пускае таксама. Яна кідаецца ўбок, прабягае тры крокі — зноў уперлася ў спіны, якія яе не бачаць і не чуюць. Як і куды бегчы? Цяжка дыхаючы, спыняецца, нарэшце пагадзіўшыся — куды дзенешся? — ісці з рынку адным з усімі крокам, паціху.

Праз белую браму жанчына выходзіць з Афганам на вуліцу і тут адчувае, што ногі зусім змагліся, не ідуць, а ў сэрца пакалвае садысцае шыльца. Брукам бягуць машыны, прагмеўшы чырвоны трамвай, падобны на доўгае вогнішча, памчаў змейкамі-рэйкамі, насустрэч з-за вугла выплаў яшчэ адзін, тансама чырвоны, як вогнішча. Жанчына не адважваецца пераходзіць вуліцу. Аглядаецца: дзе прысесці? Блізка ні лавачкі, ні якога-небудзь каменя ці бервяна. Падыходзіць да дрэва і хапаецца за яго, выпусціўшы з рук на зямлю, на ўтаптаным прыствольным круг, Афгана.

Чуе блізкі знаёмы голас:

— Гэта вы?..

Нервова паварочваецца на голас:

— Алежак?.. Божа мой!..

Яна кідаецца да высокага маладога мужчыны з такой радасцю, быццам нікога даражэйшага сустрэць не марыла, быццам даражэйшага ў яе і няма, абяруч хапае за галаву, нагінае, абцалоўвае, а потым сама прыхінаецца да яго галавою і ўсё тое, што ў грудзях збіралася тут, на рынку, а яшчэ раней збіралася дома ўсю ноч, калі не спала, чуючы, як ля парога пад вешалкай вые і скуголіць Афган, што горыччу пякло апошнія дні і ночы — ды ці толькі апошнія? — усё гэта, гэта і тое, раптам нібыта абвальвае нейкую перашкоду-плаціну, вырываецца ў плач, у слёзы, якія не хочучь быць ціхімі, і людзі, праходзячы міма, чуюць і бачаць, запяняюцца і гадаюць: што з жанчынай? А яна іх не бачыць. Яна ўжо навучылася не заўважаць людзей, якія не ведаюць яе болю, бо, не ведаючы яе болю, яны яе не разумелі.

Малады мужчына, згледзеўшы ў яе на руцэ, пад рукавом сукенкі, беленькую насоўку, выпягвае насоўку з-пад рукава і, прытрымліваючы жанчыну за плечы, выдзірае белым шматком залпаны твар. Ён не суняшае. Ён хоць малады, але ведае, што спыняць слёзы дарослага, тым больш старэйшага за сябе чалавека нельга, што слёзы трэба выплакаць. Чакае, калі сама супакойцца ў яго на грудзях. І яна супакойваецца. Плачучы.

Ад белай рыначнай брамы яны ідуць разам. Ён трымае яе пад руку і вядзе на раменьчыку Афгана. Ідуць завулкам, потым берагам возера. Ён ні аб чым не распывае. У яе свой боль, а значыць, і свае думкі, і ён бачыць, што яго пытанні, яго словы акажуцца не тымі, якія ёй, жанчыне, у гэтую хвіліну патрэбны. Але яна таксама маўчыць. Даўка горчы, скіпеўшы ў грудзях, не ўся вылілася са слязьмі ля белай рыначнай брамы, і гаварыць хлопшу тое, што душыць, яна не хоча, каб не псаваць яму дзень, а гаварыць іншае, калі душыць тое, не можа — няма сілы.

І гэтак, моўчкі, яны даходзяць да дома, у якім яна жыве, да пад'езда, з якога раніцай выйшла з Афганам. Даўгаватым калідорчыкам праходзяць міма сніх паштовых скрынак да апошніх дзвярэй, і там, упоцёмку, яна доўга поркаецца ў кішнях плашча, пакуль не знаходзіць ключы ад кватэры.

Ледзь адчыняе дзверы, як у глыбіні пакоя ляскаюць яшчэ адны дзверы, насустрэч шугае моцны вецер. Штосьці аднекуль ляціць на падлогу. Яна ўся скаланаецца, як галінка на ветрабодзі, але не бяжыць туды, дзе шугае вецер, замірае, нібыта чакае, ці не зваліцца зараз на падлогу штосьці яшчэ.

Ён скідае з ног чаравікі і ўваходзіць у пакой. Дзверы на балкон ад-

чынены, вецер ганяе па пакой лёгкі цюль ад аяна, нібыта зношаны да празрыстасці белы сцяг, падымае аж пад стол. Хутчэй зачыніўшы дзверы, ён заўважае на падлозе пад сталом, на старым аблыселем дыванку, знаёмую вялізную вазу з белага фарфору, па яким блішчастым сінім глазурам невядомы мастак намалюваў прывабныя вяночак з незабудак. Вазу яны, Алег і Сярожа, яе сын, купілі на Камароўскім рынку, як заканчвалі школу, здаўшы апошні экзамен на гісторыі, падарылі Сярожавай маме, усё роўна як не яны, а яна школу заканчвала. Ён падхопілае вазу з падлогі і радуецца, што ваза цэлая, не пабілася. Ад радасці і хвалявання ажно ўсяму робіцца цёпла-горача. Аж вушы гараць. Яшчэ ён заўважае на дыванку мокрую пляму ад вады і рассыпаныя кветкі. Збірае і не ведае, што з імі рабіць. Ставіць зноў у вазу? Гэта даўно пасохлыя хрызантэмы, сухія былачкі. Іх пазнае таксама. Палова зімы і палова вясны мінулі, як ён тут быў з кветкамі пад Новы год, як сам ставіў кветкі ў вазу. З таго часу стаялі ў вадзе? Пасохлі даўно, вядома, яшчэ зімою, і няўжо яна ўсё яшчэ мяняла вазу ў вазе? Паставіў былачкі хрызантэм у вазу і выйшаў з пакоя.

Каля парога абуўся.

— Ты ўжо ідзеш?..

Яна выбегла да яго ў знаёмай цёмна-сіняй сукенцы з закрытымі каўнерыкам, у мяккіх хатніх пантофіках, адразу неж паніжэлая, з нечаканай крыўдай на твары.

— Я хутка вярнуся.

Ён выскаквае за парог, і праз імгненне яна бачыць у акне, як ён, танклявы і доўгі, бяжыць ад пад'езда. Расхрыстаная сівенькая куртка матляецца ў яго за спіною, быццам хоча зляцець з плячэй, а ногі нясуць, нібы на пакар, і яна, на яго гледзчы, думае пра сына, бо ёй здаецца, што гэта бяжыць яе Сярожа.

Ён пакваніў не так хутка. Пачуўшы званок, яна кинулася адчыняць дзверы, і калі адчыніла — разгубілася: ён стаяў на парозе з вялізным букетам чырвоных ружаў.

— Ты... ты што надумаў?..

— А вы доўга мяне чакалі?..

— Я хвалявалася. Куды збег?..

Цяпер яны разам стаяць ружы ў белую фарфоравую вазу, дзе з зімы стаялі пасохлыя хрызантэмы. Да вады яна прыслання партрэйк сына ў вузенькай, вішнёвага колеру, рамцы, які стаяў тут заўсёды, а як ваза скацілася на падлогу — ляжаў на краі стала. На стале перад вазай расцілае белую ляньюну дарожку, і яны п'юць моцна завараны чай з гаркавым рабінаным вараннем, якое любіў яе сын. Паміж іх на канале ляжыць Афган.

Поўдзень. За акном шчыруе сонца, а тут, у пакой, курчыцца прыцемак, бо ажно глядзіць на поўнач і сонца сюды не заглядае ніколі.

— Ты мне нічога не сказаў пра бабулю. Слабенькая?

— Як вярнуўся з арміі, дык яна, кажа, забылася на свае хваробы. І не жаліцца.

Ён жыў з бабуляй, якая даўно, яшчэ з трэцяга класа, была яму за маці, за бацьку. Бацька згарэў у гарэццы, а маці праз паўгода выйшла за другога і той другі не захацеў браць у сям'ю яе сына. Тады яна з мужам з'ехала ў Малдавію, на вінаграднікі, і да сына не прыязджала ні разу. Пачала пісаць лісты, як ужо сын вуцхуўся ў дзесятым класе, але аднойчы ён адказаў, каб не пісала, і яна замоўкла. З бацькам атрымалася амаль як у Сярожы. І тут, яе муж, спіўся. Прадуючы на чыгунцы, п'яны зачэпіўся ноччу за рэйку і ляжаў на ёй, пакуль не дачакаўся сляпенькай начной дрызіны. Шмат агульнага было ў жыцці ў хлопцаў. Нават у армію пайшлі ў адзін дзень. Служылі разам, у адной часці. Вярнуцца павінны былі ў адзін дзень. Летась, па вясені...

— Тваёй бабулі цяпер нельга хварэць. Ёй за табою самае што пажыць. Ты яшчэ не ажаніўся?

— Трэба інстытут закончыць.

— Рабі ўсё, пакуль малады.

Размова кружыць вакол яго, хоць ён не напрошваецца на ўвагу, і таму шукае, як павярнуць размову ў іншы бок. Шмат пра што ахвота запытаць, але ўсё, што думае, здаецца, можа ці зноў давесці яе да слёз, ці пакрыўдзіць, бо ўсё, што думае, пра Сяргея і яе жыццё без сына. Нарэшце не вытрымлівае:

— Як вы?.. Як жывяце?..

Ажно зубы сцінае ад прыкрасці, што пытанне такое лабавое, банальнае, што разумнейшага не прыдумаў, хоць спытаў тое, што хвалюе. Яна

маўчыць. Ён у адказ чакае яе ірсню. Але жаночая рука дацягваецца да яго галавы, гладзіць упарты жорсткія валасы.

— Як мне жыць?.. Вось... з Афганам.

Сагрэты пшчотнай, усё роўна як матчынай, далонню, ён ні то дабрэе, ні то смялее і, нарэшце, пытаецца пра тое, што даўно і вельмі моцна хвалюе, аж бянтэжыць, што, калі пачуў ад сваіх аднакласнікаў, прывяло сёння на рынак, каб самому пераканацца — ці так гэта? Пытаецца:

— Навошта вы прадаеце Афгана?

Яе рука на галаве ў яго цяжэе. Ён глядзіць ёй у твар і палыхаецца — твар белы, бяскрыўны. Што з ёю?

Яна павольна ўстае з-за стала і шлёпае на кухню.

Афган саскоквае з канапы і тупае следам за гаспадыняй.

З кухні чуваць пах валяр'янікі.

Госць устае з-за стала.

Яна стаіць ля аяна, глядзіць у двор. Пачуўшы яго за спіною, просіць:

— Раскажы, Алежак, як усё было?

— Я ж вам ужо раскажваў.

— А ты раскажы яшчэ раз.

Ён здзіўляецца яе просьбе, бо ведае, як цяжка ёй слухаць тое, аб чым просіць раскажаць зноў, каторы ўжо раз.

— Ну... як было? З Кабула павінны былі ляцець самалётам. Да аэрадрома — аўтобусам. Зброю здалі. Аўтобус чакаў ля КПП, за праходняй. Я затрымаўся ў штабе. Бягу, сустракаю Сярожу. А ён ужо з чамаданам, з Афганам. Спыніліся. Я, помню, пажартаваў: да мамы з бычком вяртаешся? А Сярожа — мне: бяжы развітайся з Дунькай. Яна там галавою аб клетку б'ецца. Я пабег.

— А дзе ж ты ўзяў сваю кобру?

— Ці я вам не раскажваў? На брані танка з бою вывезлі. Як апынулася? Была зрапэчаная кулямі, а жывая. Мухітдзінаў, сяржант, заўважыў — за аўтамак. Я ледзь паспеў яго спыніць. Кажу: з намі з бою выйшла — хай жыве. А ў гарнізоне стаяла металічная клетка, раней у ёй аўчарак трымалі.

— Ну і... прыбег да кобры?..

— Яна аднаго мяне да сябе пускала. Ведала, хто яе ўратаваў. Як зайшоў, стала свечачкаю на хвост, язычок выкінула, сказаць штосьці хоча і не можа, а потым галаву мне на грудзі паклала, па плячах папаўзла. Абвілася вакол мяне, сціснула, аж ні рукой, ні нагой не варухнуць. Не пускае ад сябе. Ды што з табой, Дунька? Галююць шранькую ў мяне перад тварам паставіла, вочы зялёныя блішчаць, а з вачэй — слёзы. Жоўтыя, нібы тая сукравіца, што з ран сачылася, калі на брані прывезлі. І раптам — выбухі. Адзін і другі. І аўтамацныя чэргі. Зусім блізка. Я адчуў — бяда. Бегчы? А Дунька не пускае. Потым, калі прыбег на КПП, там ужо і санітарка, і белыя халаты. Дыжы з душманамі міма КПП праскочыў. Хлопцы якраз да аўтобуса збіраліся. Афганчык стаіць пад колам машыны, калоціцца, і паводок на зямлі...

— Афган усё бачыў?..

У двары за акном — дзеці. Пад дрэвамі, на лаўках, арэлях, у пясочніцах. З імі, як заўсёды, мячкі, веласіпеды, сабакі. І хоць тут, у кватэры, свае перажыванні, тое, што робіцца там, за акном, не можа не ўплываць на тое, што адбываецца тут, хоць тут як быццам нічога не адбываецца. Ля аяна стаяць яна і ён, бы маці і сын, глядзяць у аяно на дзядей і маўчаць. Самі, яна і ён, не здагадваюцца, што маўчаць прымушаюць дзеці.

Пачынаецца дожджык. Спачатку сляпенькі, з сонейкам, нясмелы. Яго адразу мала хто заўважае, ва ўсям выпадку дзеці ў двары не заўважаюць, але ён хавае сонца за хмары, мацнее і ўсіх, нават дзядей, праганяе з двара. Двор пусцее, і ўжо там не чуваць ані голасу, адно дождж, лагодны і цёплы, пляскача па асфальце. За шыбкамі звякае бляшаны карніз — зверху, як з неба, на яго звальваецца мокры калматы верабей. Ён тупаціць па карнізе, малоціць па жалезе дзюбкаю, ды звонка, дзюбе цішыню. І тады, быццам той верабей дзеўбануў у самае балючае, пачынае ўголас плакаць жанчына.

Ён абдымае яе за плечы, прыхінае да сябе, і яна праз слёзы то шэпча, нібы той дождж, то крычыць:

— Каму спатрэбілася гэтая вайна?.. Каб ён, той, хто яе пачаў, сваіх дзетак не бачыў!..

І што ёй адкажаш?

(Заканчэнне на стар. 10—11).

У ВІЛЬНЮСЕ, У «СЯБРЫНЕ»

У клубе аматараў беларускай народнай творчасці «Сябрына» пры Літоўскім рэспубліканскім Палацы прафсаюзаў, што ў Вільнюсе, адбылася сустрэча з майстрам-рэстаўратарам беларускіх народных інструментаў Уладзімірам Пузынем. Ён раскажа пра гісторыю з'яўлення на тэрыторыі Беларусі адноўленых ім музычных інструментаў, іх першапачатковы прызначэнні і сувязі з культурай і побытам беларусаў. Звярнуў увагу на характэрныя асаблівасці гэтых інструментаў, выканаў шэраг беларускіх народных песень і танцаў. Разам з У. Пузынем удзельнічаў у сустрэчы і яго дзевяцігадовы сын Алесь, які грае на скрыпцы.

Няхай такія сустрэчы ў клубе стануць традыцыйнымі і будуць служыць далейшаму ўмацаванню беларуска-літоўскіх культурных сувязей.

Валентін СТЭХ,
сакратар савета клуба «Сябрына».

г. Вільнюс.

ПЕРАБУДОВА І КІНО

19 верасня ў Мінску пачало працаваць выязное пасаджэнне прэзідыума праўлення Саюза кінематографістаў СССР на чале з А. Смірновым, часова выконваючым абавязкі першага сакратара праўлення СК СССР. Мінская сустрэча дзелячаў кіно — адзін з этапаў падрыхтоўкі да маючага адбыцца пленума СК СССР па нацыянальных кінематографіях. Сярод удзельнікаў — Р. Ібрагімбакаў, Б. Мятальнікаў, Я. Грыцук і іншыя. У цэнтры ўвагі творцаў — стан беларускага кіно і шляхі яго перабудовы. Падрабязную справядачу з пасаджэння «ЛІМ» мяркуе змясціць у бліжэйшых нумарах. НАШ КАР.

ВЫСТАўКА БЕЛАРУСКОЙ КНІГІ ў ВАРШАВЕ

У Палацы культуры і навукі ў Варшаве адкрылася выстаўка навуковай кнігі Беларускай ССР. Выдавецтва «Навука і тэхніка» Акадэміі навук рэспублікі прадставіла 350 назваў кніг на беларускай і рускай мовах, якія знаёмяць наведвальнікаў з працамі беларускіх вучоных у галіне медыцыны, біялогіі, фізікі, матэматыкі, тэхнічных навук, гісторыі.

Падобныя выстаўкі-продажы, у час якіх можна падпісацца на цікавыя выданні, будуць праводзіцца кожныя два гады не толькі ў Варшаве, але і ў іншых гарадах Польшчы на аснове дагавора, падпісанага паміж выдавецтвам польскай Акадэміі навук і беларускім выдавецтвам «Навука і тэхніка». У Беларускай ССР будуць рэгулярна праводзіцца выстаўкі польскай навуковай кнігі.

ТАСС.

Кіно

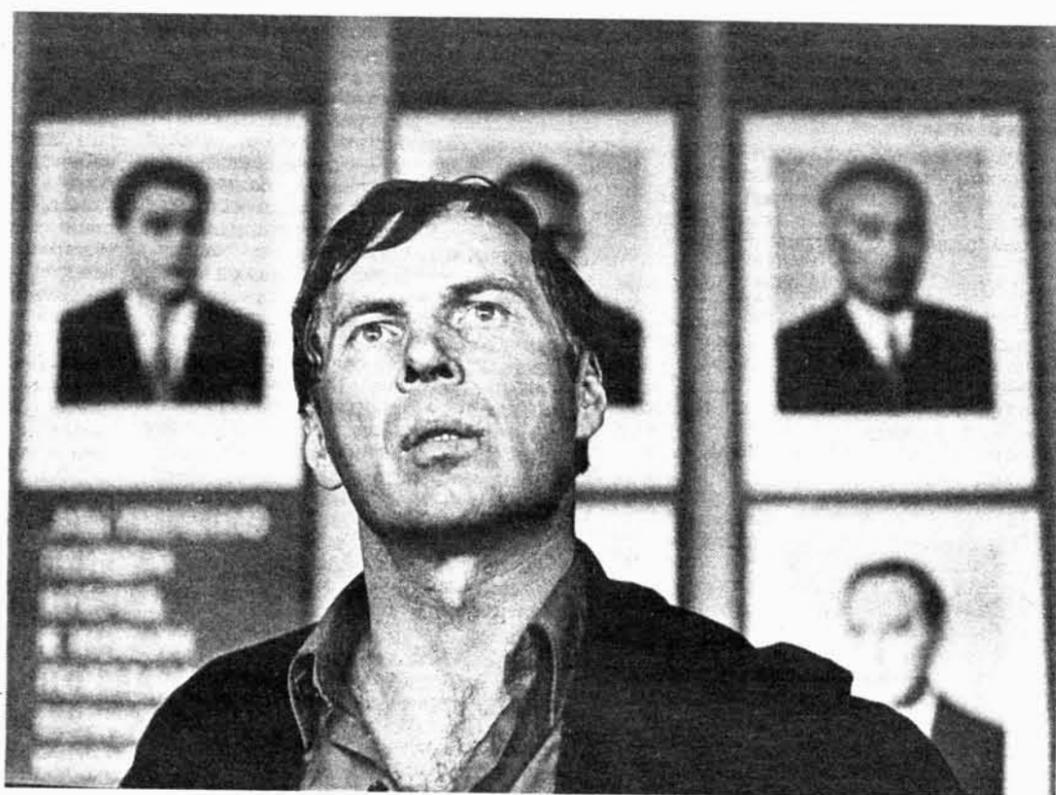
КАБ НЕ ПАЎТАРЫЛАСЯ...

На кінастудыі «Беларусь-фільм» завяршаецца праца над фільмам «Сталінскія сокалы». Яго здымае заслужаны дзеяч мастацтваў БССР Міхаіл Пташук. Нагадаем, што ягонае папярэдняе праца — стужка паводле аповесці Васіля Быкава «Знак бяды» — атрымала прызнанне ў глядачоў нашай краіны і заваявала галоўны прыз на кінафестывалі ў Югаславіі. Значым таксама, што савецкія фільмы не перамагалі там больш за пятнаццаць гадоў!

Наш карэспандэнт Алег Сільвановіч сустрэўся з выканаўцам галоўнай ролі, заслужаным артыстам рэспублікі Уладзімірам ГАСЦЮХІНЫМ.

— Уладзімір Васільевіч, сёння друкуецца нямала дакументаўных, мастацка-публіцыстычных твораў, дзе з рознаступенна маейства, мастацкасці і проста верагоднасці падаецца тэма сталінізму і вызначэцца роля Сталіна ў развіцці нашай дзяржавы. На падобныя — вострыя і складаныя тэмы наш кінематограф адчуваўся звычайна запознена. Аднак менавіта гэтая тэма мусіць абавязкова «адбіцца» на кінаэкранах краіны. Магчыма, што да яе «далучацца» і спекулянты-рамеснікі. Не адчуваеце вы падобнай небяспекі ў дачыненні да фільма, у якім выконваеце галоўную ролю?

— Вядома, сёння існуе небяспека таго, што «сталінская» тэма таксама «зацягаецца», як гэта ці не здарылася ўжо з тэмай Вялікай Айчыннай вайны ў нашым кіно. Але спадзяюся, што наша стужка пабегне спекуляцыйнасці. Па-першае, таму, што ў яе аснове — бліскучы, на мой погляд, сцэнарый Яўгена Грыгор'ева. Па-другое, яна праца над ролямі, над фільмам пачалася задоўга да здымак: разам з рэжысёрам мы доўга шукалі сваю канцэпцыю, сваё бачанне бу-

Кузняцоў — У. ГАСЦЮХІН.

лучай карціны, адразу зразу-мелі адзін аднаго, дзеля гэтай работы я адмовіўся ад усіх іншых прапаў. Па-трэцяе, гэта вельмі асабістая работа: і сама стужка, і вобраз яе галоўнага героя для мяне вельмі дарагія, крэўныя. Зварот да сталінскага перыяду нашай гісторыі для мяне заканамерны. Калісьці я прачытаў аповесць А. Салжаніцына «Адзін дзень з жыцця Івана Дзямісавіча». Тое, што выпала тады ўсвядоміць, адчуць, асэнсаваць, не знікала да сённяшняга дня, калі пра сталінскія часы мы загаварылі не баючыся. Мне даўно баліць па радзіму, за Айчыну: яе гісторыю так скалечылі, так спляжылі...

— Што адметнага ў раскіданай «сталінскай» тэме ў вашым фільме?

— У фільме дзейнічаюць быццам і не ахвяры сталіншчыны. Мо якраз наадварот: галоўныя героі фільма — не з тых, што трапілі за калючы дрот. Тым не менш свайго героя Кузняцова я вызначыў для сябе як ахвяру культуры, трагічную

фігуру. Мяркуюце самі: храбры афіцэр, шчыры чалавек, які прайшоў усю ваіну на перадавой і з чыстым сумленнем выконваў вайсковыя загады, накіроўваецца на службу ў сталінскія лагеры! Гэты паварот — самы трагічны ў яго жыцці, ён прыводзіць Кузняцова да гібелі. Праз шмат гадоў Кузняцоў сустрэнецца з рэабілітаваным вязнем. Як прыстойны чалавек, ён намерчыцца разабрацца ва ўсім, але... застанеца адзінокім у сваёй раптоўнай відучасці, не знойдзе ні падтрымкі, ні разумення ў былых «калегах»... Мне вельмі хацелася перадаць ўсю неадназначнасць і складанасць галоўнага героя, чалавека, які як і бязвінна закатаваны людзі, ахвяра той жудаснай часіны.

— Мяркуючы па сцэнарыю, вам трапілі вельмі складаны драматургічны матэрыял...

— Так, у сваёй акцёрскай біяграфіі з матэрыялам падобнай складанасці я яшчэ не сутыкаўся. Хіба толькі ў ролі

Рыбака з фільма Л. Шапіцкі «Узыходжанне» паводле Васіля Быкава. Я разумею свайго героя. Веру, што прыйдзе час, калі мы неадназначна і без сённяшніх эмоцый будзем ставіцца да гісторыі. Бо любы час таксама неадназначны, як і той — час неабмежаванага зла і высокіх чалавечых памкненняў. А Кузняцоў, калі можна так сказаць, прадукт часу. З тою самаю перакананасцю, з якую хадзіў на фронце ў атаку, ён пайшоў служыць у лагерную ахову. Мне было важна, каб тое, як Кузняцоў робіцца відучым, убачылі глядачы.

— Сёння «сталінская» тэма, трэба думаць, невыпадкова з'явілася ў вашай творчасці і, відаць, не толькі таму, што яе «дазволілі»?

— Кожны сумленны чалавек і грамадзянін мусіць адчуць асабістую адказнасць за тое, каб той змрочны час не паўтараўся, абавязаны любым чынам яго папярэдзіць. Наш фільм і ёсць наша папярэджанне.

Жанчына ў чорным і Афган

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 8—9).

— Той... ужо там, адкуль не ўбачыць нікога.

Яе гэта не судзілае:

— Ён ужо там?.. А сынікі... яшчэ гінуць?!

Яны вяртаюцца ў пакойчык, сядуюць да стала на канапу. На стала стаяць кубкі з недапітым чаем. Ён адпівае глыток і ставіць кубак на стол. І яна таксама, следам за ім, адпівае са свайго кубка.

Паставіўшы кубкі на стол, яны абое глядзяць перад сабою на чысты хлапецкі твар на фотаздымку ў віншэвай рамцы. Ясныя ўсмешлівыя вочы, светлы чубок, белая сарочка, расшпіленая на грудзях. Здымак рабіўся, як хлопцы канчалі школу, у школьны альбом. Гэтакім сын пайшоў на ваіну.

З кухні прытулаў Афган. Ускочыў на канапу і зноў ўлёгся паміж ёю і ім, гаспадыняй і госцем, паклаўшы галаву ёй на калена. Гладзячы сабаку па шаўкавістай поўсці, па вузкай доўгай галаве, па вялізным цёплым вухах, госць адчувае, што цяпер зручны момант, каб сказаць тое самае-самае, што хацеў сказаць і не смельваўся, дзеля чаго шукаў сёння гэтай сустрэчы. І цяпер — кажа:

— Не вадзіце Афгана на рынак. Я вас вельмі прашу. Не прадавайце. Сярожа любіў Афгана.

Яна зноў сцінаецца ў камячок ад

нечаканых слоў, наліваецца ці страхам, ці большым, як быў дагэтуль, болей, ён гэта заўважае і насцярожваецца, чакае, што зараз, вось-вось, яна не вытрымае таго страху ці болю, які яе скоўвае, чакае і баіцца, нібы выбуху, наступнай хвіліны. Але ў гэтым стане яна сядзіць доўга, прымушаючы сябе маўчаць. І усё ж ён не памыляецца ў прадчуваннях. Яе трышчасьць не бясконца і яна, змогшыся, кажа:

— Я не магу прадаць Афгана.

Ён ведае, што кожную нядзелю яна водзіць сабаку на рынак, сёння сам бачыў, і таму не можа яе зразумець: — Вас часта бачаць на рынку з Афганам.

Ад гэтай ягонаў жорсткасці яна бухае кулачкамі сабе ў грудзі, сціскае іх моцна, ажно хрумсцяць костачкі, не менш моцна, мабыць, сціскаецца ўся, але яго жорсткасць яе не пужае, наадварот, напаўняе не меншай упартасцю, і яна рашуча даўтарае ўсё роўна як не сваім агрубелам перасохлым голасам:

— Я не магу прадаць Афгана.

Тут ці не мяжа яе мужнасці і сілы. Яна быццам адчувае гэта сама. І таму, што сама як бы адчувае сваю мяжу, раптам бязвольна апускае плечы, абвільвае рукі падаюць на стол, вусны зняможана дрыжачы і, ужо не чакаючы яго пытанняў, яна гаворыць без ранейшай упартасці ў голасе, як

просячы, невядома ў каго, спагады:

— І прадаць не магу, і жыць не магу з Афганам. І што мне з ім рабіць?.. Ён усё памятае. І сваю зямлю, сваё неба, свае горы, і Сярожу... Ён кожную ноч сядзіць перад акном і вые. Усю ночачку вые, да раніцы. А я не магу слухаць, як ён вые. Не магу ні спаць, ні ляжаць. Я знемаглася жыць з ім у адной кватэры. Ён усю ноч дастае з мяне душу сваім выццём. Сам пакутуе і мне жыць не дае. Так, я кожную нядзелю выду яго на рынак, каб прадаць, і калі знаходзіцца чалавек, купец, мяне гоніць з рынку Сярожаў голас, гоніць разам з Афганам. Я ведаю, што ён любіў Афгана. Ён мне пра гэта пісаў. Але я не магу жыць з Афганам. Жыву надзеяй, што заўтра прадам Афгана. Мне яго шкода, але я не магу з ім жыць. З ім лягчэй памерці, як жыць. Ён плача, і я плачу. І што мне рабіць?.. Што рабіць?..

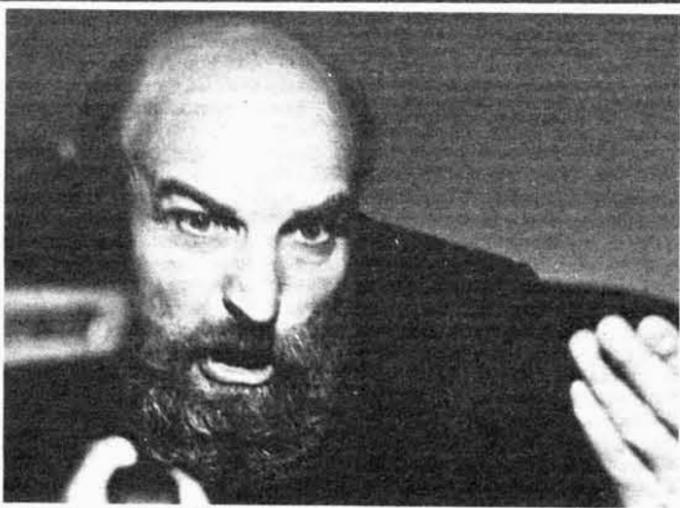
Апошняя ноч нічым не адрознівалася ад усіх папярэдніх начэй. За акном на мацэ цэмяна ззяў ліхтар, сеючы вакол сівеныяе святло і бляск на мокрым асфальце, на мокрых спінах прыпаркаваных аўтамашынаў, а ў небе ззялі сотні іншых ліхтарыкаў, драбнейшых і зырчэйшых, за цёмнымі начнымі вожнямі спалі людзі, бачылі ў снах фантастычнае жыццё, а ў маленькай аднапакатовай кватэры на першым паверсе зноў, як усе папярэднія ночы, выў сабака, і жанчына кідалася то з пакою на кухню, то з кухні ў пакой, у ванную і з ваннай, то ўключваючы святло, то выключаючы, не знаходзячы сабе месца. Яна і гаварыла з сабакам, і крычала, і плакала, і маліла, каб сціх, ён як быццам сціхаў, але, калі яна ўсюды выключала святло і зноў клалася за шафаю ў ложку, сабака зноў пачы-

наў выць, і яна зноў усхоплівалася з ложка і бегала па кватэры. Яна заганыла яго на кухню, у ванную, зачыняла за ім дзверы, завешвала дзверы коўдрамі, але кватэра была маленькая і выццё сабакае ўсё роўна было чуваць. Зачынены, ён выў яшчэ мацней. Яна неаднойчы выганяла яго ў калідор, але ён садзіўся пад дзвярыма і ад яго пакутлівага выцця не было паратунку не толькі ёй, але і суседзям.

Знерваваная, яна раптам падумала, што гэтак выць сабака можа толькі на магіле гаспадары. Недзе пра гэта чытала. Ад нечаканай думкі зрабілася жудасна. Адчула, што траціць розум. І што жыццё пакідае яе.

Як пачало світаць, сабака супакоіўся, выць перастаў, але з'явіўся Варака, пачаў грымець за акном жалезнымі кантэйнерамі, шоргаць мятлою па шурпатым асфальце, і цішыні зноў не было, каб хоць цяпер, уранні, змружыць вочы. І тады яна села на кухню да айна, пачала чакаць таго ранішняга часу, калі ўжо можна будзе апрадуцца ў сваю чорную вопратку, узяць сабаку на павадок і з ім разам выйсці за дзверы.

Загадка, якая хвалявала Вараку, калі бачыў жанчыну ў чорным і Афгана, гэтым ранкам падалася незвычайнай. Можна, што быў панядзелак?.. Жанчына і сабака пакідалі двор заўсёды ў нядзелю, а ў панядзелак жанчына бегла з гаспадарчай сумкай на нейкую сваю работу, пра якую ён нічога не ведаў. Ён наогул мала ведаў пра сваіх жыльцоў. Як і яны самі адзін пра аднаго. Любіў за імі паназіраць, гадаць і здагадвацца — хто ёсць хто, а гаварыць з імі не любіў. Не таму, што быў па натуре маўклівы. Не гаварыў яны, і ён плаціў тым самым.

Пушаў — А. ПЯТРЭНКА.

Іван Савіч — М. УЛЬЯНАУ.

Музыка

НЕ ТОЛЬКІ НАВУЧЫЦЬ ІГРАЦЬ...

Даўно заўважана, што ў выхаванні музыканта вялікае значэнне мае сама асоба педагога, комплекс асабовых якасцей, што робіцца прыкладам для вучняў. Там, у нашай прафесіі вельмі важна не толькі навучыць іграць на інструменце, а і выхаваць мноства чалавечых якасцей. Спалучаныя ў адным чалавеку, якасці гэтыя вызначаюць не проста рамесніка-піяніста, але інтэлігента-музыканта, у якім зацікаўлена грамадства.

Прыроджаны педагогі сярод музыкантаў сустракаюцца рэдка, і цаніць іх трэба асабліва. Пішу гэта з думкай пра такога адметнага педагога — прафесара Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі заслужанага дзеяча мастацтваў БССР Рыгора Шаршэўскага, якому споўнілася нядаўна 75 гадоў.

Ён працуе ў кансерваторыі наля 50 гадоў, выхаваў больш за сто вучняў, сярод якіх вядомыя сёння музыканты, лаўрэаты і дыпламанты выканаўчых конкурсаў, вопытныя педагогі: Ірына Шуміліна, Ларыса Мансімава, Эдуард Міясараў, Валліціна Рахленка, Ларыса Талкачова, Ігар Палівода, Ганна Рабіновіч і інш. У Р. Шаршэўскага займаліся кампазітары Ігар Лучанок, Эдзі Тырманд... Інтэлігентнасць, душэў-

насць, густ і, зразумела, выдатны піянізм, атрыманы ў Ленінградскай кансерваторыі (там ён вучыўся ў прафесараў С. Саўшынскага і У. Сафраніцкага), — усё гэта ўплывае на

моладзь, якая прыходзіць у клас Р. Шаршэўскага. За тры гады вучобы ў аспірантуры я меў магчымасць далучыцца да атмасферы гэтага класа. Нязмусна насць, разнаволенасць у меркаваннях: не адчуваеш ніякага «прафесарскага ўціску».

Размова ідзе на роўных — і са школьнікам, і з аспірантам. Заўсёды пры абмеркаванні канкрэтнага музычнага фрагмента прафесар сядзе да другога раяля — і ягоны паказ часам больш красамоўны за слоўныя вытлумачэнні: адразу адчуваецца рука майстра! І колькі б ні доўжыўся ўрок, стомленасці не заўважаеш, бо ў яго атмасферы пастаянна лунае жарт, гумар. Увогуле, узаемаадносіны простыя, натуральныя.

Адзін з заснавальнікаў піяністычнай школы ў рэспубліцы, чалавек, загартаваны жыццём (у гады Вялікай Айчыннай вайны ён актыўна ўдзельнічаў у франтавых канцэртных брыгадах), Рыгор Ільіч з неас-

лабнай энергіяй перадае свой багаты вопыт студэнтам, аспірантам, школьнікам, калегам.

Аляксандр МІЛЬТО, артыст дзяржаўнага камернага аркестра БССР.

Фота А. КАЛЯДЫ.

ЛЯ КНІЖНАЙ ПАЛІЦЫ

АДРАСАВАНА САМАДЗЕЙНАСЦІ

Сёння ўсё больш узрастае цікавасць балетмайстраў да фальклору, да народных вытокаў. Ствараюцца новыя танцавальныя калектывы, а гэта, у сваю чаргу, патрабуе кваліфікаваных балетмайстраў і педагогаў, якія добра ведаюць беларускі харэаграфічны матэрыял. Таму выхад у свет зборнікаў па харэаграфіі і музычнаму танцавальнаму матэрыялу можна толькі вітаць.

Добрую справу ў гэтым кірунку робіць Рэспубліканскі навукова-метадычны цэнтр Міністэрства культуры БССР, які толькі за апошнія восем гадоў выпусціў каля 20 зборнікаў па харэаграфіі, адрасаваных удзельнікам мастацкай самадзейнасці. Тут нельга не сказаць пра загадчыка аддзела харэаграфічнага мастацтва РНМЦ, складальніка гэтых зборнікаў М. Казен-

ку, чалавек справы, па-сапраўднаму ўлюбёнага ў народную творчасць. Ён глыбока вывучае беларускі танцавальны фальклор. Запісы, зробленыя ім у час шматлікіх экспедыцый, становяцца ў творчасці балетмайстраў тым фундаментам, на якім яны будуць свае мастацкія задумы.

З асаблівай цікавасцю пазнаёмляся з нядаўнімі зборнікамі. У гэтых работах ёсць гістарычныя звесткі аб беларускім танцы, што прыцягваюць увагу харэографу.

У зборніку «Танцы ўсходняга Палесся» ўпершыню змешчаны некаторыя фальклорныя ўзоры. Напрыклад, «Нажніцы», «Шэсць», «Падаллячка», «Чобаты» (чатыры варыянты), «Кашэль», «Карагоды» (сем варыянтаў), «Бытавыя танцы» (адзінаццаць варыянтаў) і іншыя.

Танцы Усходняга Палесся. Рэпертуарны зборнік для харэаграфічных калектываў. Мінск, РНМЦ, 1987.

Танцавальная музыка Беларусі. Рэпертуарны зборнік. Мінск, РНМЦ, 1988.

Апісаныя аўтарам народныя творы адкрываюць шмат новага ў лексіцы нацыянальнага танца. Важна і тое, што ў зборніку ёсць малюнкi, чарцяжы, нотны матэрыял, прыведзены кампазіцыйныя варыянты, элементы танцавальных рухаў, добра расшыфраваны і запісаны танцы. У рабоце ж харэографа гэта стане крыніцай для стварэння сюжэтных ігравых твораў.

Нотны матэрыял, што бытуе ў розных этнаграфічных рэгіёнах Беларусі — «Полькі», «Кадрылі» і іншыя, прыводзіцца М. Казенкам у зборніках серыі «Танцавальная музыка Беларусі». Музыка і танец складаюць сабой адзінае цэлае Дарчы, у такіх каштоўных пашыраных метадычных зборніках, як «Стан і развіццё самадзейнага харэаграфічнага мастацтва Беларусі», «Рэпертуарны метадычны зборнік у дапамогу кіраўнікам дзіцячых танцавальных калектываў», «Танцавальная культура: здабыткі і хібы» аўтар паказвае тая кананамнасці, якія паней знаходзіліся па-за сферай увагі фалькларыстаў і крытыкаў.

Л. АЛЕКСЮТОВІЧ, харэограф.

Гадаючы, што з імі, жанчынаю і сабакам, магло сёння здарыцца, Варака не заўважыў, як у канцы дома сышоў па бетонных сходках да тратуара, апынуўся на другім баку праспекта. Сцежкаю між таполяў спусціўся з узгорка ў лагчыну, выйшаў на бераг возера і адтуль, ад берага, заўважыў, як яны ўзыходзілі на шлюз. Спыніўшыся, схаміянуўся: чаго ён тут з мятлю? Але як толькі жанчына з сабакам мінула шлюз, схаваліся ў завулку за першым драўляным домам, цвярозыя думкі з галавы выскочылі і, ускінуўшы мятлю на плячо, ён паджгаў далей, у бок шлюза, трывожачыся, што згубіць сляды жанчыны ў чорным і Афгане. У гэты час не думаў, што ў недалёкім мінулым, добрую палову жыцця, служыў у асобым войску пад малінавымі пагонамi і цікаўнасць, якая вяла за жанчынаю і сабакам, была яшчэ таа, адтуль, што таямніца, якую адчуваў у жанчыне і сабаку, звярнулася ў ім былую малінавую жылку і цяпер мела той асобы малінавы сэнс. Тое, што некалі было ягонаю работаю, стала ягоным характарам, пра вытокi якога ніколі не думаў.

Завулак ад возера скончыўся, і Варака спыніўся на рагу апошняга драўлянага, зусім струхлелага дома, які ўжо не рамантавалі, бо збіраліся зносіць. За домам пад вясновым ранішнім сонцам мякка блішчэла брукаванка, блішчэлі трамвайныя рэйкі, а на другім баку ад рэак і брукаванкі ў засені дрэў па тратуары крочылі жанчына і Афган. Варака вельмі спышаўся, калі жанчына і сабака схаваліся за домам, цяпер адлегласць паміж імі аказалася невялікай, меншай, як была, таму ён пастаяў на трамвайным прыпынку, згубіўшыся сярод людзей, а затым пайшоў у той самы бок.

як ішла жанчына і сабака, не пераходзячы брук. Мінуўшы яшчэ адзін трамвайны прыпынак, спыніўся і нечакана заўважыў жанчыну і сабаку зусім блізка, на адлегласці шырыні вуліцы — насупраць. Жанчына і Афган стаялі перад рыначнай брамаю і глядзелі на браму. Яна была на замку.

Варака стаяў за дрэвам, каб жанчына не магла заўважыць, калі б раптам павярнулася ў яго бок тварам. Але яна стаяла да яго спіною. Побач з ёю чарнеў Афган.

Яны стаялі доўга, усё роўна як чакалі, калі адчыніцца брама. Але яна глуха маўчала, іх не чуючы. І тады, узняўшы над галавою рукі, жанчына схавалася за пранты брамы, абвісла на тым жалеззі, і Варака ўбачыў, як яе танлявае цэла закалацілася ў сутаргах, быццам распятае на зачыненнай браме.

Міма брамы, жанчыны і сабакі праходзілі людзі. Яны прыпыніліся, але да жанчыны ніводны не падыходзіў.

Людзі здзіўлялі Вараку. Чаму ніхто не падыходзіў? Няўжо ўсе гэтакія бяздушныя? Што з людзьмі?

І сам стаяў, нібы мёртвы.

Жанчына ў чорным усё ніжэй абсоўвалася на жалезных крыжах, і раптам закрычала не па-жаночы глухім голасам. Варака не разумеў, што яна крычала, але бачыў, як людзі, што праходзілі міма, кідаліся ад брамы, як там, блізка, у адзін міг нікога не засталася, акрамя жанчыны ў чорным і сабакі, падобнай на анучку ад яе чорнай вопраткі.

Яна крычала, пэўна, штосьці жахлівае. І яму таксама захацелася абікуды бегчы.

Яе крык быў у пустэчу, а пустэча не адчулася ёй нават яе ўласным голасам.

ЖЫВЕ «ЖЫВІЦА»...

Больш за тысячы удзельнікаў фальклорных ансамбляў, харэаграфічных, інструментальных, харавых калектываў, народных умельцаў Міншчыны сабраліся нядаўна ў Мядзель на свята народнай творчасці, якое арганізавалі мясцовыя энтузіясты, Мінскі абласны навукова-метадычны цэнтр Міністэрства культуры БССР і Мінскае абласное аддзяленне Савета культуры.

Гім чалавеку-творцу, заўсёды жывой песеннай душы народа — такія былі, па задуме арганізатараў, ідэя свята. І назва яго — «Жывіца» — заклучае ў сабе глыбокі сэнс: гэта светлая радасць жыцця, празрыстая, як кропельна сасновай смалы... Слова мае шмат пераносных значэнняў, у тым ліку і «тое, што ажыўляе, надае сілы, ба-дзёрнасць». Такую ж сімваліку, напрыклад, нясе ў сабе і народны звычай усцілаць падлогу, якая толькі што вымыта, лентамі аэру. На святах «Жывіцы» гэта рыса народнага быту ўваблялася ў прыкмету светлай дарогі ў творчасць, а багаты свет народнага мастацтва.

У мядзельскай «Жывіцы» ажылі многія народныя звычкі, розныя для кожнай пары года. Культурнае багацце беларускага народа, яго талент, майстэрства, гумар і глыбіня пачуццяў знайшлі сваё ўвабленне не толькі ў мастацкім афармленні свята, але і ў сімвалічных вобразах народных герояў — Сымона-музыкі,

Несцеркі, Яся і Яніны, вяснянак, валачобнікаў, а таксама казачных жывёл.

А каля плошчы разгарнулася выстаўка-продаж твораў народных майст-

Імгненне свята...

роў. Гандлёвыя рады Мядзель радыюць вока разнастайнасцю і малюніцасцю вырабаў. Разьбяр па дрэве з вёскі Крывічы Леанід Уладзіміравіч Шостак, напрыклад, прывёз цэлую калекцыю «грыбоў-прыгажуню». А работы Пятра Піліпавіча Крывенькага з вёскі Дзялілі прыцягваюць увагу разнастайнасцю тэм, якія аўтар увабодзіў у дрэва. Чаго тут толькі ні ўбачыш!

Калі свята падыходзіла да канца, з пытаннем — якую мэту ставілі перад

сабой яго арганізатары — я звярнулася да дырэктара Мінскага абласнога навукова-метадычнага цэнтра Міністэрства культуры, члена прэзідыума праўлення Мінскага абласнога аддзялення Савета культуры С. С. Таразевіч.

— Усе часткі праграмы

«Жывіцы», — адказала Стэла Станіславаўна, — аб'яднаны адзінай ідэяй: адлюстраваць творчыя дасягненні мастацкіх калектываў і ўмельцаў за апошні час. Гэта своеасаблівае справаздача мастацкай самадзейнасці перад масавым гледачом і слухачом, замцаванне нантантаў паміж майстрамі і калектывамі вобласці. Водгукі ўдзельнікаў нашага свята сведчаць аб тым, што яно ўдалося.

В. КУДРАУЦАВА.

Фота А. ДУДКІНА.

Я веру у здоровыя сілы...

(Заначэнне. Пачатак на стар. 5).

Паважанія таварышы, няўжо вы не бачыце нічога лепшага за адміністрацыйныя метады для перабудовы нашага грамадства? Так, я згодзен, што свіст на мітынг у той час, калі з трыбуны гавораць на рускай мове, гэтак жа як і поўная адсутнасць цікавасці да выступлення на заводскім сходзе наўнага чалавека, які «рашыўся» гаварыць на латышскай (вочлічы «Гавары па-руску!»), сведчаць аб вельмі нізкім узроўні культуры як у рускай, так і ў латышскай частцы грамадства — гэта значыць ва ўсёй нашай рэспубліцы. Што будзем рабіць? Будзем арыштоўваць тых, хто свішча на мітынгах, тых, хто дэманстраўна галёкае на сходах ці громка патрабуе гаварыць на адзіна зразумелай яму мове? Мы асудзім іх на пэўны тэрмін і будзем наўна спадзявацца, што з турмы выйдучь перавыхаваныя «савецкія патрыёты» і «інтэрнацыяналісты»? І ці не вырасць ад турмы ў нашай дзяржаве ўжо настолькі, што ён закрывае нам сонца ў будынку сацыялізму? Ці не павінны мы ў перыяд перабудовы перабудаваць і нашы адносіны да асуджэння ўласных дзяцей, якім мы не змаглі даць уроку сапраўднага інтэрнацыяналізму? Ну добра, аднаго маладога чалавека мы пасадзім у турму за нацыяналістычны лозунг, другога (такога ж маладога) — за шавіністычны, выражаны на сядзенні ў трамваі, спаймаем конака, настроюга па-антысэміцку, і нашы турмы папоўняць свой кантынгент. Але ці атрымаем мы душэўнае задавальненне? І хіба гэтак «запахванне» палешчыць скалечаныя нацыянальныя адносіны, якія складаліся на працягу гадоў і якія з'яўляюцца вынікам жорсткага металічнага пераплачэння сталінізму і бярэзізму, а таксама брэжневізму, чурбанавізму і рашыдаўшчыны. Ці не лепш нам усім разам закрыць дарогу такой безадказнай і рызыкаўнай гульні з узаемаадносіннамі народаў, якой з'яўляецца крытыкуемы мною артыкул у ліпейскім «Коммунисте»? Не, я не заклікаю разважаць прымітыўна — кожны публікуе тое, што можа. Але калі мы рэагуем на выкрыкі прымітыўных акселератаў, дык, відавочна, трэба рэагаваць і на такіх жа паэкстрэмісцкіх настроеных таварышаў пенсійнага ўзросту, якія даўно ўжо абюракацілі і гісторыю, і нацыянальнае пытанне, і сам сацыялізм. Такім чынам, у гэтых адносінах «анархісты» цалкам зліваюцца з «анархістамі».

Яшчэ адзін прыклад. У газеце «Советская Латвия» 6 жніўня 1988 года надрукаваны артыкул інжынера В. Ільіна «Расцветка камуфляжу».

Артыкул таварыша В. Ільіна накіраваны, галоўным чынам, супраць спалучэння чырвона-бела-чырвоных колераў. Не буду пераказваць увесь сюжэт, запінаючы толькі на паасобных момантах Таварыш В. Ільін застаўся незадаволены мітынгам 21 ліпеня, на якім моладзь паводзіла сябе кепска. Яго душэўны спакой, гэтак жа, як і душэўны спакой В. Сандара, парушыў фестываль «Балтыка-88», на якім дарэчы і недарэчы разрываўся чырвона-бела-чырвоны сцяг, былі відаць значкі і стужачкі гэтых колераў. Пра густы заўсёды можна пагавя-

рыць, і ў Ільіна ёсць на гэта права. Але ці ёсць у гэтага таварыша права так нетактоўна іранізаваць над нацыянальнымі пачуццямі латышоў? Я моцна сумняваюся ў гэтым. Калі б В. Сандар і В. Ільін больш ведалі аб трагічным шляху латышкага народа — аб шляху, па якім ён ішоў разам з іншымі народамі Савецкага Саюза і Еўропы, дык яны аналізавалі б сусветныя праблемы з дапамогаю больш складаных, але, вядома ж, — марксісцкіх катэгорый. Няўжо ж марксізм заключаны адно ў прымітыўнасці і банальнасці сталінскага «Кароткага курса»? Ні ў казарменным сацыялізме, ні ў сацыялізме Гулага няма нічога марксісцка-ленінскага, таму сёння заклікі да грамадства ісці назад азначаюць не толькі безадказнасць саміх аўтараў артыкулаў, але і безадказнасць іх натхняльнікаў, якія, па сутнасці, жартуюць з агнём.

Вядома, нашэнне чырвона-бела-чырвонага — яшчэ не гарантыя любові да сваёй Радзімы. Гэтак жа сама, як абраз на сцяне яшчэ не забяспечвае зеніту рускага патрыятызму. Але мае сумленне і элементарнае пачуццё такту не дазваляюць мне выступаць супраць падобных праў, калі душа чалавека знаходзіць у іх задавальненне.

Не так даўно на сустрэчы з членам Палітбюро ЦК КПСС, сакратаром ЦК Аляксандрам Якаўлевым акадэмік Ян Страдынь расказаў, што нядаўна ён бачыў у полі трактар, на якім грапятаўся чырвона-бела-чырвоны сцяжок. Пачуўшы гэта, я падумаў: калі сцяг памагае трактарысту працаваць, калі ён памагае яму адлучыць святасць латышскай зямлі, хай ён лунае вечно над нашай прыніжанай войнамі і самадурствам зямлэй, якая вяртае сабе пладаноснасць і самапавагу! Хлеба хопіць усім — у тым ліку і таварышам Сандару і Ільіну.

Мяне вельмі радуе тая хваля патрыятызму, якая ахапіла мільёны людзей нашай краіны ў час святкавання тысячагоддзя хрышчэння Русі. У гэтай тысячы гадоў — дзесяці стагоддзяў рускай культуры і дзяржавы, і ці моцны марксісты ў перыяд інтэлектуалізацыі прапусціць хоць бы адзін этап у гісторыі народа, краіны, у гісторыі ўсяго чалавецтва? І мы на шляху развіцця дзяржаўнасці Латвіі не можам ігнараваць ні першыя элементы нашай дзяржаўнасці ў 1917 і 1919 гадах, ні латышскую дзяржаву перыяду буржуазнай незалежнасці, якая ў сваіх класаво-антаганістычных супярэчнасцях дамагалася прызнаных поспехаў у аграрнай гаспадарцы, кааперацыі, культуры, кантактах з Савецкім Саюзам і Захадам. Думаю, што гісторыкам, публіцыстам, грамадскай думцы трэба ўспрымаць ідэю латышскай дзяржавы ва ўсёй яе дыялектычнай глыбіні. Надшоў час інфармаваць жыхароў рэспублікі, прывучаць іх да дыскусій пра ўвесь перыяд латышскай дзяржаўнасці — ад першых месяцаў Кастрычніцкай рэвалюцыі да 1988 года. Гэты перыяд працягам у 71 год заключае ў сабе унікальны матэрыял — два першыя савецкія ўрады, 16-гадовы перыяд буржуазнай дэмакратыі да перавароту 1934 года, шэсць гадоў аўтарытарнага рэжыму, сутыкненне сацыялістычнай арыентацыі з дэфармацыямі сацыялізму Сталіным—Вышыньскім у 1940/41 гадах, чатыры

гады фашысцкага генацыду, драматызм пасляваенных гадоў, які ўключае ўдары на латышскім народзе і Кампарты ў 1949 і 1959 гадах, а таксама ўсё тое светлае і цёмнае, што тычылася нас ажно да красавіка 1985 года. Ці не павінен аналіз усяго гэтага перыяду стаць грунтам усяго нашага ідэалагічнага жыцця? Мусіць, і сёлета 18 лістапада людзі захочуць ускласці кветкі да помніка Свабоды, ушанваўшы ўсё тое, што мае духоўную каштоўнасць, усё тое, што заваявана потым, крывёю і працай, тое, што набыта не дзякуючы транснацыянальнай буржуазнай Латвіі, а насуперак ёй! Вопыт даказвае: гістарычны дыскусій забяспечваюць высокую свядомасць грамадзян і плюралізм, у той час як адміністрацыйныя забароны, акружэнні і блакіроўка прыводзяць да правінцыяльнай і мяшчанскай важданіны, якую з захапленнем апісвае заходняя прэса, дзякуючы нас за тэму.

Мы — інтэрнацыяналісты, і Рыга заўсёды была домам не толькі для карэнай нацыі — латышоў, але і для іншых народаў. Таму я выступаю за аднаўленне крыжоў, па-варварску сарваных з купалаў праваслаўнага сабора, я выступаю за адраджэнне Андрэўскага сцяга — з гэтай ідэяй выступіла Балта-славянскае таварыства. Але разам з тым я буду змагацца і за адраджэнне латышскай сімволікі. Я стану на шляху кожнага, хто асмеліцца абінаваціць знак сонца, знак ранішняй зоркі, чырвона-бела-чырвоны колеры ў тым, у чым былі вінаваты людзі і акалічнасці, што заплямілі сімвалы. Абарону культуры розных народаў я лічу сваім абавязкам — абавязкам латыша, інтэрнацыяналіста, камуніста. У свой час, яшчэ ў так званы «перыяд застою», я змагаўся за тое, каб упарадкавалі Вялікія могілкі горада Рыгі. Але я змагаўся за іх не толькі дзеля Крыш'яна Барона, Крыш'яна Валдэмара і Андрэя Пумпура. Не, я рабіў гэта і дзеля пахаванай тут опернай спявачкі М. Чаркаскай, і дзеля бацькоў савецкага скульптара В. Мухідана, і дзеля бацькі Фр. Цандара, і дзеля нямецкага гісторыка Егана Крыстофа Бротца. Тут пахаваны савецкія салдаты і забітыя фашыстамі яўрэі. І мой абавязак як латыша заключаецца не толькі ў тым, каб абараняць латышскую культуру, але і ў тым, каб абараняць інтарэсы ўсіх народаў, што жывуць у Латвіі, — інтарэсы рускіх, немцаў, яўрэяў, беларусаў, палякаў, літоўцаў, цыганоў, ліваў, калі гэтыя народы спрабуюць уніфікаваць адміністрацыйна бюракратыю. Інтэрнацыяналізм мы не купім за лозунгі і не вырасім за кратамі. Хутчэй — у дыскусіі. Але высокі ўзровень дыскусій не забяспечыць ні свіст зялёных падлеткаў, ні воккрыкі ў афіцыйных газетах. Прымітыўныя разважання пра «заслугі старэйшых» і «безадказнасць маладых людзей» не выклікаюць нічога, акрамя смеху. Ужо згадваемы В. Ільін так разважае на старонках «Советской Латвіі»:

«Зараз у нашай моладзі няма клопатаў пра навалал хлеба надзённага, але ёсць вялікае жаданне няпэўна доўга заставацца ў інфантальным стане, бо ёсць мы, якія ад усіх іншых пакаленняў аднозіваемся тым, што яшчэ памагалі сваім бацькам матэрыяльна, а пасля адразу пераклаліся на дзядзю і унукаў, а самі быццам выпалі з укладу, што сілаўся за стагоддзі. Адным словам, мы стварылі нашым дзецім і ўнукам бесклапотнае жыццё, у іх узнікла шмат вольнага часу для свабоднага «плюралізму думак», а паколькі свае думкі і меркаванні з дапамогаю матэрыялаў і малапэдаў хутка выветрываюцца, дык у галаве заўсёды ёсць месца для чужых, якія старанна пастаўляюцца ўжо згаданымі «дзядзюлямі» і «дзядзюнямі». Мусіць, гэта і ёсць адна з прычын, па якой і робіцца надзённым пытаннем, як нам рашуча змагацца супраць нацыяналізму і шавінізму. Пакуль мы змагаемся, паймой, «у адваротны бок». Калі чытаеш газету «Советская молодежь» і «Падомю юнатне», складваецца ўражанне, што пасля ўсіх застойна-застольна-запойных часоў мы ўжо ўсе пераадолілі і ў эаноміцы, і ў са-

цыяльнай сферы, і ў справе выхавання, і цяпер нам засталася толькі праводзіць конкурсы прыгажунь, абмярноваць праблемы гомасексуалістаў, шукаць іландайн у Калінінградскай вобласці ці бяздумна мусіраваць пытанне, пад якімі сцягамі нам плысці ў заўтрашні дзень?»

Няўжо вам, таварыш Ільін, сапраўды здаецца, што моладзі забяспечана «бесклапотнае» жыццё? Вы называеце «бесклапотнай» тую жывую гісторыю, якой мы вучылі моладзь яшчэ ўчора, гісторыю настолькі жывую, што нават экзамен па ёй у школах быў адменены? І як правільна сказаў Аляксандр Якаўлеў на сустрэчы з ідэалагічным актывам рэспублікі 10 жніўня 1988 года: «Ці многія па прычыне нашага маўчання ведаюць, напрыклад, пра тое, што арганізатарам рэпрэсій 1940 года быў пасол Сталіна ў Рызе Вышыньскі — кат савецкіх людзей усіх нацыянальнасцей, які загубіў самых выдатных рускіх і латышскіх камуністаў?» Значыць — не такая ўжо «бесклапотная» гісторыя 1940 года ў Латвіі... Ці «бесклапотная» атручаная Ліелупе, смярдзюча Балтыйскае мора, экалагічна небяспечнае Олайне і агрэсіўны, што пагражае жыццю і самапавазе чалавека, Вентспіле? Ці «бесклапотная» камунальная кватэра, гэты пекельны механізм, які адправіў не аднаго жыхара Рыгі проста ў псіхіятрычную бальніцу? Вы ж ведаеце, таварыш Ільін, што Латвія — адзіная рэспубліка Савецкага Саюза і адзіная з развітых краін свету, дзе метраж жылой плошчы сярод карэнных жыхароў (у разліку на кожнага члена сям'і) не дасягнуў... даваеннага ўзроўню. Ці «бесклапотная» звесткі пра членаў сям'і маршала Леаніда Брэжнева, у якой ёсць і спекулянт брыльянтамі, і злодзей-генерал, які яшчэ ў 1986 годзе працаваў у сістэме Міністэрства ўнутраных спраў СССР і ўдзельнічаў у ідэалагічным выхаванні міліцэйскіх кадраў? Ці толькі адно «бесклапотнае» жыццё прымусіла дзесяткі дзяўчат-узбечак абліць сябе бензінам і падпаляць, калі ім здавалася, што справядлівасці ў свеце няма наогул? Ці «бесклапотнае» злычыннае давадзненне Чарнобыльскай АЭС да выбуху, які стаў практычна генеральнай рэпетыцыяй трагічнай сусветнай вайны? Паглядзіце фільм Юрыса Поднікса, і вы ўбачыце «бесклапотных» маладых людзей, якія страцілі ў Афганістане ногі, і цыкавыя труны вы таксама ўбачыце.

Ці можам мы ў такі момант падтрымліваць палітычна-экстрэмісцкую істэрыю бюракратыі, якая нацхоўвае адзін народ на другі? Ці можам мы не збірацца разам, як нам параіў Аляксандр Якаўлеў (яго камандзіроўка ў Латвію праветрыла правінцыяльна драматызаваную бюракратыю рэспублікі атмасферу), каб абмеркаваць пытанне нацыянальнай сімволікі? Таварыш Ільін, кога, трэба думаць, натхінуў артыкул Н. Андрэўвай, прыходзіць да высноў, што раскаляюць народы. Ён выказвае думку: калі б чырвона-бела-чырвоны сцяг толькі адзін дзень правісеў побач з фашысцкім, то і тады ён быў бы няварты ўпамінання. Але няўжо мы сёння адмовімся ад чырвонага сцяга рабочага класа толькі таму, што ён вісеў побач з фашысцкім, калі Моладаў прыбыў у Берлін, і пазней, у час візіту Рыбентрона ў Маскву? Ці адмовімся мы ад песні «Інтэрнацыянал» толькі таму, што гімн рабочых усіх краін свету выконваўся разам з «Deutschland, Deutschland über alles!» у час візіту прадстаўніка СССР у фашысцкую Германію і наадварот? Ці не хочаце вы, таварыш Ільін, каб мы забаранілі выкарыстанне народных колераў, а тых, хто іх носіць, заперлі ў турмы? Вы хочаце, каб тых людзей, якім чырвона-бела-чырвоны сцяг памагае сець і спяваць, мы каралі гэтак жа, як раскідальнікаў і хабарнікаў, што здзяйсняюць злычынствы пад ахвой чырвонага сцяга? Каралі як прыпісчыкаў і «спецыялістаў» экстрэмісцкага гаспадарання з

залатой зоркай Героя Сацыялістычнай Працы на грудзях?

Горкі вопыт гісторыі даказвае: людзей сапраўды можна адміністрацыйна рэпрэсываць, але што загадае рабіць з гісторыяй? Яе можна абылгачыць, але нельга арыштаваць...

Сталінізм настолькі прымітыўна заваў (ці нават знішчыў) наша марксісцка-ленінскае ўспрыманне рэчаіснасці, што сорамна робіцца перад дзецьмі і «бесклапотнай» моладдзю. Яны не разумеюць, чаму ў імя камуністычных ідэалаў так актыўна змагаюцца з думкай народа, змагаюцца супраць духоўных каштоўнасцей, дарагіх народу, супраць усяго, што раскрывае ў чалавеку савецкі патрыятызм, волю да жыцця, энергію, жаданне паверыць у сацыялізм.

Мне хочацца нагадаць і аб тым, што ўсе мы пакаіаем сведчанні аб сваім часе. Пачытайце прэсу саракавых, пяцідзесятых, шасцідзесятых гадоў, і вас ахопаць трагікамічныя пачуцці — тут і да агіднасці салодкія ўслаўленні Сталіна, і крыкі «ўра» кукурузе, а таксама яе бацьку — «нашаму дарогаму Мікіту Сяргеевічу», і паляванне на «каспапалітаў» і «буржуазных нацыяналістаў». Усё гэта пацвярджае, наколькі падпарадкаванымі, уніжанымі і абмежаванымі былі нашы грамадства і афіцыйны друк.

А хіба сёння мы не адчуваем сораму за паасобныя істэрычныя матэрыялы? Ды праз пару месяцаў, не кажучы ўжо пра больш аддаленую будучыню, многія артыкулы, напісаныя сёння з усёй сур'ёзнасцю, пададуцца ўзорам чорнага гумару. А супрацьстаяць ім словы, сказаныя зусім нядаўна Аляксандрам Якаўлевым у Рызе. «Вось чаго трэба вабяцца, як самага большага ворага, — таго, каб не адбылося раздзялення па нацыянальным прызнаку, каб адносіны сапраўды развіваліся на аснове найльгібейшай павягі да культурных традыцый і мовы, каб усё развівалася на аснове ўзаемапавагі, сапраўднай і шчырай павягі, што ідзе з самой глыбіні сэрца».

Думаю, што гэтыя словы астудзяць галовы ўсім тым, хто не ў стане забыць старыя часы і патрабуе «арганізацыйных вывадаў» у адносінах да палітычных кіраўнікоў Цэнтральнага Камітэта Кампарты Латвіі, у адносінах да рэдактараў газет і тэлежурналістаў, у адносінах да ўсіх тых, хто сёння стараецца папярэдзіць «раздзяленне па нацыянальным прызнаку», каб моцны не ўзвышаўся над неабароненым, каб самасвядомасць не быталі з нацыяналізмам, а адміністрацыйнае падаўленне — з інтэрнацыяналізмам. Усім тым, хто зведвае задавальненне з выпадку адраджэння справядлівасці, дэмакратызацыі і сапраўднага інтэрнацыяналізму ў рэспубліцы, трэба супакоіцца і зразумець — курс партыі незваротны.

Дэмагічная істэрыя не ў стане раскалоць здаровыя сілы грамадства.

Канчаючы свае разважання, яшчэ раз хачу нагадаць аб тым, што сённяшня перабудова — гэта рэвалюцыя сумленняў. Кожны заклік вярнуцца назад да старога «парадку» (чытай — палітычнай амаральнасці) азначае выступленне супраць развіцця сацыялізму, супраць СССР як федэрацыі свабодных дзяржаў. І, абпіраючыся на горкі ўрок гісторыі, я заклікаю ўспомніць і аб тым, што тон перабудове не змогуць задаць ні спекулятыўна настроеныя пласты «ўнізе», ні экстрэмісты з ліку ўчарашняй афіцыйнай бюракратыі.

Усё вырашаць здаровыя сілы народа і Камуністычнай партыі. Я заклікаю людзей усіх нацыянальнасцей у Латвіі арыентавацца менавіта на гэтыя сілы. А да размініравання наша будынка ў працэсе перабудовы мы дапусцім толькі тых, хто будзе здольны зрабіць сваю работу без палітычнай істэрыі, якая і можа прывесці да выбуху.

— У ПАСЛЯВАЕННЫ час мы пакрысе страцілі многае з дасягнутага ў 20—30-х гадах, — адзначыў У. А. Гілеп. — Наша сённяшняя праграма-мінімум — адраджэньне страчанага. Але без кардынальных пераменаў у адносінах большасці насельніцтва да роднай мовы, без максімальнага расшырэння сфер яе прымянення зрабіць гэта практычна немагчыма.

Сёння мы робім усё, што ад нас залежыць, каб па-беларуску загарварылі для пачатку ва ўсіх гарадскіх і сельскіх установах культуры, імкнёмся адраджэньне народнага традыцыі і абрады.

КАРЭСПАНДЭНТ: Тады, можа, перавядзем гутарку ў больш манкрэтны напрамак. Думаецца, ёсць сэнс пачаць з тэатраў — іх папулярнасць, сітуацыя з рэпертуарам і наведвальнасцю могуць сказаць аб многім...

Валадзько: Другі год ідзе тэатральны эксперымент. У ім удзельнічаюць пяць з дзевятнаццаці тэатраў рэспублікі. Па новых умовах, акрамя іншых правоў і свабод, яны атрымалі права выбару рэпертуару. І як выкарыстоўваюць яго? Пастаноўкі на рускай мове, нават у тэатрах, што працуюць ва ўмовах двухмоўнасці, выцягваюць беларускія спектаклі. Можна зразумець кіраўнікоў тэатраў: большая частка іх кадраў — людзі прыездзя, якія не ведаюць беларускай мовы, далёкія ад нашых традыцый. А ўласна беларускіх тэатраў у рэспубліцы толькі тры, ды Віцебскі тэатр лялек, які нядаўна адкрыўся. Але тады, як ні горка аб гэтым гаварыць, трэба прызнаць, што мы за мінулыя дзесяцігоддзі не здолелі падрыхтаваць дастаткова кваліфікаваных нацыянальных кадры ні ў рэжысуры, ні сярод актэраў або тэатральнай адміністрацыі. Яшчэ нядаўна міністэрства магло «націснуць», даць указанне: та варышы, хочаце ці не, але адзін спектакль у сезон павінен быць па беларускай п'есе. Сёння ў нас такога права няма. У эксперыменту з яго эканамічнымі стымуламі аказаўся і адваротны бок — нацыянальны рэпертуар перастаў цікавіць і тэатральныя калектывы, якія працуюць у новых умовах, і астатнія, дарэчы, таксама. Зразумейце, я не аб настальгіі па камандна-адміністрацыйнаму метадзе кіравання кажу, а толькі канстатую сітуацыю, якая не можа не трывожыць.

КАРЭСПАНДЭНТ: Дык калі ж яна зменіцца на галоўных сценах рэспублікі? Бо, напрыклад, у оперным тэатры ўжо некалькі дзесяцігоддзю не могуць стварыць па-сапраўднаму нацыянальны рэпертуар.

Валадзько: Апошнія беларускія пастаноўкі прайшлі тут у дні 100-гадовага юбілею Купалы і Коласа. Гэта былі «Новая зямля» Ю. Семянякі, «Курган» Я. Глебава, і... усё. Аднак кіраўніцтва, адміністрацыя тэатра, відаць, не вельмі гэтым заклапочаны. Мы, тым не менш, спадзяемся змяніць сітуацыю з дапамогай дзяржзаказаў, падтрымкі таго, што ўжо зроблена кампазітарамі. На наш погляд, нядарэна ідзе работа над дзяржзаказам — операй паводле «Дзікага паліявання караля Стаха» У. Караткевіча. Лібрэта напісала С. Клімковіч, кампазітар — У. Солтан. Ёсць ужо асобныя фрагменты, іх праслухаў мастацкі савет. Другі дзяржзаказ міністэрства — балет «Казік маёй бабулі» па матывах беларускага фальклору.

У тэатры музычнай камедыі становіцца, на жаль, не лепшае. Паставілі «Несцерку» Р. Суруса на роднай мове. А далей... А далей беларускія аўтары пачалі прапаноўваць для пастаноўкі лібрэта на рускай: «Дзяніс Давыдаў» А. Мдзівані, «Мільянерка» Я. Глебава... Тут, думаю, узнікае яшчэ адно прынцыповае пытанне: што лічыць нацыянальным творам? «Джардана Бруна» С. Картэса, «Матухна Кураж», «Маленькі прынт» Я. Глебава — аўтары нашы, але аснову ж твораў беларускай ніяк не назавеш.

Як дасягнуць узаемаразумення, калі многія нашы пачынанні разбіваюцца аб супраціўлен-

не тэатраў? Не павінен жа цярыцца і глядач, і інтарэсы захавання культурных традыцый хтосьці павінен адстойваць. Мы, напрыклад, не можам плаціць грошы за заказаныя п'есы, лібрэта, оперы, не будучы ўпэўненымі, што яны не лягуць «на паліцу». А выпадкі, калі гатовыя творы аказваліся ў «кошыку», ужо былі. Гэта ж не падзяраўнаму. Тэатры замест таго, каб дапамагчы аўтарам дапрацаваць іх, проста выстаўлялі розныя прэтэнзіі і работы адхілялі.

цікавыя аўтары — Васіль Ткачоў, Святлана Алексіевіч, Уладзімір Ягоўдзік, Галіна Каржаневская, Уладзімір Бутрамею. Але і яны часта вымушаны перакладаць свае творы на рускую мову. Мы адкрылі, на першы погляд, нечаканы шлях: прапануем ставіць п'есы на беларускай мове ў рускіх тэатрах. Пачалі з тэатра лялек, а затым падступіліся і да абласных драматычных. Праўда, ініцыятыва міністэрства сустракае супраціўленне тэатраў — рускамоўнай трупі перабудавана на аднач.

Загорская: У апошні час клубныя ўстановы ўсё часцей паварочваюцца тварам да беларускага рэпертуару. Не ўтаю, калісьці нацыянальныя творы ўключаліся ў актыў самадзейных калектываў пад нашым націскам. А сёння ў афішы дэкады прафесіянальнага і самадзейнага мастацтва з 25 назваў былі 22 беларускія.

І ўсё ж з 44 народных тэатраў, якія працуюць у сістэме Міністэрства культуры, толькі на роднай мове ставяць спектаклі ўсяго пяць калектываў.

няя праграмы бяднеюць на самабытныя, спрадвечна народныя песні і танцы. Вопыт, напрыклад, «Крупіцкіх музык» або «Чараўніц» шырокага распаўсюджвання пакуль што не атрымаў. А кожная вобласць і нават раён багаты сваёй культурнай спадчынай. Вядома, захаванне і папулярнасць сапраўднага фальклору — справа не толькі самадзейных энтузіястаў, а перш за ўсё спецыялістаў. Папярэдняе сёння сетку фальклорных калектываў, нельга забываць і аб кваліфікаванай дапамозе ім у падборы матэрыялу, рабоце з ім. Для гэтага патрэбны кадры. Рыхтаваць іх маглі б спецыяльныя навучальныя ўстановы па фальклору, у тым ліку і ВНУ.

КАРЭСПАНДЭНТ: У гутарцы са старшынёй Дзяржкамвыда БССР М. Дзельцом мы гаварылі аб месцы і значэнні кнігі ў прапагандзе роднага слова. Але без дапамогі бібліятэкі, якія ўваходзяць у сістэму вашага міністэрства, велізарная частка выдадзенай літаратуры не зможа знайсці свайго чытача...

Папова: Мы можам назваць «прыгожыя» лічы. Напрыклад, 15 мільёнаў. Столькі кніг на беларускай мове захоўваецца ў бібліятэках рэспублікі — гэта каля трэці нашых фондаў. І колькасць беларускіх выданняў пастаянна расце. Заказ у выдавецтве «Мастацкая літаратура» на 1989 год склаў 326 тысяч экзэмпляраў супраць 82 у 1985 годзе. Але не трэба цешыць сябе мноствам нулёў у гэтых лічбах. Апытанні паказалі: больш палавіны чытачоў звяртаюцца за беларускай кнігай не часцей аднаго разу ў год. Пры гэтым уднавоўца і творы беларускіх аўтараў у перакладах на рускую мову. Устойлівай жа папулярнасцю карыстаюцца кнігі не больш чым 15 пісьменнікаў.

Мы сапраўды робім адну справу з Дзяржкамвыдам, Бюро прапаганды Саюза пісьменнікаў, радыё і тэлебачаннем, калі стараемся данесці добрую кнігу да самага шырокага чытача. Але робім гэта ўсё паасобку, не ўлічваючы ўзаемных інтарэсаў і праблем. Напэўна, пара аб'яднаць намаганні, стварыць сумесную грамадскую калегію ўсіх зацікаўленых ведамстваў.

КАРЭСПАНДЭНТ: Тут ужо выказана ніякая нараканні і на ўзровень моўнай падрыхтоўкі кадраў у саміх установах культуры. Напэўна, патрэбны змяненні ў праграмах ВНУ, сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў?

Башура: На жаль, беларуская мова практычна не гучыць ні ў кансерваторыі, ні ў музычных, ні ў культасветучылішчах. Нават падручнік для кансерваторыі па курсу гісторыі нацыянальнага мастацтва аўтары пішуць на рускай мове, і толькі затым ён будзе перакладзены на беларускую. Становіцца, несумненна, трэба выпраўляць. І перш за ўсё ўвядзеннем адпаведных праграм і курсаў у навучальных установах, сумеснай работай прафесіянальных аўтараў з носьбітамі жывой беларускай мовы, супрацоўніцтвам выкладчыкаў нашай сістэмы і агульнаадукацыйнай школы. Акрамя тэатральна-мастацкага інстытута, у наша распардажэнне перайшоў і Мінскі інстытут культуры. Думаем, што цяпер зможам больш дзейна і мэтанакіравана ўплываць на падрыхтоўку кваліфікаваных кадраў.

Гілеп: Падводзячы вынікі размовы, хачу падкрэсліць: без кананадаўчых крокаў на ўрадавым узроўні, без аб'яднання намаганняў нашага міністэрства з усімі творчымі саюзамі, без уцягнення ў справу адраджэння роднай мовы самых шырокіх мас дасягнуць поспеху цяжка. Гэтай заявай я ніякім чынам не хачу перакладаць адказнасць з нашых плеч на чужыя. Усё, што залежыць ад Міністэрства культуры, і нават больш, будзе зроблена. Але ўсё ж, давайце брацца за гэту работу ўсёй грамадой.

Прэстыж роднай мовы

ШТО ВЫСВЕДІЛА РАМПА

— Без нацыянальнай мовы няма і не можа быць нацыянальнай культуры. На жаль, прыходзіцца пачынаць нашу размову з напаміну гэтай ісціны, — сказаў першы намеснік міністра культуры БССР Уладзімір Гілеп, адкрываючы гутарку за «круглым сталом» карэспандэнтаў БЕЛТА і вядучых спецыялістаў міністэрства. У гутарцы прынялі ўдзел намеснік міністра Уладзімір Скараходаў, галоўны рэдактар Рэдакцыйнай калегіі Вацлаў Валадзько, галоўны рэдактар Рэпертуарна-драматычнай калегіі Ніна Загорская, дырэктар Рэспубліканскага навукова-метадычнага цэнтра культуры Аляксандр Лягенчанка, начальнік Бібліятэчнай інспекцыі Тамара Папова, начальнік Упраўлення навучальных устаноў, навуковых устаноў і кадраў Валерый Башура, намеснік начальніка Упраўлення культасветустановаў Тадэвуш Стружэцкі.

КАРЭСПАНДЭНТ: Вы ўжо ўпаміналі, што ўзнікненню такой несудзімальнай сітуацыі часткова «дапамог» і эксперымент, арыенціраваны калектывы, перш за ўсё, на дасягненне эканамічных выгодаў.

Валадзько: У тым воль і справа, што часцей за ўсё ставяцца спектаклі, якія без рызыкі забяспечваюць касавы поспех. Але як жа тады ўзімаць нацыянальную драматургію, працаваць з пачынаючымі аўтарамі? Вядома, іх прэм'ерныя работы не гарантваны ад няўдач, воль і атрымліваецца, што іменная эксперымент пры зусім вытлумачальнай адсутнасці такіх гарантыяў закрывае для пачаткоўцаў дарогу да творчага росту. Гэта відаць і па афішах. Пакуль што ў купалаўскім тэатры, напрыклад, не лічычы задзелу, паявіліся толькі бяспрыгрышыны «Мудрамер» М. Матукоўскага ды «Жыццё Карыцына» А. Паповай на малой сцэне — аўтары гэтыя, як кажучы, правяраныя. У коласаўскім — таксама дзве беларускія п'есы.

КАРЭСПАНДЭНТ: У чым жа вы бачыце выйсце?

Валадзько: Мне здаецца, што калі ўжо акадэмічныя тэатры баяцца рызыкаваць, спрабаваць, то міністэрства павінна выдзяляць пэўныя сродкі іменна на пошук і пастаноўку дастойных твораў нацыянальнай драматургіі. І нават пакрываць магчымыя няўдачы. Другі шлях — дзяржзаказы на спектакль. Шлях перспектывы, але бяда ў тым, што сёння нашых грошай хапае толькі на адзін спектакль у год для ўсіх тэатраў. Зрабіць сур'езны ўплыў на рэпертуарную палітыку могуць агляды, конкурсы, фестывалі. Першы такі агляд-конкурс «Наш сучаснік» завяршыўся фестывалем у Віцебску. З дзевяці паказаных там нацыянальных п'ес сем упершыню ўбачылі святло рампы. Цяпер аб'яўлены другі агляд, прысвечаны 70-годдзю БССР, — ён таксама закончыцца фестывалем.

Скараходаў: Важна, што праводзяцца іменна конкурсы спектакляў, а не п'ес. Конкурс п'ес — гэта конкурс «на паліцу». Сем п'ес былі пастаўлены толькі таму, што атрымаўся кантакт драматурга і рэжысёра.

Валадзько: Абнадзейвае, што ёсць і добры выбар: у драматургію за апошні час прыйшлі

свовую работу на дзвюх мовах складана. У той жа час у кожным тэатры ёсць актёры, якія валодаюць беларускай мовай і жадаюць іграць на ёй. У перспектыве плануем стварыць такія самастойныя трупы пры абласных тэатрах і, можа, нават самастойныя тэатры. А каб справа рухалася, арганізуем вывучэнне мовы. Сумесна з Саюзам тэатральных дзеячаў распрацаваны праграма, метадычны дапаможнік. І воль першы вынік — у Гродне пастаўлена «Пінская шляхта» на роднай мове. Беларускі тэатр будзе адкрыты ў Полацку — пакуль як філіял коласаўскага, а калі «пастале» — стане самастойным. Цікавыя самадзейныя народныя калектывы ў Слоніме і Мазыры пераўтвораны ў тэатры-студыі, сталі паўпрафесіянальнымі гаспадарча-разліковымі калектывамі. Складваецца і ў Гомелі нацыянальны калектыв — фальклорны тэатр «Жалейка». Адны з апошніх навін — тэатр гістарычнай драмы, які, спадзяёмся, прыжывецца пры Беларускай фондзе культуры. Цікава, што Саюз пісьменнікаў, які настойваў на яго стварэнні, як аказалася, не змог даць на гэту справу ні капейкі.

КАРЭСПАНДЭНТ: Натуральна, узнікае пытанне: а хто ў іх будзе працаваць? Вядома, што ўзровень падрыхтоўкі ацёрскіх і рэжысёрскіх кадраў тэатральна-мастацкім інстытутам пакадае жадаць лепшага. Да таго ж у гэтай ВНУ практычна не гучыць родная мова.

Скараходаў: Стаўка, несумненна, павінна рабіцца на нацыянальныя кадры. З гэтага года інстытут перададзены нашаму міністэрству, што павінна аблегчыць карэнную перабудову выкладання. Ужо ёсць дагаворанасць аб спецыяльным наборе актёрскіх курсаў у тых гарадах, дзе ствараюцца тэатры. Такую групу ў гэтым годзе інстытут набраў спецыяльна для горкаўцаў. З першага курса, які ўзначаліў В. Маслюк, студэнты будуць непасрэдна ўдзельнічаць у рабоце тэатра. А ў наступным годзе групу для купалаўцаў павядзе В. Раеўскі.

КАРЭСПАНДЭНТ: Пакуль што мы ў асноўным гаворым толькі аб прафесіянальных калектывах. Але паралельна з імі існуюць і аматарскія — гэта дзсяткі, а з улікам школьных і сотні самадзейных тэатраў. І працуюць яны з аўдыторыяй не менш масавай, чым у «старэйшага брата» — прафесіянала.

Паўплываць на прафсаюзныя тэатры мы не можам. І невыпадкова, што ў фестывалі «Рампа дружбы», аснова якога — нацыянальны рэпертуар, ніводзін з гэтых калектываў не быў прадстаўлен.

Затое, і гэта, лічу, вельмі важна, наладжваюцца добрыя адносіны са школамі. Нашы рэпертуарныя зборнікі, календары, дзе публікуюцца п'есы, спецнары літаратурных пастановак, дарэчы, амаль усе на беларускай мове, ідуць літаральна на расхварт. Пачыналі мы з двухсот экзэмпляраў, цяпер друкуем па дзве тысячы, але і гэтага недастаткова — яны ж ідуць і традыцыйным «спажыўцам» — клубам і дамам культуры.

Лягенчанка: Калі ўжо зайшла размова аб нашых выданнях, дадам, што календар на 1988 год «Народныя таленты» разышоўся да апошняга экзэмпляра. На будучы год падрыхтаван календар «Народныя абрады і святы».

КАРЭСПАНДЭНТ: Такі попыт не можа не радаваць. Але не сакрыт, што задавальненне ён далёка не поўнаасцю. І ваш новы календар, відаць, таксама трапіць у разрад «дэфіцыту»?

Лягенчанка: З тыражамі, сапраўды, сітуацыя складаная. Наш цэнтр — адзіная ў рэспубліцы арганізацыя, якая выдае рэпертуарную і метадычную літаратуру. Але яна не даходзіць да ведамасных бібліятэк. Каб усіх забяспечыць, патрэбны тыражы ў 4-5 разоў большыя. У нас жа няма нават паліграфічнай базы.

Дрэнная матэрыяльная база — агульная бяда ўстаноў культуры, якая ўскладняе, у тым ліку і справу прапаганды нацыянальнага мастацтва. У Мінску становіцца хоць і марудна, але выпраўляецца. У нас, напрыклад, паявіўся Цэнтр фальклору, традыцыйных народных раёмстваў і промыслаў. Але ж такія цэнтры патрэбны ў кожнай вобласці, у кожным раёне. А пакуль пахваліцца, на жаль, больш няма чым.

Стружэцкі: Лічу, што для самадзейных творчых калектываў праблемай з'яўляецца не столькі адсутнасць добрага рэпертуару, колькі, мякка кажучы, неарыянальнае выкарыстанне наўнага. Харавыя і танцаваль-

Вяртаючыся да надрукаванага

У «Ліме» за 10 чэрвеня быў надрукаваны артыкул «Журавель і сініца», падпісаны групай супрацоўнікаў Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН БССР.

Сутнасць артыкула ў тым, што з 1976 года, калі была прынята пастанова Савета Міністраў БССР «Аб стварэнні дзяржаўнага музея народнай архітэктуры і быту», справа так і не зрушылася з месца. Дагэтуль няма нават зацверджанага праекта музея. У розныя гады над гэтым праектам працавалі розныя арганізацыі. У тым ліку «Мінскпраект» і «Белрэстаўрацыя». Аўтары прыгаданага артыкула схіляюцца да мінскпраектаўскай канцэпцыі музея. Але ж трэба выслухаць і другі бок. Таму сёння мы даём слова А. Лакатко, супрацоўніку ВА «Белрэстаўрацыя». Між тым, пакуль ідуць спрэчкі пра лёс музея, псуецца ўжо сабраныя экспанаты. Пра гэта піша ў рэдакцыю галоўны захавальнік музея Г. Фурс.

ЦІ ПАТРЭБНА ТАКАЯ «СІНІЦА»?

хаваем помнікі народнай архітэктуры»: «...у ліпені 1985 года на пасаджэнні аператыўнай групы Міністэрства культуры БССР было запрацавана: 1. Ухваліць распрацаваны СНРВМ (спецыяльнымі навукова-рэстаўрацыйнымі вытворчымі майстэрнямі.— А. Л.) абгрунтаваны навукова-праектных рашэнняў забудовы экспазіцыйных зон Белдзяржмузея народнай архітэктуры і быту. 2. Перадаць прадстаўлены матэрыял для выкарыстання ў якасці асновы ў працэсе далейшага праектавання музея». На пасаджэнні прысутнічалі і У. Гуркоў, С. Мілючэнкаў, В. Цітоў...

Чаму ўсё ж вырашылі перадаць далейшае праектаванне «Мінскпраекту», хоць «Белрэстаўрацыя», безумоўна, і сама змагла б давесці работу да канца? На гэта рашэнне паўплывала наступная акалічнасць. Тагачаснае кіраўніцтва музея (у прыватнасці, намеснік дырэктара па будаўніцтве М. Лук'янчык) імкнулася накіраваць праектаванне па шляху прыгаданага вышэй варыянта рабочай групы, якія прадугледжвалі знішчэнне вёскі Строчыцы.

Аднак «Мінскпраект» у парушэнне запісу аператыўнай групы не пайшоў па шляху далейшага развіцця прапановы рэстаўрацыі, як не пайшоў і па шляху рэкамендацый ТЭА. У выніку з'явіўся яшчэ адзін праект.

Экспазіцыя была прапанавана размясціць цалкам у ніжнім амфітэатры на плошчы ў 66 гектараў (!). Адзначым, што на ТЭА музей мог займаць да 160, па праекце «Белрэстаўрацыя» да 120 гектараў. Зоны максімальна сцягваліся да поймы, прастора за імі замыкалася дарожным калюдам, адразу за якім ішла агароджа. У выніку за межамі аказаліся не толькі верхні амфітэатр, але і каштоўныя для экспазіцыі ўчасткі плата, тальвегі. Інтэрвалы па-

між зонамі звязліся да мінімуму, выключачы магчымасць развіцця іх і ўсяго музея ў цэлым. Звялася да нуля і прастора, неабходная для эмацыянальнай адаптацыі. «Панямонне», «Усходняе і Заходняе Палессе», «Мястэчка» ператварыліся ў хаатычны кангламерат, у якім нават на схеме цяжка вызначыць напрамак маршруту. У такіх цесных умовах асобныя зоны даваліся садзіць на загады непрыдатныя для забудовы ўчасткі. «Панямонне» села на залесены круты схіл з курганнымі могілнікамі. М. Лук'янчык нейкі назваў гэтае рашэнне «смельце». Аднак гэтая «смельсць» паводле прызначэння інжынераў «Мінскпраекта» патрабавала ўмацавання грунту палямі і каменем для наступнай значнай падсыпкі, не кажучы ўжо пра высечку алейніка на курганах. На ўсходні схіл вёскі селі ўваходны комплекс і «Мястэчка». Апошняе аказалася цэнтрам усёй забудовы, на яго свядома арыентаваліся вострыя зоны. Хочацца спытаць у этнографу: такая пасадка «Мястэчка» таксама адпавядае «навукова-метадычным» прынцыпам музея з пункту гледжання паказу гістарычнай паслядоўнасці развіцця культуры? Адсутнасць прасторы абумовіла і адсутнасць рашэння па рэгіянальным (характэрным абласцям Беларусі) і агульным аэляянінні, зрабіла трасіроўку дарог і камунікацый непрыемнай з пункту гледжання экалогіі, у прыватнасці, там, дзе дарога праходзіць уздоўж берага па ўсходнім схіле вёскі. У адносінах вёскі — ніякага рашэння. Рассечаная ўздоўж на дзве часткі музейнай агароджай, яна пакінута на волю лёсу. А між тым у заданні ГалоўАПУ было рэгламентавана прадугледзець добраўпарадкаванне Строчыцы і магчымасць яе падключэння да функцыі музея. Там жа было запісана і патрабаванне прадугледзець развіццё музея. Цалкам адсут-

нічае і рашэнне прывязкі музея да сістэмы прыгараднай зоны Мінска.

Вось як і як жа быць далей? У пошуках выйсця дырэктар музея Г. Ткацэвіч прапанаваў правесці грамадскае абмеркаванне ўсіх распрацаваных праектаў, запрасіць спецыялістаў з іншых рэспублік падзяліцца вопытам. Аднак гэта ідэя падтрымкі не атрымала. Пасаджэнне секцыі этнаграфіі таварыства аховы помнікаў, на якім планавалася разгледзець праблемы музея, нечакана пераносіцца з восні гэтага года на сакавік. На ім аказаўся прадстаўленым толькі адзін праект, Л. Левіна і Ю. Градава. У ходзе яго абмеркавання быў выказаны шэраг сур'ёзных заўваг, унесена пажаданне правесці грамадскае абмеркаванне ўсіх праектаў. Аднак старшынствам музея ў гэтым адносінах не зрабіў. У сваім загадзі падрыхтаваную пастанову і прапанаваў яе прыняць. Што датычыць праекта, то прапановалася вынесці яго на абмеркаванне і потым зацвердзіць. Паступілі прарэчэнні, якія вынікі з агульнага зместу пасаджэння. С. Мілючэнкаў абяцаў пастанову адкарэктаваць, аднак гэтага не зрабіў. У сваім загадзі падрыхтаваным выглядае яна і выйшла ў свет у другім нумары «Помнікаў гісторыі і культуры Беларусі» за гэты год.

Абмеркаванне ўсіх прыгаданных вышэй праектаў адбылося на вучоным савеце музея 6 мая гэтага года. У выкладанні фактаў гэтага мерапрыемства аўтары артыкула пайшлі па шляху іх суб'ектыўнага вытлумачэння. Паведамляючы пра тое, што «праект «Мінскпраекта» прыдбаў больш прыхільнікаў», аўтары маўчаць аб тым, што яго крытыкавала пераважная большасць, у тым ліку і былыя прыхільнікі, і члены сектара этнаграфіі. Зробленыя імі заўвагі патрабавалі па сутнасці выка-

вання новага праекта. Загадчык аддзела рэстаўрацыі музея В. Барысаў адзначыў, што рашэнне «Мінскпраекта» прыдатна толькі для музея абласнога маштабу. Амаль тое ж выказаў і прадстаўнік «Белрэстаўрацыі» С. Багласаў, які адзначыў, што такі музей можа быць, як варыянт, напрыклад, у абмежаванай паркавай зоне, але не як нацыянальны запаведнік. Маўчаць аўтары артыкула і аб прапанаваным узаве савета водгук спецыялістаў Беларускага тэхналагічнага інстытута. У ім дадзена аргументаваная крытыка праекта, асабліва адзначана яго экалагічная недасканаласць. Нядаўна адмоўны водгук паступіў на адрас міністэрства і Дзяржбуда ад інстытута БелНДІ горадабудаўніцтва.

У той жа час, у духу рыторыкі, якая зрываецца на лаянку, разнісіцца эскізная прапанова «Белрэстаўрацыі». У ім, улічваючы неардынарнасць ландшафтна-тэрытарыяльнай сітуацыі, была прапанавана ідэя нацыянальнага ландшафтна-этнографічнага запаведніка. Аснову яе складаў сінтэз дзвюх тэм: экспазіцыйнай (на аснове перавозімых помнікаў) і запаведнай (помнікі прыроды і гісторыі канкрэтнай тэрыторыі). Экспазіцыйная прадугледжвае стварэнне неабходных для развіцця інтэрвалаў паміж зонамі з актыўным выкарыстаннем магчымасцей ландшафту. У верхнім амфітэатры прапановалася тэма лясных промыслаў і часткова унікальных помнікаў. Тэма запаведніка фарміруецца на аснове гістарычных аспектаў Строчыцы і яе наваколля. Яшчэ і цяпер на поўдзень ад вёскі бачна група старых дрэў. У мінулым тут быў фальварак, які належаў у пачатку XIX стагоддзя прадстаўніку роду Чачотаў, з якога выйшаў і вядомы беларускі філолаг і фалькларыст Ян Чачот. Потым строчыцкім маёнткам валодаў Немаршанскія, якім належаў пад Мінскам і маёнткаў Лошыца, цяпер наменчаны да рэстаўрацыі. Сын наступнага ўладальніка Юліяна Држневіча, Аляксандр-Людамір ва ўзросце 24 гадоў удзельнічаў у паўстанні 1863 года, за што на маёнткаў Строчыцы пастановай сената была накладзена забарона. У матэрыялах следства па Старасельскай воласці (у яе ў канцы XIX стагоддзя уваходзіла і Строчыца) гаворыцца пра схаванні ў тутэйшых лясках склады зброі, беглых паўстанцаў.

«Белрэстаўрацыя» прапанаваў аднавіць фальварак (тым больш, што яго неабходна прадставіць у музей), з арганізацыяй тут экспазіцыі «Сядзіба ўдзельніка паўстання 1863 года». Прадугледжвалася выкарыстанне сеткі гістарычных дарог для арганізацыі маршруту старажытнасцей, які ўключае курганныя могілнікі, а таксама паэтапная рэканструкцыя Строчыцы з агульным добраўпарадкаваннем

У ВЯРХОЎІ Воўчавіцкага вадасховішча на Пцічы, каля вёскі Строчыца, будзеца Рэспубліканскі музей народнай архітэктуры і быту. Прыбярэжныя схілы ахопліваюць рэчышча двама амфітэатрамі. Верхні — насупраць вусця ўпадаючай ў Пціч Менкі, ніжні — насупраць Строчыцы. Схілы пераходзяць у лугавіны і палі, верхавыя балоты і тальвегі, якія сілкуюць раку дажджавымі і талымі водамі. Гэты жывапісны куток — помнік прыроды і гісторыі. Тут захаваліся групы курганных могілнікаў.

У тэхніка-эканамічным абгрунтаванні (ТЭА) забудовы музея інстытута БелНДІ горадабудаўніцтва было прапанавана размяшчэнне экспазіцыі ў абодвух амфітэатрах, распрацавана сувязь музея з аб'ектамі прыгараднай зоны. Але галоўны недахоп ТЭА — адсутнасць рашэння па Строчыцы. Яна рэкамендавалася да зносу. Гэта ідэя знайшла працяг і ў распрацаваным адначасова з ТЭА праекце рабочай групы па стварэнні музея. У ім на месцы вёскі размяшчалася сектар «Панямонне», уваходны комплекс і мястэчка, відавочна пляцоўка на месцы могілак.

Як пішуць супрацоўнікі ІМЭФ АН БССР у артыкуле «Журавель і сініца», ТЭА было імі адобрана, бо «ў яго аснову былі пакладзены навукова-метадычныя прынцыпы стварэння музеяў пад адкрытым небам», без якіх, як яны гавораць крыху раней, «існасць метадычнага праектавання абгрунтавання, а потым і генеральнага плана праекта музея». Значыць, ідэя зносу вёскі з іх пункту гледжання «навукова-метадычным прынцыпам» адпавядала.

Супярэчнасці паміж ТЭА і варыянтам рабочай групы (у апошнім экпазіцыя размяшчалася толькі ў ніжнім амфітэатры) на некаторы час стала тормазам у далейшым праектаванні.

У 1983 годзе праектаванне было даручана аб'яднанню «Белрэстаўрацыя». Тут архітэктары ўпершыню прыйшлі да высновы, што двойчы прапанаваны знос Строчыцы з'яўляецца галоўнай памылкай. Гэта супярэчыць рашэнню пытання сінтэзу экспазіцыі з гісторыка-ландшафтным асяроддзем, самай маральнай ідэяй помнікаў. Прапанова захаваць Строчыцу і паспрабаваць знайсці формы яе суіснавання з музеем стала галоўным вынікам работы. Але аўтары прыгаданага артыкула (У. Гуркоў, С. Мілючэнкаў, В. Цітоў і іншыя) пішуць, што аб'яднанне «Белрэстаўрацыя» нібы «з ганьбай заваліла гэту работу». Ці так гэта?

Спашлёмся на рэдакцыйную заўвагу часопіса «Строительство и архитектура Белоруссии» (№ 1, 1988 г.) да артыкула «За-

УЗЯЦЦА за пяро мяне прымусіла сітуацыя, у якой апынуліся помнікі народнага дойлідства і народнага мастацтва ў фондах Беларускага дзяржаўнага музея народнай архітэктуры і побыту.

Я недасведчана ў тым, якія аб'яцанні і мары чэшскі пачынальнік — тых, хто прыйшоў у музей у ліку першых супрацоўнікаў рабочай групы па стварэнні музея. Ведаю, што працавалі яны з душой, не шкадуючы ні сіл, ні часу. Ды і ў адміністрацыйна пакоі часта заходзілі людзі, якія прапаноўвалі музею набыць або перадавалі ў дар помнікі даўніны. Пам'яшканні пад фонды не было. Прадметы размяшчалі ў хляве аднаго з жыхароў в. Строчыца, у службовых пакоях і падвале па вул. А. Пашкевіч, 3. Цяжка сказаць, якія захады зробіліся для таго, каб палепшыць становішча, што аб'яцала Міністэрства культуры.

ЗАХОЎВАЮЦА «ЧАСОВА»...

Відаць, не ад добрага жыцця пачалі здымацца ў арэнду падвальныя памяшканні ў жылых дамах г. Мінска. Потым у в. Строчыца збудавалі дашчаны хлэй, затым яшчэ адзін...

Зараз агульная плошча гэтых часовых памяшканняў каля 550 м². У іх захоўваецца каля 12 тысяч музейных прадметаў. Захоўваюцца «часова» на працягу амаль дзесяці гадоў!

Дык як ж ім там жывецца? Зімою тэмпература пастаянна павышаная, летам жа істотна паніжаецца і з-за адключэння цэнтральнага ацяплення павышаецца вільготнасць. У некаторых памяшканнях яна да-

сягае 85—95 працэнтаў пры дапушчальнай да 65 працэнтаў. Экспанаты то сохнуць ад спікі, то загниваюцца, плеснявеюць. Звычайныя сталі аўралы па выратаванні прадметаў, якія залівае вадой, калі прарывае трубы сістэм водазабеспячэння, якія праходзяць праз падвалы.

У хлявах в. Строчыцы прадметы літаральна задыхаюцца ад спікі і пылу, а зімою трашчаць ад марозаў. Ды і ад чаго могуць уберэчы тонкія сценны з дошак, не вельмі надзейныя дахі, адсутнасць ацяплення. Вясною ў гэтых памяшканні наогул страшна захо-

дзіць — ад сырасці прадметы так набрыняюць, што пачынаюць прагінацца і трашчаць стэлажы. І ўсё гэта называецца захаваннем, зберажэннем помнікаў гісторыі і культуры!

Супрацоўнікі музея стараюцца размясціць іх так, каб хоць крыху засцерагчы ад псавання, дэфармацыі. Але гэтыя намаганні — толькі кропля спагады, якая растварваецца ў моры аб'яжывага стаўлення да захавання прадметаў, да сітуацыі, якая склалася ў музеі.

Даволі часта мне прыходзіцца чытаць паперы, якія стосамі

прыходзяць з Міністэрства культуры. У іх канстатуецца факты дрэннага захавання экспанатаў у музеях рэспублікі, прыводзяцца прыклады страў музейных каштоўнасцей, рэдаюцца грозныя «указаць», «предупредить». Дык, можа, замест пэпер і пералікаў фактаў лепш бы прааналізаваць сітуацыю, вызначыць, у якіх помніках архітэктуры (а іх жа сотні пустых на тэрыторыі рэспублікі) можна размясціць фонды музеяў, сумесна з органамі ўлады скарыстоўваць пустыя склады, дамы і інш.

Я амаль год спрабую высветліць — што ж можа зрабіць Міністэрства культуры і адміністрацыя музея для палепшэння сітуацыі? Можа, газета дапаможа мне ў гэтым?

Ведаючы цяжкую сітуацыю ў фондах, можна пацешыць сябе лепшым станам захаванасці

Канстанцін Ціханавіч КІРЭЕНКА

15 верасня 1988 года на 70-м годзе жыцця раптоўна памёр вядомы беларускі пісьменнік, член КПСС з 1946 года, дэпутат Вярхоўнага Савета Беларускай ССР, заслужаны дзеяч культуры рэспублікі, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі БССР, член прэзідыума праўлення Саюза пісьменнікаў Беларусі Канстанцін Ціханавіч Кірэенка (Кастусь Кірэенка).

К. Ц. Кірэенка нарадзіўся 12 снежня 1918 года ў в. Гайшыні Слаўгарадскага раёна Магілёўскай вобласці ў сялянскай сям'і. У 1940 годзе закончыў літаратурны факультэт Гомельскага педагагічнага інстытута, працаваў настаўнікам у вёсцы Гарадзец Быхаўскага раёна. У гэтым жа годзе прызван у рады Чырвонай Арміі. У час Вялікай Айчыннай вайны — вэжавы стралок танка, затым — карэспандэнт армейскай газеты на Заходнім і 2-м Беларускам франтах. Пасля дэмабілізацыі ў 1945 годзе працаваў загадчыкам аддзела літаратуры і мастацтва часопіса «Беларусь», галоўным рэдактарам часопіса «Бярозка» (1962—1972). З 1972 па 1986 год галоўны рэдактар часопіса «Полымя».

Першы верш «Радзіма» Кастусь Кірэенка надрукаваў у 1939 годзе ў абласной газеце «Гомельская праўда». Ён з'яўляецца аўтарам кніг пазіі, прозы, публіцыстыкі, сатыры і гумару, твораў для дзяцей. Шырока вядомы сталі кнігі

Я. Я. Сакалоў, Г. С. Таразевіч, М. В. Кавалёў, М. С. Ігруноў, А. А. Малафееў, В. А. Пячэніцаў, У. М. Шуралёў, У. І. Ганчарык, В. В. Гурын, У. В. Карпаў, У. В. Грыгор'ев, У. П. Кулакоў, Я. К. Вайтовіч, С. Я. Паўлаў, У. Р. Галко, У. І. Міхасёў, У. М. Іваноў, Я. І. Скурко (Максім Танк), Ю. М. Верчанка, Я. А. Ісаеў, А. М. Адамовіч, В. У. Адамчык, С. А. Андранюк, К. К. Атраховіч (Кандрат Крапіва), Р. І. Барадулін, І. А. Брыль, Г. М. Бураўкін, В. У. Быкаў, А. І. Вярцінскі, Н. С. Гілевіч, А. С. Грачанікаў, А. А. Дударэў, М. І. Дзялец, А. А. Жук, С. І. Законнікаў, В. В. Зуёнак, В. А. Каваленка, В. А. Казько, У. А. Калеснік, В. Ф. Карамзаў, Ц. В. Крысько (Васіль Вітка), А. П. Кудравец, А. А. Лужанін-Каратай (Максім Лужанін), П. М. Макаль, І. Я. Навуменка, У. П. Някляеў, П. Е. Панчанка, Н. Е. Пашкевіч, Г. П. Пашкоў, І. М. Пташнікаў, Б. І. Сачанка, І. Д. Сіпакоў, І. Г. Чыгрынаў, І. П. Шамякін, Я. І. Янішчык.

СТРАТА

Родныя, сваякі асірацелі на блізкага чалавека, Беларусь і наша літаратура — на яркую творчую асобу. Ад нас пайшоў Кастусь Ціханавіч Кірэенка.

Не стала яшчэ аднаго загартаванага байца старой гвардыі — таго, хто быў у першым эшалоне нашай пазіі, народным пасланцом у найвышэйшым заканадаўчым органе дзяржаўнай улады рэспублікі, хто меў свой важкі голас на нашых пісьменніцкіх сходах, на пасяджэннях прэзідыума праўлення Саюза пісьменнікаў Беларусі — адным словам, няма ўжо аднаго з тых, да каго прыслухоўваліся шырокія колы нашай грамадскасці.

Кастусь Ціханавіч быў зямны чалавек. Эмацыянальны і стрыманы, чулівы і строгі — тое-сёе меў ад свайго характару, тое-сёе меў ад няпростага, а часамі і суровага жыцця. Яму, як і ўсяму яго пакаленню, прышлося шмат чаго зведаць і выцерпець. Адпаведна, такая ж, зямная, і яго пазіія. То з пяшчотнай любоўю да Радзімы,

маці, жыцця, характава, з увагай да таямнічага і чароўнага свету пачуццяў, то з гневам да тых, хто сее, плодзіць зло. Такія ж, зямная, і яго проза: дзіцячыя апавяданні, замалеўкі пра сяброў-франтавікоў, пра свае рыбацкія прыгоды, падарожжы па беларускай зямлі. То з цеплынёй да сціпых, але мужных і добрых людзей, да кожнай крынічкі і рэчачкі, то зноў жа з натуральным гневам да тых, хто жорстка і неміласэрна калечыць чалавечую душу альбо прыроду. Успомніце яго «Ранак ідзе», «Смагу», «Кнігу ста песень», «Сіні вырай», «Вандроўнае шчасце» і іншыя кнігі і вы адразу ж апынецеся ў своеасаблівым пісьменніцкім свеце, дзе вам будзе шмат што зразумелае і дарагое.

Зусім нядаўна Кастусь Ціханавіч заходзіў да нас, у «Малодосць», прыносіў свае новыя вершы. Нельга было не парадавацца: ён быў жывы,

Пракоф'ева, Я. Смелякова, М. Рыльскага, У. Сасюры, М. Бажана, П. Тычыны, Я. Райніса, іншыя паэтаў.

Кастусь Кірэенка быў пісьменнікам яркага самабытнага таленту. Яго творы вызначаюцца высокім грамадзянскім гучаннем, шчырым лірызмам. Ён улаўляў У. І. Леніна, Камуністычную партыю, мір і дружбу народаў, родны край, высякароднасць і веліч чалавечай працы.

К. Ц. Кірэенка актыўна ўдзельнічаў у грамадскім жыцці як дэпутат Вярхоўнага Савета БССР, член Цэнтральнай рэвізійнай камісіі Саюза пісьменнікаў СССР, член прэзідыума праўлення Саюза пісьменнікаў БССР, член праўлення Беларускага аддзялення таварыства савецка-в'етнамскай дружбы, член рэдкалегіі часопіса «Полымя». На ўсіх участках творчай і грамадскай дзейнасці праявіў сябе ініцыятыўным работнікам, добрым арганізатарам.

Баявыя і працоўныя заслугі К. Ц. Кірэенкі адзначаны ордэнамі Працоўнага Чырвонага Сцяга, Айчыннай вайны II ступені, Чырвонай Зоркі, двума ордэнамі «Знак Пашаны», многімі медалямі.

Светлая памяць аб пісьменніку-камунісце, таленавітым майстру слова, прычыповым таварышу назаўсёды захавецца ў сэрцах тых, хто яго ведаў, хто разам з ім працаваў.

і рэгенерация гістарычнай забудовы.

«Тэрыторыя музея павялічылася ў два разы», — у параўнанні з чым? З варыянтам «Мінскпраекта» — так. З рэкамендацыямі ТЭА — не. Многае ў артыкуле этнографу сказана і проста так, «на авось». Маўляў, хто там будзе правяраць. Так трэба расцэньваць фразы пра тое, што эскіз «не вырашае інжынерных пытанняў». «не адпавядае будаўнічым нормам і правілам».

І ўжо зусім сумна, што ў адносінах вёскі ўяўленне аўтараў артыкула не стварыла нічога, акрамя закліканых запалохаць грамадскую думку вобразамі вёскі-рэзервацыі і жыхароў-абарыгенаў. Хочацца ў сувязі з гэтым нагадаць пасяджэнне секцыі этнаграфіі таварыства аховы помнікаў, якое адбылося восенню 1983 года, дзе выказваліся за захаванне ў вёсках фрагментаў старой забудовы для выкарыстання ў музейных мэтах. Падобна, што за пяць мінулых гадоў этнографы ад сваёй ідэі адмовіліся. Тым больш дзіўна слухаць ад іх, што забудова Строчыцы эклектычная. Ці яны могуць назваць адрасы вёсак XVIII, XIX, пачатку XX стагоддзяў? Эклектыкай па сутнасці названы гістарычны праёз. Між тым у вёсцы захаваліся шэраг дамоў 20 — 30-ых гадоў, якія з'яўляюцца прыкладам надпойменнай забудовы на складаным рэльефе (высокія цокалі-падвалы з валуноў), што захавалі ўзоры рытмы, характэрныя інтэр'еры.

Ідэя стварэння музеяў пад адкрытым небам у кантакце з гістарычна складзенымі пасяленнямі існуе даўно і з поспехам прымяняецца як у нашай краіне, так і за мяжой. Пра такія музеі ў ЗША нядаўна пісалася ў «Огоньке».

«Вёску, зразумела, варта захаваць, але за межамі музея». Аказваецца, уся справа толькі ў «межах». Няўжо У. Гуркову не ясна, што як агарод не гарадзі, Строчыца не знікне, не аддаліцца ад музея, застанецца ў кантакце з ім. Пра гэта таксама ішла гаворка на вучоным саўдзеле. У гэтым каварным лозунгу бачыцца завуаліраванае жаданне рассекчы праблему на дзве часткі. Маўляў, няхай рэканструкцыя вёскі займаюцца іншыя. Знаёмая пазіцыя, — вырашаючы адно пытанне, пакідаць убакі другое.

Трэба аднавіць ісціну і ў выкладанні яшчэ аднаго пытання, звязанага з зонай «Падняпроўе». У праекце Ю. Градава і Л. Левіна зона высунута да поймы, яе крайнія сядзібы спаўзаюць у надпойменнае кустоўе, а прыгменні ўпіраюцца ў межы «Цэнтральнага рэгіёна». Прабразжэнская царква XVIII ст. з вёскі Баран Аршанскага раёна, самы буйны архітэктурны экспанат музея вышэйшай больш за дваццаць метраў, пры прапанаванай раз-

вязцы рэзка парушала сілуэтную раўнавагу музейнай панарамы, суадносіны з ужо ўзведзенымі цэрквамі. Зразумела, гэта, адміністрацыя музея напісала ў аб'яднанне «Белрэстаўрацыя» пісьмо-заказ з просьбай зрабіць карэкціроўку прывязкі зоны. У вырашэнні пытання прымалі ўдзел прадстаўнікі музея, у тым ліку і намеснік дырэктара па будаўніцтве М. Лук'янчык, рэстаўратары, прадстаўнікі міністэрства. Пры выбары ўчастка кіраваліся рэкамендацыямі ТЭА. Была выканана адпаведная праектная дакументацыя, зацверджаная заказчыкам і міністэрствам. Як у гэтым выпадку разумець галасы, якія сцвярджаюць, што праект на прывязку зоны няма? Спрыйтны рытарычны ход, пабудаваны на спекуляцыі фактам адсутнасці зацверджанага генплана? Пытанне «Падняпроўе» было ўзнята яшчэ на сакавіцкай секцыі У. Гурковым і В. Цітовым. Аказалася, што з прынятай прывязкай не згодны намеснік дырэктара па будаўніцтве М. Лук'янчык, хоць пры рашэнні пытання на мясцовасці ўвосень мінулага года ён хутка мераў крокамі прастору, карэкціраваў вась царквы. І справа тут не ў царкве, а ў пачуцці адказнасці тых, хто быў далучаны да распрацаванага «Мінскпраектам» памылковага рашэння.

У будаўніцтве музеяў пад адкрытым небам не ўсё ішло так гладка, як гатовы сцвярджаюць аўтары артыкула, спасылаючыся на тое, што за апошнія дваццаць гадоў іх у нашай краіне пабудавана звыш сарака. Многія будаваліся дзесяцігоддзямі, і ўжо ў ходзе будаўніцтва час ставіў перад імі новыя грамадска-культурныя задачы. Стварэнне скаменсена патрабуе пастаяннай пошукавай работы, уліку перспектывы, развіцця. Колькі цяпер мы гаворым пра памылковыя рашэнні і праекты, якія неслі непараўнаны ўрон нашаму дабрабыту, культуры, маралі! І ці толькі нашым? Газеты пішуць пра тое, што ў Трансільваніі (Румынія) намечаны да зносу восем тысяч вёсак з цэрквамі і могілкамі ў сувязі з праектам перасялення сялян у аграпрамысловыя зоны. А праблема экалогіі, якая стала другой па значнасці пасля барацьбы за мір?..

Застаецца ўражанне, што аўтары артыкула «Журавель і сініца» не вераць у магчымасць стварэння ў Беларусі паўнацэннага і жыццяздольнага музея пад адкрытым небам, бо бачаць яго такім, якім уяўлялі сабе дзесяць гадоў назад. Вось і адсылаюць «лавіць сініцу». Толькі ці патрэбна нам такая «птэшка» сёння?

Аляксандр ЛАКАТКО,
кандыдат гістарычных навук, начальнік архітэктурна-рэстаўрацыйнага аддзела ВА «Белрэстаўрацыя».

помнікаў у экспазіцыі, куды перададзена каля 800 экспанатаў. І фонды паціху разгружаюцца, ды і ў адмысловых хатах — узорах лепшых традыцый народнага дойлідства ім будзе суха, светла і добра. Але ж калі ідзе па нашым музеі — дзіву даецца: узводзяць будынкі рэстаўратары, людзі рэдкіх прафесій, якія ў дэканалацыі ведаюць усе прыёмы і сакрэты старых майстроў. А збудавалі хату — сцены свецяцца, у покуці зацякае так, што ручнікі гніюць. Накрылі страху — яна цячэ. Праз год давай перакрываць нанова. Ды яшчэ і пахвалімся ў экскурсіях, што кошт адной страху — 2 тысячы рублёў музею каштуе. А прадметы побыту ў такіх забудовах паціху гніюць і плеснявеюць.

Часам, праўда, некаторых адказных работнікаў пачынае нешта турбаваць. Летась, напрыклад, напярэдадні Міжнароднага дня моладзі наш ды-

рэктар т. Г. А. Ткачэвіч, прадстаўнікі міністэрства ажначавалі на тэрыторыі музея — сцераглі яго ад клуба «Талака», які прыехаў у музей на суботнік, а пасля збіраўся ладзіць купалле ў зоне адпачынку. Гэта, на думку «старажоў» было вельмі небяспечна для помнікаў. А тое, што каля музея адпачываюць сотні людзей, якія не разумеюць каштоўнасці помнікаў і ў якіх, што называецца, часам «сварыбляць рукі», гэта мала каго хваляе. Музей не агароджаны, па-сапраўдному надзейнай аховы няма.

Кажуць, што гадоў праз 10 у нас будуць добрыя фонды, сучаснае абсталяванне, начынена электронікай. Гэта добра. Вось толькі знайсці б выйсце з цяперашняй сітуацыі...

Ганна ФУРС,
галоўны захавальнік Белдзяржмузея народнай архітэктуры і побыту.

Валянціна АКОЛАВА

**Калі да зор
сыходзяць
ветэраны...**

Светлай памяці
К. Ц. КІРЭЕНКІ

Калі да зор сыходзяць
ветэраны,
і з вёскі Гайшыні нестася
сыноў —

Цярплівай Беларусі ньюць
раны,
і дзень становіцца жалобай
зноў;
Я песняю прашу цябе, айчына:
— Натхненне ад нябыту
зберажы!
Не ахалоджвай сонца за плячыма,
і навучы душу высока жыць...
Калі да зор сыходзяць
ветэраны,

Муза сірацее на радкі —
Цярплівай Беларусі ньюць
раны,
Людская памяць шчодрыцца ў
вякі.
І ты, мой свеце, мужнасцю
багаты,
І праславянскі гонар — у
вачах...
Паэт, бывайце!
На далоні страты
Мне з Сэрца Вашага — упаў
адчай...

Саюз пісьменнікаў БССР глыбока смуткуе з прычыны раптоўнай смерці пісьменніка, члена КПСС з 1946 года, дэпутата Вярхоўнага Савета БССР, лаўрэата Дзяржаўнай прэміі БССР, заслужанага дзеяча культуры БССР КІРЭЕНКІ Кастуся Ціханавіча і выказвае спачуванне родным і блізім нябожчыка.

Калектыву рэдакцыі і рэдакцыйнае калегіа часопіса «Полымя» смуткуюць з прычыны смерці члена рэдкалегіі, былога галоўнага рэдактара часопіса «Полымя» Канстанціна Ціханавіча КІРЭЕНКІ і выказваюць глыбокае спачуванне сям'і нябожчыка.

...Не вялікая, не малая, не чырвоная, не чорная яна была, а белая, чыстая...

У. КАРАТКЕВІЧ.
Ці аднаго ўжо даследчыка і нават проста аматара беларускай даўніны спачушала разгадка таямніцы: калі і чаму наша зямля атрымала найменне «Беларусь»? Сёння існуе няшмат цікавых версій. Але большасць з іх бракуе абгрунтавання, паўнаты ўліку гістарычных фактаў. Калі браць пад увагу ўсе ўжо цяпер вядомыя факты, звязаныя з паходжаннем назвы «Белая Русь», дык лёгка пераканацца, наколькі далёкія мы ад той «разгадкі»...

Ажыўленне цікавасці да гістарычнага наймення Бацькаўшчыны шыра радуе. Толькі з пачатку года распублікаваны дзюж змяшчэнняў тры допісы на гэтую тэму. (Наступь Тарасаў. Чаму Белая Русь — Белая? — «Крыніца»,

багацця фантаў, спраўдзіцца ў іх. Усе яны могуць быць пастаўлены пад сумненне.

Калі паходжанне «Белая Русь» тлумачыць, зыходзячы з традыцый старажытнай прасторавай арыентацыі, дык чаму тады першыя пісьмовыя згадкі гэтай назвы (XII стагоддзе) аніж не стасуюцца з заходнімі межамі старажытнарускіх земляў? Наадварот, яны лакалізуюцца ў межах самага ўсходняга, Уладзіміра-Суздальскага княства. Да сярэдзіны XIII стагоддзя назва гэтая, здаецца, ані разу не ўжывалася ў адносінах да сённяшняй Беларусі. Спраба А. Рогалева давесці, што ўжо з X стагоддзя Полацкае княства «замачавала» за сабой назву «Белая Русь», выглядае фантазіяй. Сапраўды, апавядаючы пра змаганні ноўгародскага князя Уладзіміра з Яраполкам кіеўскім, Мацей Стрыйкоўскі спыняецца і на

Маскоўскую». Хіба магло тады пісацца інакш? Але вось жа дзіўна, што і ў 1940-х гадах А. Салаўёў катэгарычна сцвярджаў: у XV стагоддзі тэрмін «Белая Русь» тычыўся паўночна-ўсходняй Русі і азначаў «вольную, вялікую і светлую» дзяржаву, а Літоўская Русь тады называлася «Чорнай», што разуменьня як «падпарадкаваная, меншая» краіна...

Так, Мацей Стрыйкоўскі і сапраўды колькі разоў нібыта называе Масковію «Белая Руссю», але куды часцей ён адназначна раздзяляе гэтыя паняцці («Масква і ўсе беларускія народы»). Больш таго, у адным месцы ён дакладна лакалізуе гэты тэрмін у межах усходняй Беларусі: распавядаючы пра пачатак унутранага змагання Свідрыгайлы з Жыгімонтам (па смерці Вітаўта), кажа, што першы пасадыў гарнізоны ў

ся далёка па Заходняй Еўропе?

Недзе ў тыя ж гады магільскі біскуп па дакументах фігураваў ужо як «епіскап Беларускай Русі». У 1632 годзе польскі гісторык Сымон Стравольскі, апісваючы Рэч Паспалітую, канстатаваў: «Чырвоная Русь... мяжуе з поўдня з Венгрыяй, Малдавіяй і Бесарабіяй, з усходу — са стэпамі Скіфіі і магутным царствам Масковіі, з поўначы — з БЕЛАЙ РУСЦЮ, ЯКАЯ ЛЯЖЫЦЬ ПРЫ РЭКАХ СТЫР І ПРЫПЯЦЬ, з захаду — з Малою Польшчай». Гэта, бадай, першы выпадак уключэння ў Беларусь заходняй часткі Беларускага Палесся.

Пачынаючы з 1648 года віхура казацка-сялянскіх паўстанняў, падрыхтоўна да захопу беларускіх земляў і сама вайна 1654—1667 гадоў прывяла да значнага пашырэння выкарыстання тэрміна «Белая Русь» і да немадой блытаніны. Снажам, у дакументах тых часоў трапляюцца звесткі пра нейкую «Белую Русь» нават на Украіне. Пры больш уважлівым іх аналізе высвятляецца, што гэта падначаленыя Б. Хмяльніцкіму вайсковыя аддзельныя фарміраваныя, відочна, з беларусаў. Так, рускі пасол Рыгор Ункоўскі ў 1649 годзе дакладваў гетману, што ён, «едучы па Запарожскай зямлі, праведваў Войска Запарожскае і ўсю Белую Русь, ці сапраўды хочучы яны быць пад высокаю рукою царскай вялікасці». У іншым месцы пісалася: «А яны людзі Запарожскага Войска і Беларускай былі на Доне, і тыя з Дону да гетмана прыйшлі».

У ідэалагічным саперніцтве дыпламаты Аляксея Міхайлавіча натуральна ж імкнулася скарыстаць розніцу палітоніма варожае дзяржавы («Літва») і этноніма «Белая Русь», які ўваходзіў у шырэйшы ўжытак, падспудна апеллявала да «БЕЛАРУСКИХ ЛЮДЕЙ, ЯКІ ЖЫВУЦЬ ЗА (пад. — Г. С.) ЛІТВОЮ». Пры гэтым вось што істотна: царскія палітыкі разглядалі ўжо амаль усю этнаграфічную Беларусь у яе адзінстве. Захапіўшы Вільню ў 1655 годзе, Аляксей Міхайлавіч дапоўніў свой тытул словам «беларускі». А пасол германскага імператара Мейерберг, які быў у Маскве ў 1661 годзе, у сваім «Падарожжы ў Масковію» напісаў, што пад Белая Руссю трэба разумець прасторы «паміж Прыпяццю, Дняпром і Дзвіною з гарадамі Наваградкам, Менскам, Мсціславам, Смаленскам, Віцебскам і Полацкам і іх ваколіцамі». Няцэна здагадацца, што ягоньмі вуснамі гаварыў маскоўскі двор, аб чым, дарэчы, яскрава сведчыць ужо наступны запіс Мейерберга: «Усё гэта (названыя землі — Г. С.) належала належала па прастору Русі, але ў выніку ваенных выпадкаў яны ўступілі шчасцю і харобрасці Паліаў і Літоўцаў». Гэтка падарозная дандадасць і «шчодрасць» царскай стратэгіі ўжо, відаць, мезала ліччыцца прынамсі з рэальнай этнаграфічнай адметнасцю аэксэльнай тэрыторыі, з існаваннем тут самастойнай народнасці.

Гэты допіс — не навуковы артыкул, таму хай ужо выбачае чытач за схематызм і адсутнасць поўнага абгрунтавання. Тут не ставілася за мэту спроба новага тлумачэння гісторыі наймення Беларусі. Хацелася адно толькі звярнуць увагу на тое, якая яна складаная, забытаная. А ўжо патрабуе хутэйшага «разбывтанія» гэтка пытанні, як і сорам за паўведанне свайго нам, беларусам, імя, за дагэтульшнія «тэорыі» аб царскім яго «дараванні», спадзяючыся, свядомы чытач адчувае і сам. Думаецца, наспелы час нашым навукоўцам узліцца за грунтоўныя даследаванні стварыць урэшце зграбную, няжыбную канцэпцыю, паказаўшы, які шлях прайшла назва нашай Бацькаўшчыны, налі, якое значэнне мела гэтая паняцце, чым былі для нашых продкаў тэрміны «Русь», «Літва» і «Чорная Русь».

Генадзь САГАНОВІЧ, супрацоўнік Інстытута гісторыі АН БССР.

Пошукі, знаходкі, версіі

Найменне бацькаўшчыны

1988, № 1; Валянцін Вячорка. А што нажучу суседзі? — «Крыніца», 1988, № 2; А. Рогалеў. Ля вытокаў Беларускай Русі. — «ЛІМ», 18.III.1988). Але ж, на вялікі жал, у нас і цяпер хтосьці можа сказаць, што назва «Беларусь» — «выдумка расійскага цара Аляксея Міхайлавіча», ягона прапаганда, ідэалагічнае абгрунтаванне захопу гэтых земляў. Дзіка? Але мне даводзілася чуць і такое... Пераканаўчай навуковай канцэпцыі паходжання назвы нашай Айчыны (ды і народу) дасюль няма, таму і гуляюць самыя неверагодныя «тэорыі».

Што мы ўсё-такі маем на сённяшні дзень? Паводле акадэмічнага падручніка па гісторыі БССР (1961 году выдання) край наш атрымаў назву «Белая Русь» яшчэ да сярэдзіны XIII стагоддзя з прычыны таго, што застаўся вольным, не захопленым «ані мангола-татарамі, ані літоўскімі феодаламі». Слушна крытыкуючы такую версію, вядомы даследчык Язэп Юхачамусьці адмаўляе дастасаванне назвы «Белая Русь» да тэрыторыі цяперашняй рэспублікі ледзь не да канца XVII стагоддзя і звязвае яе з Маскоўскай дзяржавай, палонькі, маўляў, тэрмін «Вялікая Русь» і «Белая Русь» тады былі адназначнымі (фантазична гэтыя ж высновы за 20 гадоў да Я. Юхачамусьці гісторык А. Салаўёў). Письменнік Кастусь Тарасаў лічыць, што паняцце «Белая Русь» царкоўнага паходжання і прыйшло яно да нас у XIII стагоддзі, перасоўваючыся з Усходу на Запад (ад Уладзіміра-Суздальскага княства), па меры наступу мангола-татараў. А па найноўшай версіі, прапанаванай А. Рогалевым, «Белая Русь» — тое самае, што «Заходняя Русь», бо колеры белы, чорны і чырвоны сімвалізавалі калісці бані свету — захад, поўнач і поўдзень. В. Вячорка паведамляе, што гэтансама «расшыфравана» назва нашай краіны літоўскі гісторык Л. Уладзіміравас і сам, відавочна, стаў прыхільнікам яраза такой гіпотэзы. Праўда, сам А. Рогалеў далей ідзе перавагу іншаму тлумачэнню: «Белая» — гэта «цэнтральная» (у геаграфічным сэнсе), а тансама важная, сама галоўная, найбольш значная зямля».

Пералічаныя версіі, хоць, мажліва, і маюць большую ці меншую долю ісціны, не ў стане «прыняць» усяго

полацкай трагедыі, падае, што Уладзімір захапіў Паўночна-Усходнюю, а тансама «Белую і Чорную Русь, яны ляжаць на поўдзень». Але ж аўтар не звязвае гэтую «Белую Русь» з Полаччынай, бо ўжо ў іншых месцах «Кронікі» ён адносіць яе то на поўдзень ад Кіева, то на захад да Львова. Ды нават калі б адсюль і вынікала, што ў 976 годзе Уладзімір Святаслававіч захапіў менавіта цяперашнюю «Белую Русь», гэта яшчэ не сведчыла б пра таную ж назву Полаччыны X стагоддзя, бо Стрыйкоўскі карыстаўся тэрміналогіяй, натуральна ж, свайго часу, а не эпохі Рагвалода.

Калі «белы» — гэта «заходні», то хто і чаму называў «белымі калмыкамі» продкаў сучасных алтайцаў, што кавалі па стэпах у познім сярэднявеччы? На захад ад каго жылі беларусы? — этнічная група славенцаў? Чаму Валашскае і Малдаўскае ваяводства ў XV стагоддзі называліся Белая і Чорная Валахія?

Пагадзіўшыся, што тэрмін «Белая Русь» мог у асноўным мець рэлігійнае адценне, мушу заўважыць: «белымі» ў познім сярэднявеччы называлі не толькі і не столькі царкоўныя землі, але і уладанні свецкіх феодалаў, якія не плацілі дзяржаўных падаткаў. Неабавязковай была яго сувязь з «чыстым праваслаўем» і ў XII стагоддзі. Па-першае, «Белая Русь» упершыню згадваецца пад 1135 годам, калі яшчэ не было патрэбы падкрэсліваць чысціню праваслаўя нейкай асобнай зямлі; па-другое, Андрэй Багалеўскі ўзяў сабе тытул князя «Белая Русь» ужо ў 1157 годзе, задоўга да паходу растова-суздальцаў на Кіеў і фармальнага пераносу сталіцы. Таму апошняя падзея не магла прычыніцца да з'яўлення новай назвы.

Прыхільнікі размяшчэння «Белая Русь» ў межах Маскоўскай дзяржавы (а гэтак даводзілі яшчэ танія вольныя рускай дваранскай гістарыяграфіі, як Тацішчаў і Карамзін) не асабліва каб вызначаліся аб'ектыўнасцю ў падбаранні і тлумачэнні фактаў. Удамым узорам іх прычыпаў можна лічыць словы В. І. Ламанскага, напісаныя гадоў пад сотню таму: «У канцы XV і ў XVI стагоддзі, калі пад Белая Руссю разумелі вольную і незалежную Русь ва ўласным сэнсе, а Русь паўночна-ўсходнюю.

ПОЛАЦКУ, СМАЛЕНСКУ І Кіеве, а на палях пазначае: Свідрыгайла АВАЛОДАУ БЕЛАЮ РУССЮ. Праўда, у іншых месцах «Кронікі» назва гэтая дастасоўваецца і да Валыні з Галіцыяй. Слушна адзначаў М. М. Улашчын. «Кронікай» Стрыйкоўскага лепей не карыстацца ў пошуках аўтэнтычных Белар і Чорнай Русці.

Есць жа няшмат важкіх аргументаў, што разбураюць версію непрыналежнасці назвы «Белая Русь» да нашых земляў у познім сярэднявеччы. Узліць хоць бы найбольш спраўдзеныя і даўно вядомыя. Ужо ў 1304 годзе Беларусь была названа сваім імем. У канцы таго ж стагоддзя польскі гісторык Ян Чарнікоўскі, апавядаючы пра месца зняволення Ягайлы, назваў Полацк «рэспасцю Русі». У 1413 годзе вялікі магістр Прусіі паведамляў часіснаму каралю, што Вітаўт рыхтуецца да вайны, заключае пагадненні з суседзямі, і што ім (нямецкім рыцарам) давадзіцца ваяваць «mit den Weissen Russen» (з Белая Руссю). Адназначна лакалізаваў Белую Русь у 1578 годзе А. Гвагніні, які няма сумнення — добра ведаў мясцовую геаграфію, бо служыў у Віцебску. Вось што ён пісаў: «А Русь ёсць трайка: адна Белая, другая Чорная, трэцяя Чырвоная. Белая каля Кіева, Мазыра, Мсціслава, Віцебска, Воршы, Полацка, Смаленска і зямлі Северскай, якая здаўна належала Вялікаму князству Літоўскаму». Дарэчы, Маскоўскую дзяржаву ён тут называе Чорная Руссю. Прыкладна тым жа часам датаваны не менш каштоўны запіс у Густынскім летапісе: «Вестно есть всем, яко сии все... Москва, Белая Русь, Волынь, Подоля, Украйна, Подгоря... единокровны и единорастлы, ибо суть и ныне все объединены именем Русь нарицаются». Як бачым, Масква тут — зусім не Белая Русь. Гістарычныя вобласці славянскага свету пералічваюцца тут з усходу на паўднёвы захад і пад «Белую Русь» трапляе прынамсі Беларускае Падняпроўе.

У 1620 годзе рыжскі ратман Бенядыкт XI, запісваючы, адкуль прыехалі купцы, адзначаў Віцебск і Полацк як гарады «Weissrußland» (Беларусі). А гэтак фантастэпаўнага значэння. Калі ганзейскія купцы ў Рызе добра ведалі Беларусь як частку Вялікага княства, то хіба не магло гэтак размысі-

«Літаратура і мастацтва» — орган Міністэрства культуры і праваўнага Саюза пісателёў БССР. Мінск. На беларускай мове.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
АТ 01375 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, на месніна галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выўдленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фоталюстрацыі — 33-44-04, 32-24-62, нарэктарская — 32-20-64, машынапіснага бюро — 33-44-04, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Пры перадруку просьба спасылка на «ЛІМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцензуе.

Галоўны рэдактар Анатоль ВЯРЦІНСКІ.

Рэдакцыйная калегія:

Зяір АЗГУР, Алясь АСПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЬСкі, Алясь ЖУК, Галіна КАРЖАНЕўСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрсь СВІРКА, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСкі, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакратар Андрэй ГАНЧАРОУ.

3 26 ВЕРАСНЯ ПА 2 КАСТРЫЧНІКА

26 верасня, 20.05
«ЖЫВОЕ ДРЭВА МУЗЫКІ»
Іграе Дзяржаўны камерны аркестр БССР.

Прагучаць творы французскіх кампазітараў.

27 верасня, 21.50

«ЛІРА»
Мастацка-публіцыстычная праграма. «Турботы дзеда Пушкіна» — так можна назваць першы сюжэт, які расказвае пра каленцыю керамікі гэтага майстра ў Мазырскім музеі. Затым размова пойдзе пра тое, як будзеца тэатр у Мазыры.

На заканчэнне — разважанні пра палескі дыялект.

28 верасня, 19.30

«ПАЗІІ РАДОК ЧАРОУНЫ»
Вершы М. Ю. Лермантава ў перакладзе Я. Міклашаўскага.

28 верасня, 19.35

«РОДНАЕ СЛОВА»
Размова пойдзе аб праблемах адкрыцця ў гарадах рэспублікі школ і класаў з беларускай мовай навучання. Яе вядуць актывісты Беларускага фонду культуры — удзельнікі бацькоўскіх сходаў. Затым вядучы П. Садоўскі пазнаёміць з поштай «Роднага слова». Будзе зроблена абвестка пра адкрыццё ўніверсітэта гісторыі і беларускай мовы пры Палацы прафсаюзаў. Убачыце тансама планкаты мастака У. Крукоўскага.

28 верасня, 20.05

«МІНСК МУЗЫЧНЫ»
В. Раінчык. Канцэрт для фартэпіяна з аркестрам.

Выканаўцы: аўтар і сімфанічны аркестр Беларускага тэлебачання і радыё.

Вядучая — музычны каментатар Э. Язерская.

1 кастрычніка, 17.30

«МУЗЫКА МАЕЙ РЭСПУБЛІКІ»
Фестываль тэлевізійных музычных праграм.

Народны артыст СССР Р. Р. Шырма.

1 кастрычніка, 19.00

Адкрыццё канцэртнага сезона ў Белдзяржфілармоніі.

2 кастрычніка, 17.45

«МАЛАДОСЦЬ МАЯ НЕЗАБЫўНАЯ»
Народная артыстка СССР С. Станюта.

2 кастрычніка, 23.20

«СУСТРЭНЕМСЯ ПАСЛЯ АДЗІНАЦЦАЦІ»
Інфармацыйна-музычная праграма знаёміць нас з жыццём Польшчы.

Вядучыя — консул ПНР у Мінску Э. Худзін і журналіст Р. Новікаў.

А Б'Я В Ы

Беларуская ордэна
Дружбы народаў
дзяржаўна кансерваторыя
імя А. В. Луначарскага

АБ'ЯЎЛЕННЕ КОНКУРС
НА ЗАМЯШЧЭННЕ ВАКАНТНЫХ
ПАСАД
ПРАФЕСАРСКА-
ВЫКЛАДЧЫЦКАГА СКЛАДУ
(ДЛЯ ТЫХ, ХТО МАЕ

МІНСКУЮ ПРАПІСКУ):
КАФЕДРА ДУХАВЫХ ІНСТРУМЕНТАУ
Дацэнт — 1

КАФЕДРА
АГУЛЬНАГА ФАРТЭПІЯНА

Выкладчык 0,5 стаўні — 1

КАФЕДРА СПЕВАУ

Ст. выкладчык 0,5 стаўні — 2

КАФЕДРА
ХАРАВОГА ДЫРЫЖЫРАВАННЯ

Дацэнт 0,5 стаўні — 1

Выкладчык 0,5 стаўні — 1

КАФЕДРА ЗАМЭЖНЫХ МОУ

Ст. выкладчык — 1.

Тэрмін падачы заяў 1 месяц з дня

апублікавання. Заявы і дакументы

згодна палажэнню аб конкурсах, на-

кіроўваць на імя рэктара на адрас:

220030, г. Мінск, вул. Інтэрнацыяна-

льная, 30. Даведні па тэл.: 22-49-42,

26-06-70.